

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

**УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

СЕРІЯ 22

**ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

ВИПУСК 34

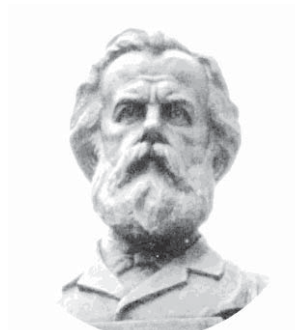
DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34>

ISSN 2411-1287

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Серія 22

Політичні науки
та методики викладання
соціально-політичних дисциплін

Випуск 34

Київ
Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова
2023

ФАХОВЕ ВИДАННЯ (КАТЕГОРІЯ «Б»)

Затверджене президією ВАК України 2010 р. від 10.03.2010 за №1-05/2
Перереєстрація наказом МОН України від 02.07.2020 р. № 886 (політичні науки)
Зміни від 20.12.2023 наказом МОН України № 1543

Державний комітет телебачення і радіомовлення України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 13895-2869Р від 22.04.2008 р.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення

Витяг з реєстру суб'єктів у сфері медіа-реєстрантів

Ідентифікатор медіа R30-01417 Рішення від 28.09.2023 р. № 932

Схвалено рішенням Вченої ради УДУ імені Михайла Драгоманова (протокол № 5 від 21 грудня 2023 р.)

Редакційна колегія серії:

- Семигіна Т. В.** - доктор політичних наук, професор, член Національного агентства кваліфікацій, Київ, Україна (**головний редактор**);
- Бабкіна О. В.** - доктор політичних наук, професор, академік УАПН, завідувач кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна (**відповідальний редактор**);
- Андрущенко Т. В.** - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної психології та міжнародних відносин, УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Арабаджієв Д.Ю.** - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових та політичних наук НУ «Запорізька політехніка»;
- Батрименко О. В.** - доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна;
- Воляннюк О. Я.** - кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна (**відповідальний секретар**);
- Головатий М. Ф.** - доктор політичних наук, професор, професор кафедри суспільних дисциплін та соціальної роботи, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, Україна;
- Горбатенко В. П.** - доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу правових проблем політології Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, Україна;
- Зеленько Г. І.** - доктор політичних наук, професор, завідувач відділу теоретичних та прикладних проблем політології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ, Україна;
- Латигіна Н. А.** - доктор політичних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу Державний торговельно-економічний університет, Київ, Україна;
- Литвин В. С.** - доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна;
- Морару В.** - доктор політичних наук, професор, науковий консультант Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень, професор факультету журналістики та масових комунікацій Молдавського державного університету, Кишинів, Республіка Молдова;
- Новакова О. В.** - доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Остапенко М. А.** - доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна;
- Побочий І. А.** - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедрою філософії та політології Національної металургійної академії України, Дніпро, Україна;
- Хевцуріані А.** - PhD в сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин Грузинського технічного університету, Тбілісі, Грузія;
- Цзінґо Ван** - професор, Ph. D. в сфері міжнародних відносин, директор Інституту політології та міжнародних відносин Ланьчжоуського університету, Ланьчжоу, КНР;
- Шайгородський Ю. Ж.** - доктор політичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ, Україна;
- Шипунов Г. В.** - доктор політичних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна;
- Шираторі Р.** - професор, президент Інституту політичних досліджень Японії (IPSJ), Токіо, Японія.

Н 34 Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін : збірник наукових праць / Відп. ред. О. В. Бабкіна. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – Випуск 34. – 90 с.

У збірнику вміщені наукові праці дослідників, викладачів, докторантів та аспірантів, у яких висвітлюються актуальні теоретичні, наукові та науково-методичні проблеми політичних наук.

Наукове видання включено до наукометричних баз і каталогів: Index Copernicus (ICI Journals Master List database for 2021), Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

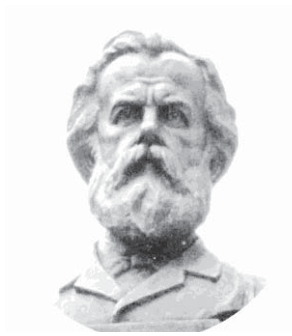
Офіційний web-сайт видання: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnspd>

DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34>

ISSN 2411-1287

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

SCIENTIFIC JOURNAL
of Mykhailo Dragomanov
State University of Ukraine

Series 22

Political Sciences
and Teaching Methodology
of Socio-Political Disciplines

Issue 34

Kyiv
Publishing House of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine
2023

PROFESSIONAL PUBLICATION of Category “B”

**The publication is approved by the Higher Attestation Commission of Ukraine №1-05/2 dated of March 10, 2010
Re-registration by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine**

No. 886 of July 2, 2020 (Political Sciences), No. 1543 of December 20, 2023

State Committee for television and radio broadcasting of Ukraine

Certificate of State registration of print media CV No. 13895-2869P dated of April 22, 2008

**The National Council of Television and Radio Broadcasting Extract from the Register of Subjects in the Field of Media
Registrants Media Identifier R30-01417 dated of September 28, 2023**

The publication is approved by the resolutions of the Scientific Boards of

Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine (protocol No. 5 dated of 21.12.2023)

Editorial Board:

- Semigina T.** - Dr. in Political Science, Professor, National Agency for Qualifications, Kyiv, Ukraine (Managing Editor);
- Babkina O.** - Dr. in Political Science, Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine (Responsible Editor);
- Andrushchenko T.** - Dr. in Political Science, Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Arabadzhyiev D.** - Dr. in Political Science, Professor, Zaporizhzhia Polytechnic National University, Zaporizhzhia, Ukraine;
- Batrimenko O.** - Dr. in Political Science, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;
- Volianiuk O.** - Ph.D. candidate in Political Science, Associate Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine (Responsible Secretary);
- Holovaty M.** - Dr. in Political Science, Professor, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine;
- Horbatenko V.** - Dr. in Political Science, Professor, V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Zelenko G.** - Dr. in Political Science, Professor, I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Latyhina N.** - Dr. in Political Science, Professor, State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine;
- Lytvyn V.** - Dr. in Political Science, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
- Moraru V.** - Dr. (habilitat) in Political Sciences, Professor, Institute of Legal, Political and Sociological Studies, Moldova State University, Chisinau, Republic of Moldova;
- Novakova O.** - Dr. in Political Science, Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Ostapenko M.** - Dr. in Political Science, Associate Professor, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Pobochyi I.** - Dr. in Political Science, Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine, Dnipro, Ukraine;
- Khevturiani A.** - Ph.D. in International Relations, Professor, Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia;
- Wang Jinguo** - Ph.D. in International Relations, Professor, The School of Politics and International Relations (Lanzhou University), Lanzhou, People's Republic of China;
- Shayhorodsky Yu.** - Dr. in Political Science, Professor, Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
- Shypunov H.** - Dr. in Political Science, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
- Shiratori R.** - Professor, President of the Institute for Political Studies in Japan, Tokyo, Japan.

H 34 **Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine.** Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines [at scientific edition O. Babkina]. Issue 34: collected scientific articles. Kyiv: Publishing House of National Pedagogical Dragomanov University, 2023. 90 p.

In the journal presented the results of theoretical and empirical research of topical issues of Political Sciences, obtained by the authors of the articles.

The scientific publication is included in scientometric databases and directories: Index Copernicus (ICI Journals Master List database for 2021), Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, «Scientific Periodicals of Ukraine» at Vernadskyi National Library of Ukraine.

Official web-site: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnsdp>

ВЛАДА ТА ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.01>
УДК 323.21.005.21 (477)

Олена Новакова,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0000-0002-0402-1904; email: elenapovakova1961@gmail.com

РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Обґрунтовано важливу роль місцевого самоврядування як складової політики забезпечення національної стійкості українського суспільства в умовах військової російської агресії. Проаналізовано чинники та умови, що безпосередньо впливають на адаптивні та функціональні здатності органів місцевого самоврядування. Підкреслено значення системи відносин та взаємодії між законодавчим органом влади та місцевим самоврядуванням. Зазначено, що важливим джерелом стійкості місцевого самоврядування є громадянська участь та активна політична комунікація. Проаналізовано зміни у сфері інформування і громадсько-політичної участі мешканців територіальних громад після російського вторгнення. Визначено ефективність електронних інструментів залучення громадян до вирішення проблем в територіальних громадах; підсилення тенденції до розширення використання соціальних мереж та месенджерів у якості джерел інформування громадян. Виявлено проблеми у застосуванні інструментів громадської участі та політичної комунікації. Запропоновано розвинути застосування ефективної та прозорої системи стратегічної взаємодії держави, регіонів та територіальних громад.

Ключові слова: національна стійкість, місцеве самоврядування, громадсько-політичної участь, політична комунікація, стратегічна взаємодія.

Вступ. Повномасштабна війна Росії проти України стала шоком та брутальним викликом не лише для нашої країни, але і для всього цивілізованого світу. Війна відразу вийшла за межі регіонального протистояння і стала боротьбою за демократичні цінності та верховенство права в глобальному масштабі. Наразі гостра фаза війни триває, і на перший план виходить проблема забезпечення національної стійкості та витривалості українського суспільства у боротьбі зі сильним і вкрай агресивним ворогом. Складовою успішної політики забезпечення національної стійкості є здатність громадянського суспільства й держави ефективно співпрацювати у відстоюванні національних інтересів. У цьому контексті дуже важливою видається проблема стійкості місцевого самоврядування, оскільки саме територіальні громади стали основою міцності тилу та соціальної стабільності усього суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми стійкості мають багатовимірний та мультидисциплінарний характер. Вони здійснюються у різних наукових галузях і сприяють формуванню специфічних визначень цього феномена, його характеристик та структури. Дослідники зосереджуються на такій проблематиці: джерела української національної стійкості та традиції самоорганізації й прагнення приєднатися до євроатлантичної спільноти (Кудленко, 2023); стійкість українських громадян в умовах повномасштабного російського вторгнення (Гудвін, Хамама-Раз, Лешем, Бен-Езра, 2023); колективна суб'єктність держави та суспільства у протидії деструктивним впливам і вразливості безпекового середовища (Резнікова, 2022); інституціоналізація партнерського співробітництва держави та суспільства у контексті формування ключових засад національної безпеки (Назаров, 2022).

Метою і завданнями статті є визначити соціально-політичні чинники забезпечення стійкості місцевого самоврядування та територіальних громад в умовах масштабної російської агресії, проаналізувати емпіричні дані щодо умов організації взаємодії органів

місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Така мета досягається за допомогою **методів** теоретичного узагальнення для дослідження сутнісних характеристик поняття «національна стійкість»; аналізу соціологічних даних для з'ясування чинників забезпечення стійкості місцевого самоврядування та територіальних громад в умовах війни; узагальнення та систематизації для формулювання висновків дослідження.

Результати та дискусії. Поняття «resilience» (англ.) окрім стійкості, означає ще й «еластичність» або «пружність». У загальному вимірі поняття використовується для визначення здатності об'єкта протягом тривалого часу адаптуватися до внутрішніх та зовнішніх викликів, зберігаючи власну функціональність та ідентичність. Виходячи з цього, національну стійкість визначають як «здатність держави й суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій» (*Місьцеве самоврядування*, 2023, с. 11).

У межах різних дослідницьких підходів можна виокремити такі сутнісні характеристики поняття «стійкість»: «об'єкт, щодо якого розглядається стійкість; зовнішні чинники/впливи, щодо яких об'єкт має бути стійким; мета досягнення стійкості певного об'єкта; сторони, зацікавлені у відповідному результаті; суб'єкти/чинники, здатні вплинути на досягнення такого результату» (*Резнікова*, 2022, с. 56).

Аналіз стійкості місцевого самоврядування виходить із оцінки національної стійкості до визначених загроз. У Стратегії забезпечення державної безпеки України 2022 визначено актуальні загрози, до яких повинні адаптуватися регіони та територіальні громади в Україні:

- системне застосування Росією політичної, економічної, інформаційно-психологічної, військової та інформаційної агресії проти України;
- грубе порушення принципів та норм міжнародного права й свободи людини і громадянина окупаційною адміністрацією РФ;
- деструктивний пропагандистський тиск як на міжнародній арені, так і всередині України, спрямований на роздмухування суспільних суперечностей, провокування конфліктів, підриєдності;
- соціально-економічні та правові проблеми, які негативно впливають на добробут населення, розвиток рівної конкуренції та підприємництва, що знижує довіру до держави, провокує насильство, соціальну агресію, тероризм (*Стратегія забезпечення*, 2022).

Важливим завданням політики національної стійкості є підвищення рівня стійкості місцевих громад до цих загроз, визначення уразливих ланок, розробка механізмів і реалізація заходів, спрямованих на регіони і територіальні громади (ТГ). Як визначають експерти Центру внутрішньополітичних досліджень НІСД, «для більшості ТГ ситуація не є рівноважною, але є стійкою в тому сенсі, що до повної втрати функціональності далеко. Водночас ситуація не є стабільною, що визначає недосяжність стану стабільної рівноваги...сьогодні основною загрозою стійкості й безпеці країни загалом та її регіонам й територіальним громадам зокрема досі є збройна агресія Росії. Це потребує зосередження зусиль державних і місцевих органів влади, військових адміністрацій саме в цьому напрямі» (*Місьцеве самоврядування*, 2023, с. 13).

Оцінка рівня стійкості ТГ та органів місцевого самоврядування потребує виділення певних чинників та умов, що безпосередньо впливають на їх адаптивні та функціональні здатності. Найважливішу роль тут відіграє система відносин і взаємодії між законодавчим органом влади та місцевим самоврядуванням. Особливо важливою така взаємодія стає під час війни, коли необхідно оперативно та чітко формувати порядок денний Верховної Ради, спрямовуючи зусилля депутатів на забезпечення саме тих напрямків діяльності, що здатні підсилити та реалізувати на практиці національну стійкість суспільства. Надзвичайно актуальними є проблеми налагодження такої співпраці законодавчого органу влади та місцевого самоврядування, щоб суспільство отримувало своєчасні й ефективні закони.

З боку ВРУ основним суб'єктом такої співпраці є Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, який розробляє проекти законів і нормативних актів; здійснює їх попередній розгляд та формулює відповідні висновки та пропозиції, узагальнює отримані зауваження тощо. Місцеве самоврядування приймає участь у законотворчому процесі основним чином через місцеві та всеукраїнські асоціації, які створюються для ефективного артикулювання і захисту прав та інтересів територіальних громад. Організуються публічні заходи, засідання, громадські слухання, круглі столи, конференції та ін. З метою дослідження громадської думки проводять опитування.

О. Врублевський, аналітик Центру спільних дій, вважає, «щоб ухвалювані ВРУ закони максимально відповідали суспільним запитам, інституціям місцевого самоврядування потрібно займати чітку громадянську позицію та домагатися якісних і змістовних законів усіма передбаченими засобами». Зокрема, аналітик акцентує на таких заходах як висвітлення «взаємодії з комітетами ВРУ не лише на національному, але й регіональному рівні через представництва в областях, що дозволить привертати увагу громадськості до законотворення...; ширше використовувати електронні петиції до парламенту та президента» (Врублевський, 2023).

Аналіз практичного досвіду функціонування місцевого самоврядування в Україні доводить його життєздатність в умовах війни. Про це свідчить те, що більшість органів місцевого самоврядування не тільки зберегли свою функціональність і керованість, але й організували ефективне управління на місцевому рівні у співпраці з державною владою. Через декілька місяців після початку повномасштабної війни більшість громад відновили показники соціально-економічного розвитку, що забезпечувало стійкість тилу, розміщення внутрішньо переміщених осіб та релокацію підприємств. Яскравим прикладом може слугувати Дніпропетровська область, де, не дивлячись на усі складнощі воєнного часу, соціально-економічна діяльність почала швидко відновлюватися. Зокрема, за перший квартал 2022 р., навіть за умов воєнних дій та значної міграції населення, місцеві бюджети територіальних громад Дніпропетровської області отримали 9915 млн грн податкових надходжень, що на 1163 млн грн (на 13,4 %) більше проти відповідного періоду минулого року (*Місцеве самоврядування, 2023, с.16*).

Важливим джерелом стійкості місцевого самоврядування є громадянська активність. За даними дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні», проведеного в червні 2022 р. в межах Проекту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні», можна констатувати вагоме підвищення активності мешканців територіальних громад, частіш за все у волонтерському русі, у громадських радах. Ефективними формами участі громадян у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування опитаними визначено також: публічні консультації, петиції, звернення, слухання, онлайн обговорення (*Дослідження Вплив, 2022*).

Рівень суспільно-політичної активності суттєво залежить від характеру комунікативної взаємодії в територіальних громадах. Воєнний стан змінив структуру та напрямки політичної комунікації в Україні. Ситуація у сфері інформування і громадсько-політичної участі значно змінилася після російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Такі зміни були викликані військовими діями, новаціями у законодавстві та окремими суб'єктивними рішеннями на місцях. Постанова КМУ від 12.03.2022 р. №263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» (*Постанова КМУ, 2022*) рекомендувала органам місцевого самоврядування зупинити або обмежувати діяльність інформаційно-комунікаційних каналів і публічних електронних реєстрів з метою забезпечення даних від ворожих втручань. Виконання вимог безпеки потребувало дуже виваженої політики від органів місцевого самоврядування, щоб, з одного боку, забезпечити збереження необхідних даних, з іншого – не допустити невиправданого обмеження в інформуванні громадян.

В умовах постійно існуючої інформаційної агресії громадян закликають довіряти лише офіційним перевіреним джерелам. Це створює додаткову відповідальність за оперативність, достовірність і повноту інформування суспільства в умовах війни. Змінилася й інструментальна складова комунікації з громадянами, яка все частіше здійснюється в онлайн форматі. Результатами дослідження громадсько-політичної участі також відзначено, що комунікація між органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства в умовах війни була активізована переважно за рахунок оперативності інформування через використовувані в конкретній громаді соцмережі (Телеграм канали, Фейсбук групи, Інстаграм сторінки) та на сайтах (*Дослідження Вплив воєнного стану, 2022, с.19-20*). Наприклад, у Харківській області станом на початок 2023 р. працювали та регулярно оновлювалися 15 із 17-ти офіційних сайтів міських рад. Усі 56 громад регіону мають власні сайти, 11 громад підвищили рівень інформаційної відкритості місцевих програм та джерел їхнього фінансування (*Дослідження Самоврядування воєнного часу, 2023, с.32-33*).

Дослідження «Стан інформування і залучення жителів громад в умовах воєнного стану», проведене у межах шведсько-українського проекту PROSTO «Підтримка доступності послуг в Україні» спільно з Всеукраїнською асоціацією ОТГ, дозволило проаналізувати активність використання каналів інформування жителів ТГ (табл. 1).

Таблиця 1. Канали комунікації мешканців територіальних громад

	Канал комунікації	Активність використання (%)
1.	Офіційний сайт	96
2.	Офіційна сторінка у соцмережах	90
3.	Групи/чати у месенджерах	72
4.	Місцеві друковані ЗМІ	49
5.	Друковані інформаційні матеріали	46
6.	Неофіційні сторінки у соцмережах	25
7.	Місцеві онлайн ЗМІ	24
8.	Телебачення або радіо	23
9.	Спеціальні заходи для інформування громадян	10
10.	Спеціальні інформаційні бюлетені органів влади	10

**(Результати дослідження Стан інформування, 2022).*

Серед активних форм залучення громадян до прийняття важливих рішень було названо: громадські слухання, проведення круглих столів, конференцій, робочих груп, консультацій з громадськістю та загальних зборів. Рідше використовується електронна петиція, місцеві ініціативи, бюджет участі, опитування, громадські ради та експертизи (табл. 2).

Таблиця 2. Форми участі громадян у прийнятті рішень

	Форми участі громадян у прийнятті рішень	Активність використання (%)
1.	Громадські слухання	72
2.	Проведення конференцій, круглих столів	50
3.	Громадські консультації	48
4.	Загальні збори	46
5.	Електронні петиції	37
6.	Місцеві ініціативи	30
7.	Бюджет участі	28
8.	Різні форми опитування	27
9.	Консультативно-дорадчі органи/громадські ради	24
10.	Органи самоорганізації населення	19
11.	Конкурси проектів, соціальне замовлення	17
12.	Громадська експертиза	1

**(Результати дослідження Стан інформування, 2022).*

Війна руйнує не тільки людські та матеріальні ресурси, але й негативно впливає на діяльність демократичних інститутів у громадах. Особливо це виявляється у тих ТГ, де запроваджені військові адміністрації, спостерігається підсилення одноосібності в прийнятті рішень (*Дослідження Самоврядування воєнного часу*, 2023, с.115). Дослідженнями також було виявлено проблеми у застосуванні інструментів громадської участі, що ускладнюють взаємодію громадян та органів місцевого самоврядування. Зокрема опитані зазначали, що «через запровадження військового стану міська рада не функціонує повноцінно»; «виконавчим комітетом рішення ухвалюються в закритому режимі, лише через декілька днів після ухвалення інформацію про ухвалені рішення публікують»; «на сайті зникли списки депутатів місцевої ради, люди не можуть навіть подивитися хто їх депутат» (*Дослідження Вплив воєнного стану*, 2022, с. 19).

Для здійснення активної комунікації з жителями громади під час воєнного стану органам місцевого самоврядування необхідно застосовувати як традиційні канали інформування населення про прийняті рішення, доступні послуги, гуманітарну допомогу, так і нові оперативні засоби зв'язку (популярні серед мешканців громади телеграм-канали, чат-боти, соціальні мережі тощо). Досягнення інформаційної безпеки потребує розробки та активного запровадження системи верифікації профілів посадових осіб чи сторінок місцевої ради. У випадку призупинення використання того чи іншого інструменту зв'язку в громаді, необхідно здійснювати публічне обґрунтування причин. Позитивно зарекомендували себе інформування та співпраця з волонтерськими організаціями через створення та діяльність комунікаційних хабів, міських інформаційних порталів, проведення спільних інформаційних кампаній (*Результати дослідження Стан інформування*, 2022).

На основі аналізу даних емпіричних досліджень рівня стійкості місцевого самоврядування та територіальних громад можна зробити такі **висновки**:

1. Місцеве самоврядування в Україні довело свою життєздатність і функціональність у тяжких умовах війни. Подальша стабілізація й підсилення територіальних громад та їх органів управління потребують ефективної та прозорої системи стратегічної взаємодії держави, регіонів, територіальних громад.

2. Важливим елементом такої стратегічної взаємодії є оперативна комунікація органів місцевого самоврядування з мешканцями громади щодо прийняття та реалізації рішень, а також взаємодія із волонтерськими ініціативами, суб'єктами економічної діяльності, внутрішньо переміщеними особами, тощо. Довели свою ефективність електронні інструменти залучення громадян до вирішення проблем у територіальних громадах. Такими інструментами є електронні петиції, колективне онлайн-звернення громадян щодо важливих проблем та пропозицій їх вирішення; організовані в режимі онлайн круглі столи, конференції; робота консультативно-дорадчих органів.

3. Підсилилася тенденція до розширення використання соціальних мереж і месенджерів у якості джерел інформування громадян. Одночасно зросла кількість фейків та дезінформації, що актуалізує завдання розвитку медіаосвіти, підвищення рівня інформаційного захисту мешканців громад, створення якісного національного контенту та популяризації достовірних, офіційних каналів комунікації.

Перспективним напрямом подальших досліджень даної проблематики вважаємо ґрунтовний аналіз загроз та викликів стійкості місцевого самоврядування; визначення ефективних механізмів забезпечення системи стратегічної взаємодії держави, регіонів, територіальних громад в аспекті реалізації політики національної стійкості.

Використані джерела:

1. Врублевський О. (2023). Як взаємодія Верховної Ради з місцевим самоврядуванням в умовах воєнного стану впливає на якість законів. URL: https://lb.ua/news/2023/10/24/580798_yak_vzaiemodiya_verhovnoi_radi_z.html

2. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». (2022). Проект Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85>

3. Дослідження «Самоврядування воєнного часу: як працювали міські ради та військові адміністрації Харківщини у першому кварталі 2023 року». (2023). Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». Харків. 119 с.
4. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу (2023). Аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД. 54 с.
5. Назаров М.С. (2022). Національна стійкість України: від концептуальних засад до практичної реалізації. Політикус. Вип. 7. С. 64-69.
6. Постанова КМУ від 12.03.2022 року №263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text>
7. Резнікова О.О. (2022). Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД. 532 с.
8. Результати дослідження «Стан інформування і залучення жителів громад в умовах воєнного стану» (2022). Проект PROSTO. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16040>
9. Стратегія забезпечення державної безпеки. Затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
10. Goodwin R., Hamama-Raz Ya., Leshem E., Ben-Ezra M. (2023). National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Vol. 85. 2023. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420922007063>
11. Kudlenko A. (2023). Roots of Ukrainian resilience and the agency of Ukrainian society before and after Russia's full-scale invasion. *Contemporary Security Policy*. Vol. 44. No. 4. 513–529. URL: <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2258620>

References:

1. Goodwin, R., Hamama-Raz, Ya., Leshem, E., Ben-Ezra, M. (2023). National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Vol. 85. 2023. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420922007063>
2. Doslidzhennia «Vplyv voiennoho stanu na hromadsku uchast v Ukraini». (2022). Proekt Rady Yevropy. <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85>
3. Doslidzhennia «Samovriaduvannia voiennoho chasu: yak pratsiuvaly miski rady ta viiskovi administratsii Kharkivshchyny u pershomu kvartali 2023 roku». (2023). Analitychnyi tsentr «Observatoriia demokratii». Kharkiv. 119 s.
4. Kudlenko, A. (2023). Roots of Ukrainian resilience and the agency of Ukrainian society before and after Russia's full-scale invasion. *Contemporary Security Policy*. Vol. 44. No. 4. 513–529. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2258620>
5. Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiikosti tylu (2023). Analit. dop. / [V. H. Potapenko, V. O. Baranyk, N. V. Bakhur ta in.] ; za red. V. H. Potapenka. Kyiv : NISD. 54 s.
6. Nazarov, M.S. (2022). Natsionalna stiikist Ukrainy: vid kontseptualnykh zasad do praktychnoi realizatsii. *Politykus*. Vyp. 7. S. 64-69.
7. Reznikova, O. O. (2022). Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshecha : monohrafiia. Kyiv : NISD. 532 s.
8. Rezultaty doslidzhennia «Stan informuvannia i zaluchennia zhyteliv hromad v umovakh voiennoho stanu» (2022). Proiekt PROSTO. <https://decentralization.gov.ua/news/16040>
9. Postanova KМУ vid 12.03.2022 roku №263 «Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia informatsiino-komunikatsiinykh system, elektronnykh komunikatsiinykh system, publichnykh elektronnykh reiestriv v umovakh voiennoho stanu». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text>
10. Stratehiia zabezpechennia derzhavnoi bezpeky. Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 16 liutoho 2022 roku № 56/2022. <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
11. Vrublevskiy, O. (2023). Yak vzaiemodiia Verkhovnoi Rady z mistsevym samovriaduvanniam v umovakh voiennoho stanu vplyvaie na yakist zakoniv. https://lb.ua/news/2023/10/24/580798_yak_vzaiemodiya_verhovnoi_radi_z.html

Olena Novakova,

doctor of political sciences, professor

Department of Political Sciences Mykhailo Drahomanov

Ukrainian State University

The Development of Local Government as a Factor of Resilience of Ukrainian Society in the Conditions of Russian Military Aggression

The concept of "national resilience" was analyzed and it was determined that it means the object's ability to adapt to internal and external challenges over a long period of time, while maintaining its own functionality and identity. It is emphasized that an important task of the national sustainability policy is to increase the level of resilience of local communities to current threats, identify potentially weak links, develop mechanisms and implement measures aimed at regions and territorial communities. The important role of local self-government as a component

of the policy of ensuring the national stability of Ukrainian society in the conditions of Russian military aggression is substantiated. The factors and conditions that directly affect the adaptive and functional abilities of local self-government bodies are analyzed. The importance of the system of relations and interaction between the legislative authority and local self-government is emphasized. It is noted that an important source of stability of local self-government is citizen participation and active political communication. Changes in the field of information and public-political participation of residents of territorial communities after the Russian invasion are analyzed. The effectiveness of electronic tools for engaging citizens in solving problems in territorial communities has been determined; strengthening the tendency to expand the use of social networks and messengers as sources of informing citizens. Problems were identified in the application of public participation and political communication tools.

It is proposed to develop the application of an effective and transparent system of strategic interaction of the state, regions and territorial communities. An important element of strategic interaction is operational communication of local self-government bodies with community residents regarding decision-making and implementation, as well as interaction with civil society organizations.

Keywords: *national resilience, local self-government, public and political participation, political communication, strategic interaction.*

Назарій Мельник,

аспірант кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0001-6548-9028; email: nazariimel@gmail.com

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ТА ЇЇ СУБ'ЄКТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розглянуто процес трансформації децентралізації в період російсько-української війни. Реформа децентралізації влади в Україні була досить успішною, сприяла активному розвитку регіонів, їх фінансовій самодостатності. Через військові дії характер децентралізації змінився. З одного боку, регіони, які знаходяться ближче до фронту, зіткнулися зі складнощами та новими викликами, а з іншого – саме завдяки успіху реформи, вони тримають міцний економічний і військовий опір окупантам, громади продовжують відновлювати свої території після значних руйнувань. Проаналізовано характер діяльності суб'єктів децентралізації в умовах воєнного стану. Окрім тих суб'єктів, які існували до війни, але тепер набули нових функцій, з'явилися нові, що здійснюють військову владу на місцях. Нерідко спостерігаємо, що повноваження цих акторів перетинаються, що спричинює локальні суперечки, та також є проблемою для дослідження. Визначено, актуальний стан української ідентичності. Регіональна та локальна ідентифікації довгий час займали важливе місце у свідомості населення, але з приходом війни відійшли на другий план перед загальнонаціональною. Наголошується, що у військовий час значну роль відіграють регіональні політичні суб'єкти (регіональні політичні еліти, партії, лідери, медіа). Саме вони є безпосередніми представниками регіональних інтересів, користуються більшим рівнем довіри, ніж органи місцевого самоврядування. Регіональні актори інформують населення про актуальний стан подій, допомагають у вирішенні місцевих проблем і є запорукою національної згуртованості громадян. Для розгляду поставленої проблеми в роботі використано системний підхід, методи узагальнення, спостереження та діалектики.

Ключові слова: децентралізація, воєнний стан, суб'єкти децентралізації влади, ідентичність, регіональні політичні суб'єкти.

Вступ. Реформа децентралізації влади в Україні стала важливим елементом економічного та політичного розвитку нашої держави. Регіони отримали більші фінансові можливості, а регіональні органи – більше повноважень. З початком російського вторгнення децентралізація стала потужною зброєю у боротьбі за незалежність. Змінилися ключові ролі суб'єктів децентралізації, з'явилися нові актори, які стали виконувати особливі функції на регіональному рівні. Постало гостре питання їх ефективності, розподілу повноважень між цими суб'єктами. У воєнний період також окремого дослідження потребують регіональні ідентичності та їх представники – регіональні політичні актори. Саме вони зараз є міцною опорою стійкості громад та стануть основою відновлення окупованих територій у повоєнний період.

Мета та завдання статті полягають у дослідженні актуального стану реформи децентралізації влади та діяльності суб'єктів децентралізації влади в умовах російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки проблема розглядається в період російсько-української війни, наше дослідження спирається на сучасні праці українських науковців. Основою дослідження стали матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи» (Львів, 12 травня 2023 р.), а також окремі матеріали круглого столу «Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій» (Київ, 15 листопада 2022 р.). У роботі також використано напрацювання Інституту соціології НАН України, зокрема висновки С. Дембіцького – для аналізу соціологічних показників «ідентичності». Разом із тим, можемо виокремити і не вирішені раніше аспекти проблеми. Актуальними лишаються проблеми узгодження повноважень між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. Також дослідження потребують регіональні політичні суб'єкти, роль яких зростає у період війни.

У роботі використані різноманітні **методи і наукові підходи дослідження**. Це зокрема основи діалектичного аналізу (для дослідження динаміки розвитку суб'єктів децентралізації влади у військовий період), системний підхід (для аналізу діяльності децентралізаційних суб'єктів як цілісної системи), також методи спостереження, узагальнення та аналізу даних. Як нормативно-правова база в роботі використовувалися Закони України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про місцеве самоврядування в Україні».

Результати та дискусії. Розпочавшись у 2014 р. та отримавши юридичний поштовх у 2015 р., децентралізація стала напрямом конституційно-правової реформи в Україні. Її завданням було відступити від централізованої моделі управління, сприяючи ефективній територіальній організації влади в державі. Основна мета полягала в забезпеченні компетентності, організаційної міцності та фінансової автономії місцевого самоврядування. Значні кроки були зроблені у напрямку децентралізаційних трансформацій в Україні від того часу і до початку війни у лютому 2022 р. Однак широкомасштабна збройна агресія РФ проти України раптово призвела до згортання цих досягнень, змушуючи нашу країну перейти на режим воєнного стану.

«Війна ускладнила весь процес децентралізації, оскільки нинішній стан громад істотно відрізняється залежно від того, наскільки вони віддалені від лінії фронту та наскільки вони постраждали від воєнних дій», – вважає І. Дробуш (2023, с. 57). Водночас, як у суспільстві, так і в політичній сфері є думка, що реформи попередніх років, надаючи місцевим посадовим особам більше обов'язків і ресурсів, відіграли значну роль у зміцненні стійкості та опору громад, які стикаються з поточними викликами. Це чітко виявляється в прийнятті нових функцій, зокрема у наданні підтримки Збройним силам України (Силам територіальної оборони), сприянні військовій інфраструктурі. Існує й постійне зобов'язання забезпечувати надання життєво важливих послуг для громад, що постраждали внаслідок війни.

Практична реалізація перших результатів децентралізації в Україні розгортається під час складного воєнного конфлікту. Ці роки підтверджують, що децентралізація, виступаючи як напрям реформ для України (зокрема як наукова модель реструктуризації місцевого управління), не лише показує свою ефективність, а й становить основу для міцності територіальних громад і органів місцевого самоврядування в умовах війни. У правовій літературі наголошується, що «досягнення децентралізації, автономії місцевого самоврядування, довіри держави до населення та громад стали вирішальними у формуванні взаємної довіри в суспільстві. Така довіра нині створює потужну основу для єдності регіонів нашої держави перед навалом російських фашистів» (Потапенко та ін., 2023, с. 53).

Варто також розглянути, як змінилися функції децентралізаційних суб'єктів у період війни. На думку І. Кирилюк (2021), коло суб'єктів децентралізації державної влади чітко визначене. Дослідниця наголошує, «що децентралізація державної влади – це зміщення балансу державної влади від центру до територій, а не її передача від держави іншим владним інститутам, наприклад, інституту громадянського суспільства – місцевому самоврядуванню. Місьцеве самоврядування може виступати суб'єктом публічної, але не державної децентралізації. Отже, розглядаючи децентралізацію державної влади, можна говорити лише про державні органи, в унітарній державі – на двох рівнях влади: загальнодержавному і регіональному. Інакше кажучи, суб'єктами децентралізації державної влади в унітарних державах є державні органи влади та органи регіональної влади» (с. 4).

Звісно, в межах правового режиму воєнного стану відбулися помітні трансформації у структурі та функціонуванні органів місцевого самоврядування. Ці зміни полягають у створенні військових адміністрацій, змінах у повноваженнях місцевого самоврядування та введенні нових напрямків і форм співпраці між органами місцевої влади та державними органами, включаючи військові адміністрації, тощо. У часи війни функціональний фокус публічних органів адаптується з урахуванням властивостей правового режиму воєнного стану, які передбачають: «надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки,

усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» (Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Вищезгадані зміни в системі державних органів і коригування їх функцій, завдань мають прямий вплив на мету й характер (типи, форми) взаємозв'язків між органами місцевого самоврядування та державними органами. Дослідники виділяють три види взаємодії між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями у різних сферах життєдіяльності громад: «заміщення органів місцевого самоврядування військовою адміністрацією; спільне управління громадою з боку органів місцевого самоврядування і військових адміністрацій; розширені повноваження органів місцевого самоврядування із частковим підпорядкуванням військовій адміністрації вищого рівня, при цьому слушно відзначаючи, що застосування того чи того режиму залежить від конкретних умов життя громади» (Крусян, 2023, с. 69–70).

Умови, викликані станом війни, змінили сприйняття українцями традиційних методів організації публічної влади, а також способів її реалізації. На різних рівнях уряду були запроваджені нові ролі, кадри та організації. Протягом більше року ці структури несуть відповідальність за забезпечення громадського порядку, забезпечення безпеки громадян, здійснюють контроль за правовим режимом воєнного стану та реалізацією заходів, пов'язаних із добробутом громад.

З однієї сторони, такі органи відповідають за обороноздатність регіонів, а з іншої – їхнім подвійним завданням є забезпечення прав, свобод і законних інтересів мешканців у містах і селах цих територій. Особливі труднощі виникають саме в питанні гарантування прав і свобод громадян через необхідність чіткого розуміння та юридичного уточнення повноважень як нових органів влади, так і тих, що існували до війни та припинили свою діяльність чи продовжують функціонувати. «Йдеться про військові цивільні адміністрації, військові адміністрації, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування – інститут народовладдя, через який здійснюють управління місцевими справами у низових адміністративно-територіальних одиницях шляхом самоорганізації жителів за згоди та при сприянні держави» (Пархоменко, 2023 с. 86). Тим не менше, тривають обговорення щодо доцільності продовження функціонування останнього чи його ліквідації під час війни.

Щодо органів місцевої влади, згідно зі статтею 78 Закону України про «Про місцеве самоврядування в Україні», повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті, обласних та районних рад припиняються достроково з моменту набуття чинності указом Президента України про утворення відповідної військово-цивільної, військової адміністрації. Таким чином, встановлення військової влади завжди означає припинення діяльності відповідних місцевих рад.

Відновлення органів місцевого самоврядування на таких територіях можливе виключно після відміни воєнного стану. Однак у регіонах, де не може бути відновлена робота місцевих рад чи виконкомів, і відсутній хто-небудь для передачі повноважень, продовження діяльності військових адміністрацій визначається рішенням Верховної Ради України.

Мандати депутатів місцевих рад не зберігаються протягом часу воєнного стану; вони залишаються захисниками інтересів громад і, в разі потреби, критикують діяльність військових адміністрацій, оцінюючи законність та доцільність рішень, прийнятих керівником адміністрації, який особисто відповідає перед відповідними контролюючими органами.

Розвиток воєнного конфлікту підкреслив ефективність і високий рівень горизонтальних зв'язків в українському суспільстві. Оскільки обласні та районні військові адміністрації, разом із обласними радами, спрямовують увагу на протистояння агресору, велику частину військових обов'язків виконують місцеві громади. Окрім збору та надання волонтерської допомоги Збройним Силам України та Силам територіальної оборони, розселення ВПО, місцеві ради акцентують увагу на зміцненні підприємництва та забезпеченні розвитку місцевої економіки, а також на забезпеченні добробуту мешканців.

Погоджуємося з дослідниками, які стверджують, що на сучасному етапі світове місцеве самоврядування ще не зустрічалося із викликами, схожими на ті, які зазнали територіальні

громади України через повномасштабну агресію РФ. Українські територіальні громади знаходяться не лише в унікальному стані випробувань, в надзвичайно складних і небезпечних обставинах, але й активно втілюють норми та принципи, визначені основними міжнародними документами в галузі місцевого самоврядування – особливо значимі в умовах війни, вони: підтверджують ідею субсидіарності, закріплену в Європейській хартії місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 р.); акцентують на широкому розумінні місцевого самоврядування у Всесвітній декларації місцевого самоврядування (Ріо-де-Жанейро, 26 вересня 1985 р.), наголошуючи, що це «право і обов'язок місцевих органів влади регулювати та керувати державними справами під їхньою особистою відповідальністю та на користь місцевого населення»; «сміливо й рішуче беруть на себе відповідальність за створення, прямо чи опосередковано, економічного зростання» в регіонах, як зазначається у Європейській хартії міст 1992 р. (Потапенко та ін., 2023, с. 5).

Міжнародні партнери підкреслюють ефективність реформи децентралізації влади в Україні. Внаслідок цього, головні завдання Уряду на період 2022-2025 рр. полягали у забезпеченні постійного розвитку регіонів і місцевих громад. Однак ці плани зазнали неминучих змін через російське вторгнення. Процес децентралізації був перерваний за деякими напрямками рішеннями центрального уряду, зумовленими необхідністю швидкого реагування на ситуацію воєнного часу.

Широкомасштабне вторгнення на територію України поставило перед територіальними громадами важкі завдання, такі як опір окупантам, забезпечення матеріально-технічної підтримки для територіальної оборони та національного спротиву, впорядкування евакуації та умов адаптації для ВПО. Управління на регіональному та місцевому рівнях зазнало змін, а в багатьох регіонах і громадах були створені військові адміністрації, що дозволило пристосуватися до воєнних умов.

Спостерігається й помітна зміна у сприйнятті регіональної ідентифікації. Реформа децентралізації влади вплинула на активізацію регіональних ідентичностей, але саме війна значно зміцнила національну ідентичність, що стало гарантією збереження української нації.

Українська дослідниця Л. Коробка (2022) зазначає: «Таким чином можемо говорити про те, що найбільш рельєфно ідентичність проявляється в найбільш кризовій ситуації – війні, яка виступає в якості найбільш виразного і дієвого подразника кристалізації національної свідомості та ідентичності» (с. 129).

Згідно з опитуванням Київського міжнародного інституту соціологічних досліджень, яке проводилося вже у період воєнного стану, «на питання «Ким Ви себе перш за все вважаєте?», що стосувалося ідентичності в територіальному та політичному контекстах, майже 85% опитаних обрали варіант відповіді «Громадянином України». Мешканцем свого населеного пункту або регіону себе вважають трохи більше 6%» (*Показники національно-громадянської української ідентичності*, 2022).

Українська політична сфера довгий час акцентувала на питанні регіональних розбіжностей, що призвело до другої хвилі громадянської мобілізації, яка відзначилася революційними змінами у 2013 р. (перша хвиля відбулася з 1992 по 2000 р.). Ці події, разом з початком російської агресії стали чинником тривалих трансформацій у формуванні громадянської ідентичності, яка поступово зміцнювалася протягом наступних років. Отже, місцева та регіональна ідентичності зайняли другорядну роль в українському суспільстві, незважаючи на їх досить активне розповсюдження (*Показники національно-громадянської*).

У кінці лютого 2022 р. широкомасштабне вторгнення відзначилося новим етапом революційних змін у сприйнятті громадянської ідентичності, свідчачи про початок третього етапу громадянської мобілізації. На цьому етапі інші форми територіальної чи політичної ідентичності набули вторинні або допоміжні позиції.

На думку Т. Степико: «Внаслідок нинішньої війни в Україні з'явилася політична нація. Нині вже не має значення твоя національність і рідна мова: наріжним каменем є те, хочеш ти суверенітету країни чи ні, вважаєш своїм набір українських цінностей або ні. Тому сьогодні ідентичність «українець» – це не національно-етнічна категорія, а ціннісна» (2015, с. 139).

Під час війни захист української ідентичності для суспільства відображається у спроможності боронити державу навіть ціною свого життя. Враховуючи це, необхідно підкреслити нагальну необхідність створення патріотичної військової еліти, вірної ідеї захисту України, відстоювання її цілісності та свободи, а також позиціонування як активного та вагомого суб'єкта на міжнародній політичній арені.

На зміцнення національної ідентичності та на продовження процесу децентралізації влади у воєнний період значний вплив мають регіональні політичні суб'єкти. До таких ми відносимо регіональні політичні еліти, регіональні партії, лідери, медіа та ін. Регіональні суб'єкти в Україні демонструють, що збільшення об'єму повноважень на місцевому рівні через передачу деяких державних функцій є правильним рішенням в умовах сьогодення. Спосіб здійснення влади в період воєнного часу сприяв зміцненню регіонального та місцевого рівня влади. На підконтрольних Україні територіях ці суб'єкти є ключовим елементом гарантування стабільності в тилу та в соціальній сфері. Завдяки високому рівню організованості та взаємодії регіональних політичних суб'єктів, деокуповані території почали швидкі процеси відновлення та навіть розвитку.

Хоча війна спричинила багато втрат для України і зокрема вплинула на місцеве самоврядування, вона також окреслила ряд ключових трансформацій стратегічного значення. О. Ляшенко (2022) вважає, що в сучасній Україні зароджується нова генерація політиків, а «їхньою історичною місією має стати трансляція ідей державності у сенсі формування власним прикладом авторитету і довіри до Держави на протигагу тотальній недовірі попередніх років; національно-громадянських цінностей на протигагу регіональним і локальним» (с. 22). Ці зміни також охоплюють помітне поліпшення ефективності взаємодії державних органів і регіональних суб'єктів політики, а також між учасниками волонтерських і громадських об'єднань. Громади, завдяки спільним зусиллям, не лише укріплюють свій потенціал, але також беруть активну участь у збільшенні економічного потенціалу країни. У воєнний період місцева влада забезпечує надання послуг і підтримку армії. Ці зусилля виходять за межі тилкових зон і охоплюють також тимчасово окуповані території, включно з тими, де тривають активні бойові дії.

Регіональні медіа відіграють важливу роль в державно-політичному житті суспільства, а також беруть активну участь у формуванні та збереженні регіональних ідентичностей. Місцеві медіа формують почуття єдності та згуртованості серед населення свого міста чи регіону; дають більше можливостей зважати на культуру мешканців інших регіонів; локальні медіа, у порівнянні з загальнонаціональними, отримують якісніший фідбек, формуючи тісний контакт між жителями міста (поздоровлення рідних чи друзів, дзвінки в ефір тощо). Як висновок, професійні якісні місцеві медіа викликають у людей гордість за своє місто, адже дають можливість дізнаватися новини регіону, орієнтуватися у своєму місті, та просто є осередком їхнього дозвілля (Матвієнків, 2017, с. 83).

Регіональні медіа транслюють культуру, ментальність, цінності певного регіону, є консолідуючим чинником для його мешканців. На відміну від загальнонаціональних медіа, які, в першу чергу мають, односторонній характер, регіональні знаходяться ближче до громадян, мають більший ступінь взаємодії з населенням, так як висвітлюють їх повсякденні потреби та проблеми. Регіональні медіа, на відміну від національних, висвітлюють локальну інформацію точніше, детальніше та встановлюють швидкий зворотній зв'язок з аудиторією, тобто впливають на формування почуття місцевої ідентичності, приналежності до регіону.

Особливому їх розвитку сприяв процес децентралізації влади. Активізація місцевого самоврядування та передача владних повноважень на місця дала можливість місцевим медіа заявити про себе, встановити довірливі відносини з мешканцями регіону та стати справжнім «рупором» інтересів регіональних ідентичностей. Однак багато медіа стали висловлювати позиції регіональних еліт, які таким чином намагалися вплинути на електоральні настрої місцевого населення. Також варто сказати, що активну участь у формуванні соціально-політичних поглядів брали національні медіа, таким чином регіональні лишалися поза увагою. У праці «Регіональне та локальне мовлення в Європі» наголошується, що

«регіональні ідентичності маргіналізовані домінуючими/основними національними медіа, що підкреслює значення регіональних мовників як альтернативних дискурсивних форумів» (Carpello, 2017, с. 12).

З початком повномасштабної російсько-української війни регіональні медіа набули нових форм, почали виконувати нові функції, стали невід'ємним засобом боротьби на інформаційному фронті. До війни до них був ряд зауважень, пов'язаних із заангажованістю, великою кількістю недостовірної інформації, «джинси», навіть із проросійськими настроями в певних регіонах. Війна кардинально змінила ситуацію – місцеві мовники почали активно інформувати громади про стан подій у регіоні та державі, допомагати об'єктивному сприйняттю інформації (Стеблина, 2022).

У довоєнні часи регіональні медіа були, в першу чергу, представниками регіональної еліти та транслювали думку певної регіональної та локальної ідентичності. В сучасних реаліях їх функції значно розширилися та перейшли на загальнонаціональний рівень. Регіональні мовники стали засобом збереження не лише регіональних спільнот, а й національної ідентичності. Особливо це було помітно на тимчасово окупованих територіях Чернігівщини, Сумщини, Херсонщини, де місцеві медіа стали потужним інструментом антиросійської пропаганди, надавали достовірну інформацію громадянам в умовах відсутності національного телебачення. З'явилася велика кількість телеграм-каналів, фейсбук-сторінок, які певним чином замінили національного мовника, всебічно заблокованого Росією. Розважальний контент (реклами, кулінарні рецепти, життєві історії тощо) замінила воєнна тематика. До прикладу, авторка статті «Регіональні медіа України у протистоянні повномасштабній російській агресії» Н. Стеблина пише, що «на Буковині 90% публікацій були присвячені війні».

Аналіз місцевих сайтів показує, що з розгортанням повномасштабного наступу їх відвідуваність зросла в кілька разів. Громадяни стали набагато активніше дізнаватися інформацію саме через місцеві медіа. Незважаючи на те, що в деяких окупованих містах відсутня українська мережа, мешканці все одно мають доступ до українських каналів комунікації, а саме регіональних.

Отже, регіональні медіа в період російсько-української війни не лише покликані захистити місцеві ідентичності, а й сприяють збереженню загальнонаціональної ідентичності. Враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що місцеві медіа є одним із найважливіших засобів повернення окупованих територій та їх післявоєнної відбудови, тому необхідно надавати їм всесторонню підтримку та сприяти їх подальшому розвитку.

На думку А. Крусян (2023), «основними тенденціями децентралізації в контексті повоєнної перспективи має бути перш за все її конституційно-правове забезпечення, тобто внесення відповідних змін до Конституції України та оновлення чинного законодавства за напрямками: ефективізації організації публічної влади на рівні місцевого управління з розширенням компетенційних можливостей місцевого самоврядування; удосконалення механізму локальної демократії; цифровізації публічно-самоврядної влади та управління; бюджетно-фінансової децентралізації; розмежування компетенції органів місцевого самоврядування та органів державної влади на місцях на основі принципів субсидіарності та ефективності здійснення місцевого управління; визначення основних організаційно-правових форм взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної влади та ін.» (с. 72).

Висновки. В умовах війни неможливо продовжувати конституційну реформу, пов'язану з децентралізацією публічної влади в Україні. Однак після закінчення війни питання пролонгації такої реформи однозначно буде серед перших: одні будуть підтримувати його суто з державницьких міркувань, тоді як інші можуть вбачати у ньому інструмент політичної боротьби. У будь-якій ситуації цю реформу необхідно буде активізувати, як зазначає В. Серьогін: «крихіть» держави ще більше посилиться необхідністю повоєнного відновлення країни в умовах зростання економічних і демографічних диспропорцій» (с. 97). За таких умов буде надзвичайно важливим проаналізувати та внести зміни до самого контексту децентралізації та способів її

здійснення: разом із трансформацією функцій та ролей децентралізаційних суб'єктів мають бути впроваджені заходи, які будуть націлені на зміцнення основи легітимності державної влади, а також на укріплення її взаємодії з громадянським суспільством.

Таким чином, децентралізація в Україні не лише витримує всі складнощі, які принесла війна, демонструючи свою стійкість, але й продовжує розвиватися навіть у складних реаліях війни, проявляючи чіткі наміри для майбутнього розвитку в післявоєнний період.

Ситуація на військово-політичній арені в Україні постійно змінюється, тому вивчення децентралізації та аналіз діяльності її суб'єктів потребують подальших досліджень. Також актуальним буде питання реалізації та трансформації цієї реформи у повоєнні часи, в процесі відновлення територій.

Використані джерела:

1. Дробуш, І. (2023). *Організаційно-правове забезпечення функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови України*. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2023 р., м. Львів) / [за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія]. Київ ; Львів ; Щецин: ЛНУ імені Івана Франка. 57–61.
2. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні. № 280/97 (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
3. Закон України Про правовий режим воєнного стану. № 1647-III (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-14#Text>
4. Кирилюк, І., & Борщ, В. (2021). Поняття, суб'єкти, цілі, завдання та принципи децентралізації державної влади. *Економіка та суспільство*, (25). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-77>
5. Крусян, А. (2023). *Децентралізація в Україні: випробування війною та повоєнні перспективи*. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2023 р., м. Львів) / [за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія]. Київ ; Львів ; Щецин: ЛНУ імені Івана Франка. 68–73.
6. Ляшенко, О. (2022). *Соціологічні маркери нового політичного покоління в Україні*. Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій: матеріали круглого столу (Київ, 15 листопада 2022 р.) / За наук. ред. Ю. Ж. Шайгородського, С. Л. Чуніхіної; Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Талком. 20–23.
7. Матвієнків, С. (2017). Регіональні ЗМІ як інструмент формування локальної ідентичності. *Політичне життя*. № 4. 83–86.
8. Пархоменко, Н. (2023). *Місьцеве самоврядування та військова адміністрація в умовах воєнного стану*. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2023 р., м. Львів) / [за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія]. Київ ; Львів ; Щецин: ЛНУ імені Івана Франка. 85–90
9. *Показники національно-громадянської української ідентичності*. (2022). Пресреліз підготовлений Заступником директора Інституту соціології НАН України, доктором соціологічних наук Сергієм Дембіцьким. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=9>
10. Потапенко, В., Баранник, О. та Бахур, Н. (2023). Місьцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. за ред. В. Г. Потапенка. Київ: НІСД. 5-6. 52–55.
11. Серьогін, В. (2023). *Децентралізація в умовах «крихкої» державності: виклики для України*. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2023 р., м. Львів) / [за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія]. Київ ; Львів ; Щецин: ЛНУ імені Івана Франка. 94–98.
12. Steblyna, N. (2022, March, 24). *Регіональні медіа України у протистоянні повномасштабній російській агресії*. <https://detector.media/community/article/197693/2022-03-24-regionalni-media-ukrainy-u-protystoyanni-povnomasshtabniy-rosiyskiy-agresii/>
13. Steruko, T. (2015). Виклики, та загрози українській ідентичності в умовах російської агресії. *Стратегічна панорама*. № 1. 135–139.
14. Cappello, M. (2016). Regional and local broadcasting in Europe, IRIS Special 2016-1, European Audiovisual Observatory, Strasbourg. 11–12.
15. Korobka, L. (2022). *Transformation of community identities under the influence of war*. The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society: international scientific conference, conf. proceedings, July 30–31, 2022. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 129–133.

References:

1. Drobush, I. (2023). Organizational and Legal Support for the Functioning of Local Self-Government in the Conditions of Martial Law and Post-War Reconstruction in Ukraine. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini:*

- zdobutky, problemy ta perspektyvy: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (12 travnia 2023 r., m. Lviv) / [za nauk. red. prof. O. V. Batanova, dots. R. B. Bedriia]. Kyiv ; Lviv ; Shchetsyn: LNU imeni Ivana Franka. 57–61.
2. Zakon Ukrainy Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. [On Local Self-Government in Ukraine, Law of Ukraine]. № 280/97 (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
 3. Zakon Ukrainy Pro mistseve samovriaduvannya v Ukraini. [On the Legal Regime of Martial Law, Law of Ukraine]. № 1647-III (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-14#Text>
 4. Kyryliuk, I., & Borshch, V. (2021). Concept, Subjects, Goals, Tasks, and Principles of Decentralization of State Power. *Ekonomika ta suspilstvo*, (25). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-77>
 5. Krusian, A. (2023). Decentralization in Ukraine: Trials of War and Post-War Perspectives. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: zdobutky, problemy ta perspektyvy: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (12 travnia 2023 r., m. Lviv) / [za nauk. red. prof. O. V. Batanova, dots. R. B. Bedriia]. Kyiv ; Lviv ; Shchetsyn: LNU imeni Ivana Franka. 68–73.*
 6. Liashenko, O (2022). Sociological Markers of the New Political Generation in Ukraine. *Nove pokolinnia ukrainskoho politykumu v umovakh viiny ta povoiennykh suspilnykh transformatsii: materialy kruhloho stolu (Kyiv, 15 lystopada 2022 r.) / Za nauk. red. Yu. Zh. Shaihorodskoho, S. L. Chunikhinoi; Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa; Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. Kyiv : Talkom. 20–23.*
 7. Matviienkiv, S. (2017). Regional Media as an Instrument for Shaping Local Identity. *Politychne zhyttia*. № 4. 83–86.
 8. Parkhomenko, N (2023). Local Self-Government and Military Administration in Times of Martial Law. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: zdobutky, problemy ta perspektyvy: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (12 travnia 2023 r., m. Lviv) / [za nauk. red. prof. O. V. Batanova, dots. R. B. Bedriia]. Kyiv ; Lviv ; Shchetsyn: LNU imeni Ivana Franka. 85–90*
 9. Indicators of National-Civic Ukrainian Identity. (2022). Presreliz pidhotovlenyi Zastupnykom dyrektora Instytutu sotsiologhii NAN Ukrainy, doktorom sotsiologhichnykh nauk Serhiem Dembitskym: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=9>
 10. Potapenko, V., Barannyk, O. ta Bakhur, N. (2023). Local Self-Government as a Factor of Rear Stability: Analytical Report, edited by V. H. Potapenko. Kyiv: NISD. 5-6. 52–55.
 11. Serohin, V. (2023). Decentralization in the Conditions of a 'Fragile' Statehood: Challenges for Ukraine. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: zdobutky, problemy ta perspektyvy: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (12 travnia 2023 r., m. Lviv) / [za nauk. red. prof. O. V. Batanova, dots. R. B. Bedriia]. Kyiv ; Lviv ; Shchetsyn: LNU imeni Ivana Franka. 94–98.*
 12. Стеблина, Н. (2022, березень, 24). Regional Media in Ukraine in the Face of Full-Scale Russian Aggression. <https://detector.media/community/article/197693/2022-03-24-regionalni-media-ukrainy-u-protystoyanni-povnomasshtabnyi-rosiyskiy-agresii/>
 13. Степико, Т. (2015). Challenges and Threats to Ukrainian Identity in the Context of Russian Aggression.
 14. Cappello, M. (2016). Regional and local broadcasting in Europe, IRIS Special 2016-1, European Audiovisual Observatory, Strasbourg. 11–12.
 15. Korobka, L (2022). *Transformation of community identities under the influence of war*. The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society: international scientific conference, conf. proceedings, July 30–31, 2022. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 129–133.

Nazarii Melnyk,

PhD student of Political Science,

Dragomanov Ukrainian State University

Decentralization of Power and its Subjects in the Context of the Russian-Ukrainian War

The study examines the process of decentralization transformation during the period of the Russian-Ukrainian war. The decentralization reform in Ukraine was quite successful, contributing to the active development of regions and their financial self-sufficiency. However, due to military actions, the nature of decentralization has changed. Regions closer to the front line faced challenges and new obstacles, yet, thanks to the success of the reform, they maintained strong economic and military resistance against occupiers. Communities continued to rebuild their territories after significant destruction.

The activities of decentralization subjects in wartime conditions are analyzed. Besides the pre-existing subjects that have taken on new functions, new entities have emerged, exercising military authority locally. Often, there is an overlap in the responsibilities of these actors, leading to local conflicts and posing a challenge for research. The current state of Ukrainian identity is identified, highlighting the shift from regional and local identifications to a more prevalent national identity due to the war. Regional political subjects, such as elites, parties, leaders, and media, play a significant role during wartime. They are direct representatives of regional interests, enjoy higher levels of trust than local government bodies, inform the population about the current situation, assist in resolving local issues, and contribute to national cohesion. The study employs a systematic approach, methods of generalization, observation, and the dialectical method to address the research problem.

Keywords: *decentralization, state of war, decentralization subjects, identity, regional political subjects.*

Володимир Федорчук,
здобувач Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0009-0005-3548-0336; email: v.fedorchuk73@gmail.com

ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена проблемі політичного аспекту владних відносин, дослідженню її у сучасній вітчизняній науці. Автором через призму понять «соціальні відносини», «влада», «політична влада» зроблено спробу розглянути політичний вимір владних відносин. Приділено увагу сутності й типології соціальних відносин, серед яких відносини влади. Розглянуто підходи науковців щодо розуміння змісту, ознак, форм влади, і політичної влади зокрема. Стверджується, що політичні відносини є одним із видів соціальних, вони розкривають зв'язки між різними учасниками у політичній сфері.

Владні відносини досліджено як складний багатоаспектний феномен. Акцентовано увагу на їх динамічному характері й обумовленості низкою чинників. Окреслено методологічний інструментарій дослідження владних відносин, який базується на застосуванні комплексу взаємопов'язаних принципів і підходів, а саме: об'єктивності, історизму, соціальному підході, принципах системного аналізу та наукового прогнозування, аксіологічному принципі. Зазначено на використанні міждисциплінарного підходу в сучасних дослідженнях, а також на осмисленні політичної взаємодії як комунікативного процесу.

Обґрунтовано, що владні відносини становлять систему взаємодії певних суб'єктів і об'єктів. Визначено, що суб'єкти та об'єкти владних відносин за умов демократії детермінують існування один одного. Відіграючи визначальну роль і маючи необхідні ресурси, суб'єкти таких відносин створюють й підтримують систему владних відносин із урахуванням своїх інтересів та стратегічних цілей. Разом з тим, об'єкти влади за певних умов можуть здійснювати вплив на суб'єктів влади, сприяючи зміні характеру їх політичної діяльності.

Ключові слова: владні відносини, політичні відносини, соціальні відносини, політична влада, суб'єкт відносин, об'єкт відносин, демократія, політична взаємодія, політика, політична діяльність.

Вступ. Політичне життя будь якого суспільства є певною системою складових та відносин між ними. Останні позначають зміст, характер, форму певних зв'язків або взаємодії між елементами такої системи. Сучасні процеси, які торкаються політичної сфери суспільства, потребують переосмислення низки ключових понять, серед яких і поняття владних відносин. Цей концепт відтворює багатовимірність і певну суперечливість взаємодії між суб'єктами й об'єктами, яка відбувається в межах політичного поля і пов'язана із політичною владою. Структура, характер, форма владних відносин відтворює питання розподілу влади у державі, що обумовлюється конкретно-історичними умовами її розвитку. Владні відносини є особливим типом відносин, який має динамічний, асиметричний характер. Осмислення політичного виміру владних відносин потребує аналізу таких понять як соціальні відносини, влада, політична влада як певної основи, що визначає їх зміст.

Мета і завдання наукової розвідки – дослідити політичний вимір владних відносин; проаналізувати підходи вітчизняних науковців щодо трактування сутності зв'язаних понять – соціальні відносини, влада і політична влада, що сформувалися в сучасному науковому дискурсі; окреслити методологію дослідження поняття владних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика змістового наповнення поняття влади, частково владних відносин знайшла відображення у працях Р. Арона, М. Вебера, Р. Даля, Д. Істона, Г. Лассуела, Н.Лумана, Т.Парсонса, Г. Моргентау, Б. Рассела та ін. У вітчизняній політичній науці до цієї або дотичної проблематики зверталися такі дослідники як О.Бабкіна, С.Бульбенюк, К.Ващенко, В.Корнієнко, О.Новакова, Ф.Рудич, Є. Цокур, О.Чальцева та інші. Разом з цим потребує подальшого наукового осмислення політичної площини владних відносин, визначення методології його дослідження.

Результати та дискусії. Вивчення наукових, навчальних, енциклопедичних джерел дозволяє визначити досить широкий зміст поняття соціальних відносин. Так, можна виокремити таке осмислення: форма вияву соціальних зв'язків, які дозволяють об'єднати різні елементи в єдине ціле – суспільство; вид суспільних відносин, які характеризують взаємодію суб'єктів, що зумовлена особливостями соціальної нерівності певного суспільства

та виявляється у багатоманітності форм такої взаємодії; позначають динамічність форм соціальної взаємодії, яка зумовлена особливостями розвитку певного суспільства; пов'язані з потребами, мотивацією, спрямуванням на задоволення первинних чи вторинних потреб (за А. Маслоу).

Вітчизняні науковці (Ващенко, Корнієнко, 2011) у змісті соціальних відносин акцентують увагу на аспекті учасників (суб'єктів), вказуючи, що це соціальні спільноти і державні установи; взаємовідносини формуються між спільнотами і між спільнотами та державними установами (с.33).

У сучасній науці виокремлюють різні типи соціальних відносин, зокрема їх поділяють на групи формальних і неформальних; легітимних і нелегітимних; відкритих і прихованих; продуктивних і непродуктивних (Ващенко, Корнієнко, с. 33). У контексті проблематики нашої наукової розвідки привертає увагу типологія, запропонована О. Яременком (2002). В основі класифікації фахівець використовує такі критерії як інтенсивність, сила зв'язку, ступінь спільної участі, виділяє ділові, комунікативні, інструментальні, морально-психологічні, відносини влади. Їх особливості представимо у таблиці 1.

Таблиця 1

Типи соціальних відносин

Тип відносин	Учасники (суб'єкти)	Зміст	Форми	Особливості
Ділові	соціальні спільноти (політичні партії, громадсько-політичні рухи та інші); державні установи	забезпечення потреб учасників цих відносин	ділова комунікація, переговори, укладання договорів, громадський і суспільний контроль	прагматизм, раціоналізм, цілеспрямованість, успіх, усвідомленість учасниками актуальності, пріоритетності тих чи інших потреб для певної ситуації, регіону, суспільства та держави загалом
Комунікативні	громадянське суспільство; державні установи	передача та обмін інформацією	безпосереднє звернення до громадськості; опосередковане звернення до громадськості через медіа	сприяє довірі між державними установами та громадськістю
Інструментальні	окремі соціальні групи; державні установи	забезпечення потреб певних соціальних груп необхідними ресурсами	прийняття рішень; розробка і впровадження соціальних програм; підтримка	забезпечення необхідними ресурсами (послуги, інформація, продукти)
Морально-психологічні	представники державних установ; представники громадських об'єднань	(не)підтримка влади	пошук прийняття рішень; обговорення; мітинги; демонстрації; пікети	якщо домінують зверхність, відстороненість, закритість, то це може викликати неконструктивні відносини
Відносини влади	державні установи; громадянське суспільство	досягнення авторитету влади	комунікація, переговори, прийняття рішень, громадський моніторинг і контроль	влада, взаємодія, вплив

Складено за О. Яременком (2002), с. 15-16.

Політичні відносини є одним із видів соціальних, що розкривають зв'язки між різними учасниками у політичній сфері. У дослідженнях часто акцентується увага розгляду політичної взаємодії як комунікативного процесу. Д. Яковлев (2009) визначає такі його складові як медіатизація, демократизація, раціоналізація. Варто вказати і про актуалізацію

міждисциплінарного підходу у політологічних дослідженнях. У монографії О. Кукуруз (2020) запропоновано авторське бачення взаємодії політики і права, переосмислено значення різних суб'єктів (індивідуальних і групових) у цій взаємодії, їхньої ролі у процесі прийняття рішень в окреслених сферах. Авторкою розроблено суспільно корисну модель взаємодії політики і права, яка базується на науковій основі, включає ціннісній та інформаційно-комунікативний компоненти, політичну і юридичну відповідальність.

Досліджуючи сутність владних відносин, доцільно виходити з розуміння їх як складного багатоаспектного феномену. Також враховувати їх динамічний характер і зумовленість низкою чинників, які розглянемо далі. Наступними поняттями, які розкривають зміст владних відносин є політика і політична влада. У науці сформувалися різні підходи щодо трактування їхньої сутності. У контексті визначення змісту владних відносин науковці (Фрицький, 2017) виокремлюють формалістичний, поведінковий і груповий підходи. Так, згідно формалістичного підходу політика є сукупністю рішень, що пов'язані з вибором мети, шляхів і засобів, умов досягнення, які приймають суб'єкти політики (окремі особи чи групи). Поведінковий підхід акцентує увагу на суб'єктивному (людському) вимірі політики, пов'язаною з особливостями взаємодії між людьми в суспільстві, вирішенні конфліктів між ними. Груповий підхід тлумачить політику через реалізацію групових інтересів, взаємодію зацікавлених груп у прийнятті політичних рішень (с. 139-140).

Заслугове на увагу думка С. Бульбенюк (2011) про те, що тлумачення влади як системи відносин може зумовлюватися ціннісно-суб'єктивним структуруванням політики. Науковиця вказує на «веберівський» підхід, що пов'язаний з цінностями індивідуалізму, пріоритетністю індивідуальних агентів як основних суб'єктів, акторів політичних відносин. Інший підхід розглядає політику як своєрідну ієрархію певних спільнот, з пріоритетністю цінностей і духу «співтовариства»(с. 48). Вивчення праць, присвячених сутності поняття влада, дозволяє зробити деякі узагальнення, які викладено у таблицях 2 і 3.

Таблиця 2

Ознаки влади

Ознака влади	Зміст ознаки
суспільний характер влади	влада: є невід'ємним елементом суспільної організації життя; впорядковує розмаїття соціальних зв'язків, які наявні у суспільстві; сприяє організації суспільного виробництва; сприяє підтриманню цілісності і єдності суспільства
можливість використання примусу	примус як потенційна можливість, яку суб'єкти влади можуть використати у ситуаціях, коли інші засоби та інструменти впливу на об'єкти влади не є ефективними чи результативними

Складено за М.Вільгушинським (2013).

Таблиця 3

Форми вияву влади

Форма	Характеристика
сила	застосування сили або загроза її застосування (у найдавніші часи одна з засад функціонування влади)
переконання або переконання	ґрунтується на принципі висунення певних ідей для впровадження їх у суспільну свідомість (створення психологічної залежності в суспільстві); основа для формування, впливу на громадську думку
повноваження	суб'єкти влади віддають накази, розпорядження, вказівки, а об'єкти влади виконують
примус	ґрунтується на контролі над людьми за допомогою погроз чи тиску, форма нав'язування волі володарюючого
маніпуляція	здійснюється і забезпечується без погроз, з використанням впливу інформаційних ресурсів на свідомість і поведінку
авторитет	пов'язаний з легітимністю влади; властивість суб'єктів влади

Складено за М.Козирєвим (2017), с. 46.

Сформувалися різні підходи науковців щодо тлумачення змісту політичної влади:

- «влада є засобом упорядкування політичних процесів; є властивістю або ресурсом певної соціальної та/або політичної системи, не є атрибутом суб'єктів влади чи відносин» (Т. Парсонс, цит. за О.Дем'янчук, 2008, с. 87-88);

- «здатність і можливість однієї особи, групи людей здійснювати визначальний вплив на політичну діяльність і поведінку громадян та їхніх об'єднань за допомогою різноманітних засобів: волі, авторитету, права, насильства» (Ф.Рудич, 2013);

- «здатність і право одних соціальних суб'єктів здійснювати свою волю стосовно до інших, веліти і управляти іншими, спираючись на силу, авторитет і права» (І.Милосердна, 2017, с. 29);

- «здатність суб'єкта реалізовувати власну волю, спираючись на відповідні правові і політичні норми (закони, інші нормативні документи), ґрунтуючись на примусі та спеціальному апараті примусу» (М.Козирев, 2018, с. 303);

- поняття політичної влади охоплює і «розкривається через зміст понять політичного панування, авторитету, могутності» (Б. Кухта, цит. за І.Милосердною, 2017, с. 29);

- влада є феноменом, що поєднує психологічний, соціальний та політичний виміри; «здійснення впливу особливого роду з боку одних суб'єктів (акторів) політики на інших, що дозволяє першим нав'язувати свою волю другим і спонукати останніх до вчинення певних дій; влада (як політична, так і державна) є складним соціально-психологічним феноменом, що має низку специфічних характеристик» (С.Бульбенюк, 2013, с. 195;196; 197)

- складова публічної політики (О.Чальцева, 2014, с.9).

Також науковці виокремлюють ознаки політичної влади, які відрізняють її від інших видів влади. Спробуємо систематизувати їх у таблиці (табл. 4).

Таблиця 4

Ознаки і значення політичної влади

Автор	Ознаки і значення політичної влади
Є.Цокур	- обов'язковість рішень політичної влади для всього суспільства та інших видів влади; - здатність обмежувати вплив інших форм влади; - публічність (політична влада діє від імені всього суспільства); - право використовувати різні ресурси; - вплив політичної влади в межах країни; - моноцентричність у прийнятті рішень; - наявність розмаїття ресурсів для завоювання, утримання й реалізації влади (Цокур, 2009, с. 136).
Ф.Рудич	- зміст поняття політичної влади є ширшим за поняття державної влади (політична влада включає відносини органів влади з громадськими об'єднаннями, політичними партіями, громадянами); - функціональне призначення влади розкриває її вагомість, зокрема у питаннях управління суспільством і державою, формування політичного режиму, політичної системи суспільства тощо; - має ознаку «культури влади», що розкриває здатність використання пріоритетності традицій та авторитету і обмеження примусу (Рудич, 2013, с. 18).
О.Чальцева	- політична влада є компонентом публічної політики; - має такі виміри аналізу: політико-управлінська діяльність; підтримка елітистської традиції; комунікативна практика; культурно-ціннісна діяльність; механізм взаємодії держави і громадянського суспільства (Чальцева, 2014, с. 9).
Л. Герасіна	- публічна політична влада має соціально-політичний характер, виявляється у сфері політичних відносин, спрямована на узгодження інтересів різних суспільних груп; - риси універсальності, легальності є найбільш виразними для державного рівня влади; - має специфічні риси (вертикальні зв'язки та нормативно визначена ієрархія у політичних структурах; широкий спектр інструментів впливу; тип легітимності; особистісні характеристики суб'єктів влади; певна корпоративність, пов'язана з консолідацією членів політичних організацій) (Герасіна, 2012, с. 43-44).
М.Козирев	- універсальність, яка полягає у її всеосяжності та можливості впливати на всі сфери і елементи життя суспільства; - інклюзивність – здатність «включатися», проникати в усі суспільні сфери, передусім політичну; - атрибутивність, що позначає вихід за межі політичного, поєднання зі сферами відносин і феноменів неполітичного характеру, формування нових видів та комбінувань з ними (М.Козирев, 2018, с. 302-303).

Наведене вище розмаїття підходів щодо розуміння політичної влади обумовлює необхідність визначення методологічних принципів аналізу владних відносин. Для аналізу політологічного виміру владних відносин доречним є використання загальної методології, що репрезентована у політичній науці для дослідження політичних процесів загалом. На думку О. Бабкіної (2009), такими принципами є об'єктивність, історизм, соціальний підхід. Зокрема принцип об'єктивності дозволяє осмислити об'єктивні закономірності політичного розвитку, багатовимірність і суперчливість явищ, урахування позитивних і негативних чинників і наслідків, відповідність реальній дійсності, використання доведеної наукових фактів. За допомогою принципу історизму факти і політичні явища аналізуються у взаємозв'язку та обумовленості конкретно-історичними умовами розвитку, положенням і розстановкою різних політичних сил, особливостями політичної орієнтації соціальних груп тощо. Принцип соціального підходу набуває особливо важливого значення в аналізі та оцінці програм та діяльності суб'єктів політики, визначенні їхньої ролі у політичному розвитку суспільства, відповідності інтересам народу, суспільства, системі загальнолюдських цінностей (с. 5).

Згідно вищезгаданих принципів владні відносини мають аналізуватись із урахуванням всіх наявних об'єктивних чинників і враховуючи історичну генезу суб'єктів політичних взаємодій. Зазначимо, що в умовах цивілізаційних змін особливого значення набуває соціальний підхід, який дозволяє з'ясувати роль всіх учасників владних відносин у трансформаціях політичної системи, визначити позитивні та негативні аспекти їхньої діяльності.

Варто підкреслити, що владні відносини базуються на певному сполученні взаємопов'язаних елементів, які доцільно розглядати за допомогою методу системного аналізу. На думку науковців (Неліпа, 2011), можна виокремити п'ять основних принципів системного аналізу, які допоможуть визначити сутнісні характеристики владних відносин: система є єдиним цілим, не є простим об'єднанням елементів; властивості системи не відтворюють суму властивостей її елементів; рівень ефективності кожної системи вимірюється значеннями від найвищих до найнижчих, що залежить від умов середовища і особливостей функціонування її елементів; врахування впливу навколишнього середовища та зв'язків із ним: будь-яка система завжди є частиною іншої (більшої) системи; поділ системи на менші елементи – підсистеми й дотримання усіх окреслених вище принципів (с. 39). Отже, владні відносини певної країни з одного боку ми розглядаємо як цілісне утворення, що існує за своїми специфічними законами, а з другого боку – ми маємо враховувати зовнішні впливи на дану систему (глобальні процеси), а також особливості функціонування окремих підсистем (наприклад, органів місцевого самоврядування тощо).

У сучасних умовах цивілізаційних трансформацій владних відносин особливої значущості набуває не тільки аналіз їх як феномену, але й прогноз подальшого їхнього розвитку. Системне прогнозування владних відносин ґрунтується, на думку К. Ващенка (2007) та низки інших вітчизняних і закордонних вчених, на таких принципах: принцип альтернативності (вказує на наявність різних шляхів чи варіантів подальшого розвитку); принцип системності (аналіз політики як цілісної системи і водночас як сукупності окремих її складових в якості самостійних об'єктів для аналізу і прогнозування); синтетично-плюралістичний принцип (окреслює пріоритетні напрями ймовірних змін певного суспільства та їх перспективу); принцип безперервності прогнозування (можливість коригування аналітичних оцінок на основі зміни політичної ситуації чи отримання нової інформації; моніторинг тенденцій у політичній сфері); принцип верифікації (перевірка достовірності результатів прогнозування) (с. 169-171).

Безсумнівно, методи аналізу й прогнозу є взаємодоповнюючими для досягнення природи владних відносин – їх евристичний потенціал максимально розкривається саме у діалектичному поєднанні. Зазначимо, що владні відносини містять не лише інституційну складову, а й передбачають духовно-ціннісне наповнення. У цьому контексті необхідно вказати на вагомість аксіологічного принципу як підґрунтя аналізу владних взаємодій. Цей

принцип передбачає виявлення й осмислення цивілізаційних, національних, духовних, класових та інших аксіологем, що становлять змістовне наповнення владних відносин у певній країні. Цілком очевидно, що сучасні цивілізаційні зміни передбачають й переформатування цінностей, які виявляються у владних відносинах, діяльності й програмах політичних суб'єктів. Сучасні цивілізаційні зміни детермінують перегляд методологічних основ дослідження владних відносин, спонукають до утворення новітньої системи методів, підходів і принципів для її глибокого вивчення.

Необхідно зазначити, що зміст і форми владних відносин визначаються як об'єктивними чинниками, так і особливістю діяльності певних суб'єктів у політичному просторі, що потребує аналізу об'єкт-суб'єктних характеристик владних відносин. Суб'єкти та об'єкти владних відносин взаємообумовлюють існування один одного.

У політичній науці суб'єктом політики вважають:

- носія предметно-практичної діяльності, що ініціює певні зміни в політичній сфері суспільства;

- особу, організацію або соціальну групу, політична участь чи діяльність яких є усвідомленою, з чітким розумінням цілей і наслідків для політичного життя суспільства.

Науковці (Краснякова, 2014) виокремлюють у понятті політичної суб'єктності такі аспекти як здатність впливати на інших осіб (на їхні думки та поведінку), відповідальність за вибір і результати своєї політичної активності чи діяльності, ініціювання змін у політичному житті. Філософське бачення політичної суб'єктності пов'язане з об'єктивною можливістю політичної дії та суб'єктивною спроможністю до неї. Основною характеристикою суб'єкта політики є результативна політична дія, вплив на політичні процеси, стимулювання змін у політиці (с. 47-48).

Суб'єктами політичних відносин можуть бути як окремі особи (політичні й державні діячі, політичні лідери тощо), так і соціальні групи, соціально-політичні інститути. Фахівці (Богайчук, 2011) зазначають, що «суверенним суб'єктом політичної влади є громадянин держави, наділений конституційними правами та обов'язками. Колективним носієм політичної влади є політична система суспільства як спосіб організації і розвитку соціальних спільнот і їх відносин» (с. 70).

Існує низка підходів до класифікації владних суб'єктів. Згідно одного з них виокремлюють первинні та вторинні (за Богайчук, 2011). Первинним суб'єктом, за умов демократичного правління, є народ як єдине джерело влади, який реалізує її безпосередньо й опосередковано через центральні та місцеві органи управління держави. Водночас прихильники типологізації вказують на неоднорідність поняття народу, і суб'єктами влади називають як великі групи населення, яких об'єднує спільність інтересів і цілей, так і невеликі етнічні групи, релігійні громади та інші. До вторинних суб'єктів влади віднесено малі групи (партії, асоційовані групи, групи інтересів тощо) (с. 70).

Не менш важливим аспектом є осмислення питання об'єктів політичної влади та владних відносин. Об'єктами політичної влади науковці (Богайчук, 2011) визначають політичні явища та процеси, а також сфери суспільства (економічну, соціальну, культурну, інші), на які спрямовується вплив і дія суб'єктів політики. Важливою є діалектичність відносин суб'єкта й об'єкта, що обумовлюється обставинами, їхніми позиціями та ролями у політичній сфері (с. 70).

Висновки. Поняття соціальні відносини, влада, політична влада дозволяють осмислити зміст політичного виміру владних відносин. Подальший аналіз змісту владних відносин має доповнюватись поняттями демократії, демократичної, правової держави. Методологічний інструментарій дослідження владних відносин базується на застосуванні комплексу взаємопов'язаних принципів, а саме: об'єктивність, історизм, соціальний підхід, принципи системного аналізу та наукового прогнозування, аксіологічному принципі. Суб'єкти та об'єкти владних відносин здійснюють свою діяльність у межах структур та алгоритмів політичного поля, що спричиняє перспективність структурно-функціонального аналізу політичної влади як стрижня сучасних політичних трансформацій. Владні відносини

становлять систему взаємодії певних суб'єктів та об'єктів. Суб'єкти та об'єкти владних відносин за умов демократії детермінують існування один одного. Відіграючи визначальну роль і маючи необхідні ресурси, суб'єкти таких відносин створюють й підтримують систему таких відносин із урахуванням своїх інтересів і стратегічних цілей. Разом із тим, об'єкти влади за певних умов можуть здійснювати вплив на суб'єктів влади, сприяючи зміні характеру їх політичної діяльності. В умовах трансформаційних змін політична влада як структурне ціле організовує, спрямовує та підтримує державну та соціальну системи у стабільному стані, приймає рішення як щодо перетворень, так і для запобігання ризиків.

Використані джерела:

1. Бабкіна, О. (2009) Методологія дослідження політичного життя суспільства. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Вип. 2, 3-8.
2. Богайчук, У.Ю. (2011) Сутнісні характеристики поняття «влада». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Вип. 5, 67-72.
3. Бульбенюк, С. (2011) Провідні концепції політичної влади. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Вип. 5, 47-51.
4. Бульбенюк, С. С. (2013) *Соціопсихологічна природа політичної влади*: монографія. К.: КНЕУ, 215 с.
5. Ващенко, К. (2007) Основні форми і принципи дослідження політичного аналізу й прогнозу. *Політичний менеджмент*. № 1, 165-172.
6. Ващенко, К., Корнієнко, В. *Політологія для вчителя*: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ (2011). К.: Вид-во імені М. П. Драгоманова, 406 с.
7. Вільгушинський, М. (2013) Категорія «публічна влада» у сучасній інтерпретації: нотатки до наукової дискусії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 3, 8-13.
8. Герасіна, Л. (2012) Політико-правові практики сучасної соціополітичної реальності: теоретико-праксеологічний синтез. *Український соціум*. № 4, 39-56.
9. Герасіна, Л. (2017) Методологія і прaxeологія досліджень політичних процесів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2 (33), 16-28.
10. Дем'яничук, О. (2008) *Державна політика і державне управління: політологічні аспекти*: монографія. Київ: Факт, 272 с.
11. Козирев, М. (2017) Психологія політичної влади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Вип. 2, 44-53.
12. Козирев, М. П. (2018) *Політична психологія*: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
13. Краснякова, А. О. (2014) Політична суб'єктність: умови становлення та ознаки розвитку. *Проблеми політичної психології*. Вип. 1, 45-55.
14. Кукуруз, О. (2020) *Взаємодія політики і права у процесі суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща*: монографія. Київ: «ФОП-Подолін І.В.», 368 с.
15. Милосердна, І. (2017) Аналітичний огляд концепцій політичної влади та особливості її реалізації. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 59, 25-32.
16. Неліпа, Д. (2011) Основні принципи застосування системного аналізу в політології (на прикладі дослідження системи національної безпеки). *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: зб. наук. пр. Вип. 23, 37-41.
17. Рудич, Ф. (2013) Політична влада і опозиція в Україні: методологічний контекст. *Віче*. № 17, 18-21. URL: <https://vesche.kiev.ua/journal/3841/>
18. Фрицький, Ю. О. (2017) Теоретичні основи співвідношення політики і державної влади в сучасну добу розбудови української держави. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. № 4, 137-146.
19. Цокур, Є. (2009) Політико-правові концепції феномену політичної влади. *Право України*. № 11, 132-138.
20. Чальцева, О. (2014) Політична влада як компонент публічної політики: теоретичне обґрунтування. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. Вип. 25. № 1091, 5-9.
21. Яковлев, Д. (2009) *Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація*: монографія. Одеса: Астропринт, 288 с.
22. Яременко, О. (2002) Соціальна політика як регулятор взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів. *Український соціум*. № 1, 9-20.

References:

1. Babkina, O. (2009) Metodolohiia doslidzhennia politychnoho zhyttia suspilstva. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Serii 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Vyp. 2, 3-8. [In Ukrainian].
2. Bohaichuk, U.Yu. (2011) Sutnisni kharakterystyky poniattia «vlada». *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Serii 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Vyp. 5, 67-72. [In Ukrainian].
3. Bulbeniuk, S. (2011) Providni kontseptsii politychnoi vlady. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Serii 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Vyp. 5, 47-51. [In Ukrainian].
4. Bulbeniuk, S. S. (2013) *Sotsiopsykholohichna pryroda politychnoi vlady*: monohrafiia. K.: KNEU, 215 s. [In Ukrainian].
5. Vashchenko, K. (2007) Osnovni formy i pryntsypy doslidzhennia politychnoho analizu y prohnozu. *Politychnyi menezhment*. № 1, 165-172. [In Ukrainian].
6. Vashchenko, K., Korniienko, V. *Politolohiia dlia vchytelia*: navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh VNZ (2011). K.: Vyd-vo imeni M. P. Drahomanova, 406 s. [In Ukrainian].
7. Vilhushynskiy, M. (2013) Katehoriia «publichna vlada» u suchasni interpretatsii: notatky do naukovoï dyskusii. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 3, 8-13. [In Ukrainian].
8. Herasina, L. (2012) Polityko-pravovi praktyky suchasnoi sotsiopolitychnoi realnosti: teoretyko-prakseolohichniy syntez. *Ukrainskyi sotsium*. № 4, 39-56. [In Ukrainian].
9. Herasina, L. (2017) Metodolohiia i prakseolohiia doslidzen politychnykh protsesiv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. № 2 (33), 16-28. [In Ukrainian].
10. Dem'ianchuk, O. (2008) *Derzhavna polityka i derzhavne upravlinnia: politolohichni aspekty*: monohrafiia. Kyiv: Fakt, 272 s. [In Ukrainian].
11. Kozyriev, M. (2017) Psykholohiia politychnoi vlady. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. Serii psykholohichna. Vyp. 2, 44-53. [In Ukrainian].
12. Kozyriev, M. P. (2018) *Politychna psykholohiia*: navch. posibnyk. Lviv: LvDUVS, 2018. 648 s. [In Ukrainian].
13. Krasniakova, A. O. (2014) Politychna sub'iektivist: umovy stanovlennia ta oznaky rozvytku. *Problemy politychnoi psykholohii*. Vyp. 1, 45-55. [In Ukrainian].
14. Kukuruz, O. (2020) *Vzaiemodiia polityky i prava u protsesi suspilnoi transformatsii v Ukraini ta Respublitsi Polshcha*: monohrafiia. Kyiv: «FOP-Podolin I.V.», 368 s. [In Ukrainian].
15. Myloserdna, I. (2017) Analichnyi ohliad kontseptsii politychnoi vlady ta osoblyvosti yii realizatsii. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 59, 25-32. [In Ukrainian].
16. Nelipa, D. (2011) Osnovni pryntsypy zastosuvannia systemnoho analizu v politolohii (na prykladi doslidzhennia systemy natsionalnoi bezpeky. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: Zb. nauk. pr.* Vyp. 23, 37-41. [In Ukrainian].
17. Rudych, F. (2013) Politychna vlada i opozyttsiia v Ukraini: metodolohichniy kontekst. *Viche*. № 17, 18-21. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3841/> [In Ukrainian].
18. Tsokur, Ye. (2009) Polityko-pravovi kontseptsii fenomenu politychnoi vlady. *Pravo Ukrainy*. № 11, 132-138. [In Ukrainian].
19. Frytskyi, Yu.O. (2017) Teoretychni osnovy spivvidnoshennia polityky i derzhavnoi vlady v suchasnu dobu rozbudovy ukrainskoi derzhavy. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska iurydychna akademiia»*. № 4, 137-146. [In Ukrainian].
20. Chaltseva, O. (2014) Politychna vlada yak komponent publichnoi polityky: teoretychne obgruntuvannia. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. Serii: Pytannia politolohii. Vyp. 25. № 1091, 5-9. [In Ukrainian].
21. Yakovlev, D. (2009) *Politychna vzaiemodiia yak komunikatyvnyi protses: mediatyzatsiia, demokratyzatsiia, ratsionalizatsiia*: monohrafiia. Odesa: Astroprynt, 288 s. [In Ukrainian].
22. Yaremenko, O. (2002) Sotsialna polityka yak rehuliator vzaiemovidnosyn sotsialnykh struktur i sotsialnykh instytutiv. *Ukrainskyi sotsium*. № 1, 9-20. [In Ukrainian].

Volodymyr Fedorchuk,
graduate student,

Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Political Aspect of Power Relations in Modern Domestic Scientific Discourse

The article is devoted to the problem of the political aspect of power relations, its research in modern domestic science. The author made an attempt to consider the political dimension of power relations through the prism of the concepts of «social relations», «power», «political power». Attention is paid to the essence and typology of social relations, which include power relations. The approaches of scientists to understanding the content, signs, forms of power, and political power in particular, are considered. It is argued that political relations are one of the types of social relations that reveal connections between various participants in the political sphere.

Power relations are studied as a complex multifaceted phenomenon. Emphasis is placed on their dynamic nature and their dependence on a number of factors. The methodological toolkit for the study of power relations is outlined, which is based on the application of a complex of interrelated principles and approaches, namely: objectivity, historicism, social approach, principles of system analysis and scientific forecasting, axiological principle. The use of an interdisciplinary approach in modern research is indicated, as well as the understanding of political interaction as a communicative process.

It is substantiated that power relations constitute a system of interaction of certain subjects and objects. It was determined that subjects and objects of power relations under the conditions of democracy determine each other's existence. The subjects of relations have a decisive role and the necessary resources to form and maintain such a system of power relations taking into account their interests and strategic goals. At the same time, objects of power under certain conditions can exert influence on subjects of power, contributing to a change in the nature of their political activity.

Key words: *power relations, political relations, social relations, political power, subject of relations, object of relations, democracy, political interaction, politics, political activity.*

МЕДІА ТА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.04>

УДК 32.019.5

Костянтин Захаренко,

*доктор політичних наук, професор кафедри
політичної психології та міжнародних відносин,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID 0000-0003-0980-7313; email: Kzakharenko@ukr.net*

Єгор Міненко,

*аспірант навчально-наукового інституту права та політології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID 0000-0001-7169-3252; email: y.minenko@smdsu.org.ua*

ІНСТИТУТ МЕДІА ЯК СУБ'ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Проводиться аналіз ролі медіа як суб'єкта інформаційної безпеки в умовах розвитку інформаційного суспільства, воєнного стану, збройної агресії та інформаційної війни. Сучасні медіа осмислюються головним каналом інформації для більшості людей, їх вплив на формування громадських переконань і думок є надзвичайно значущим. Це стає критичним у періоди воєнних конфліктів, де медіа можуть використовуватися як для поширення правдивої інформації, так і для пропаганди або дезінформації. Способи поширення та споживання інформації значно змінилися, створюючи нові виклики для інформаційної безпеки. Швидке поширення дезінформації через цифрові канали посилює потребу в розумінні та регулюванні ролі медіа. Інформаційна війна стає ключовим елементом сучасних конфліктів, де контроль над інформацією та її інтерпретацією може впливати на перебіг та результати протистояння. Це порушує важливі питання етики та правових норм у використанні медіа, особливо в кризових ситуаціях.

Наукова новизна дослідження полягає в декількох аспектах, що відображають особливості підходу до аналізу ролі медіа в контексті інформаційної безпеки в сучасному світі. Перш за все, пропонується оновлений, комплексний погляд на роль медіа в інформаційному суспільстві, особливо в умовах воєнного стану, збройної агресії, інформаційної війни. Зокрема, акцент робиться на впливі цифрових медіа та соціальних мереж, які змінюють традиційні підходи до розповсюдження та сприйняття інформації. Другим аспектом є інтеграція різних дисциплінарних підходів. Це дослідження поєднує теоретичні та методологічні інструменти медіа-досліджень, інформаційної безпеки, політології та кібербезпеки, що дозволяє глибше зрозуміти взаємодію між медіа й інформаційною безпекою, що особливо актуально у контексті поширення «фейкових» новин.

Окремим аспектом дослідження є аналіз та впровадження принципів журналістського самоврядування в контексті інформаційної безпеки. Це оцінка ролі та впливу саморегуляції в медійній сфері, дискусія щодо етичних норм і стандартів у журналістиці, а також розгляд потенційного впливу цих практик на підвищення рівня інформаційної безпеки, що дозволяє краще зрозуміти, як саморегуляція в медіа може сприяти зміцненню інформаційної стійкості суспільства, особливо в умовах інформаційно-психологічних операцій та інформаційних воєн.

Ключові слова: *інформаційна безпека, медіа, стабільність, пропаганда, інформаційна політика.*

Вступ. У сучасному світі, де інформаційний простір стає основним полем конкуренції у політичній, економічній та культурній сферах, роль медіа у забезпеченні інформаційної безпеки набуває надзвичайної актуальності. У цьому контексті, проблема забезпечення інформаційної безпеки стає все більш важливою для сучасної України, її обороноздатності, відновлення та розвитку. З огляду на національну безпеку, інформаційна безпека трансформується в невід'ємний елемент системи захисту держави.

Інформаційна війна, кібератаки, шпигунство, дезінформація та інші загрози в інформаційному просторі можуть масово впливати на суспільство, викликати дестабілізацію політичної та економічної ситуації, а також негативно впливати на державну безпеку (Міненко, 2023а). Важливо визнати й оцінити значущість медіа як активного суб'єкта в інформаційній безпеці. Медіа не лише розповсюджують інформацію, але й формують суспільну думку, впливаючи на суспільно-політичну стабільність. Відповідно, розуміння та

аналіз процесів, що відбуваються в інформаційному просторі, стають ключовими для розвитку ефективних безпекових стратегій.

Окрема увага має бути приділена запровадженню інституту журналістського самоврядування, що є критичним для підтримання високих стандартів журналістики, етики та відповідальності в медіа. Саморегуляція в медійній сфері може значно сприяти зміцненню інформаційної стійкості суспільства, зокрема в умовах інформаційних воєн та пропагандистських кампаній. Належне політологічне вивчення та міждисциплінарний аналіз цих аспектів є важливими, як з **методологічного** погляду сучасної науки, так і в перспективі підвищення рівня захисту державних та особистих інформаційних ресурсів від можливих загроз, а також забезпечення стійкості державної системи загалом.

Сьогодні перед Україною стоїть складне завдання формування та реалізації виваженої державної інформаційної політики, спрямованої на законодавчий і адміністративний захист національних ресурсів і національного інформаційного простору, на організаційне покращення управління інформаційними ресурсами (Захаренко, 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці з різних галузей знань внесли свій вклад у дослідження теоретичних питань забезпечення інформаційної безпеки, що дозволило розробити рекомендації та практичні рішення з покращення інституційного забезпечення інформаційної безпеки держави, становлення інституту медіа зокрема. У процесі роботи над статтею проаналізовано останні дослідження та публікації фахівців у сфері інформаційної безпеки та суспільної стабільності, зокрема Г. Почепцова, Р. Марутян, Г. Ситника, В. Зеленіна, О. Волянчук, І. Кіянки, В. Горбуліна, А. Войціховського, О. Золотар та інших. Ці дослідники зробили значний внесок у вивчення взаємодії між медіа, інформаційною безпекою та суспільно-політичною стабільністю, розкриваючи різноманітні аспекти цієї складної тематики. Їхні роботи охоплюють широкий спектр питань: від мікроаналізу конкретних випадків дезінформації до макроаналізу глобальних тенденцій у сфері інформаційної війни. Наукові праці підкреслюють важливість комплексного підходу до розробки стратегій інформаційної безпеки, які враховують не тільки технічні та правові аспекти, але й соціальні, психологічні, культурні фактори.

Мета статті полягає в комплексному аналізі ролі медіа як ключового суб'єкта інформаційної безпеки в контексті розвитку інформаційного суспільства, воєнного стану, збройної агресії та інформаційної війни. Мета передбачає дослідження того, як медіа впливають на суспільно-політичну стабільність, які стратегії можуть бути розроблені для зміцнення інформаційної безпеки на національному та міжнародному рівнях. **Завдання** статті вбачаємо в аналізі ролі медіа у контексті інформаційної безпеки, тобто теоретичний огляд сучасних підходів до впливу медіа на суспільно-політичну стабільність, а також емпіричне дослідження актуальних даних для виявлення новітніх тенденцій і викликів у цій сфері. Також завдання охоплюють розробку практичних рекомендацій для урядових і недержавних організацій із метою підвищення ефективності інформаційної безпеки, з особливим акцентом на ролі медіа та значення журналістського самоврядування, а також аналіз інституційних механізмів, спрямованих на зміцнення інформаційної стійкості в сучасних умовах.

Результати та дискусії. У сучасному світі роль медіа у забезпеченні інформаційної безпеки набуває особливої ваги, оскільки інформаційний простір перетворюється на арену геополітичних і соціальних протистоянь. З розвитком цифрових технологій і всеохоплюючого впливу Інтернету, медіа стають важливим засобом формування громадської думки, впливу на політичні процеси та соціальну стабільність. Вони не лише поширюють інформацію, але й активно формують сприйняття реальності, впливаючи на рішення та поведінку громадян. У цьому контексті розуміння механізмів і наслідків діяльності медіа є ключовим для забезпечення національної та міжнародної безпеки.

Інформаційні війни, дезінформація, пропаганда – ці феномени стали звичайною частиною сучасного інформаційного простору. Уміння критично оцінювати інформацію, розуміння ролі медіа у формуванні соціальних наративів і здатність протистояти

маніпуляціям стають необхідними навичками для кожного свідомого громадянина. З іншого боку, це ставить перед державою завдання розробки ефективних стратегій інформаційної безпеки, зокрема не тільки правові та технічні заходи, але й освітні програми, спрямовані на розвиток медіаграмотності. Особливий акцент слід зробити на ефективних системах соціально-психологічного захисту на рівні суспільства загалом. Традиційні механізми захисту або руйнуються під впливом сучасних маніпулятивних технологій, або не встигають адаптуватися до нових обставин. Сучасні маніпулятивні технології мають значний вплив на різні сфери суспільства, включаючи політику.

Важливо знайти способи забезпечення належної якості інформації, зокрема шляхом розвитку медіаграмотності в суспільстві, підвищення відповідальності медіа за поширення недостовірної інформації, та водночас запобігання цензурі й обмеженню плюралізму поглядів.

Розробка ефективних механізмів регулювання, які б забезпечували баланс між інформаційною безпекою та свободою слова, має також пріоритет. Це вимагає участі різних сторін – уряду, медіа, громадськості та експертної спільноти – для знаходження оптимальних рішень, які б забезпечували захист громадськості від дезінформації та зловживань, не обмежуючи водночас свободу вираження думок.

Одним із важливих аспектів у цьому контексті є журналістське самоврядування як механізм підвищення відповідальності та етики в медіа. Саморегуляція медійної сфери може стати ключем до зміцнення інформаційної стійкості, запобігання поширенню дезінформації та підтримки суспільної довіри до медіа. Водночас, важливо забезпечити баланс між свободою слова та необхідністю протистояти інформаційним загрозам, що є складним завданням для сучасних демократичних суспільств.

Прозорий і відкритий діалог із журналістами, медіа та громадськістю може сприяти досягненню балансу між інформаційною безпекою та свободою слова. Розвиток незалежної медіаграмотності та підвищення обізнаності громадян щодо способів розпізнавання дезінформації можуть також вплинути на якість інформаційного середовища.

Баланс між свободою слова та захистом від інформаційних загроз вимагає від держав та міжнародних організацій знайти ефективні шляхи врегулювання медійного простору, які б не порушували основні права та свободи. Водночас, зростання впливу соціальних медіа та цифрових платформ створює нові виклики для традиційних механізмів регулювання, вимагаючи адаптації до швидкозмінних умов цифрової ери. Політика інформаційної безпеки має враховувати ці нові реалії, орієнтуючись на захист від кібератак, дезінформації та забезпечуючи прозорість та відповідальність в онлайн-просторі.

Таким чином, комплексний підхід до інформаційної безпеки, який охоплює правове регулювання, освітні ініціативи, технологічні інновації та активну участь громадськості, є необхідністю в сучасному інформаційному світі. Це вимагає злагодженої роботи урядів, міжнародних організацій, науковців, медіа та громадськості, спрямованої на захист демократичних цінностей та забезпечення безпечного інформаційного простору для всіх.

Забезпечення безпечного інформаційного простору вимагає й проактивного підходу, наприклад, освіти та постійне інформування громадськості про потенційні загрози. Важливим аспектом є залучення громадян до процесу формування медійної політики та впровадження ініціатив, які зміцнюють медійну грамотність.

Ключовим фактором успіху в зміцненні інформаційної безпеки є також співпраця на міжнародному рівні. У глобалізованому світі інформаційні загрози не знають кордонів, а тому ефективна боротьба з ними вимагає координації зусиль різних країн і міжнародних організацій. Це включає обмін інформацією про загрози, спільну розробку стандартів та норм у сфері інформаційної безпеки, а також реалізацію міжнародних проєктів, спрямованих на протидію дезінформації та кіберзлочинності.

В умовах глобального інформаційного простору, де інформація швидко поширюється через численні медіа-канали, виникає ризик розповсюдження дезінформації, яка може спотворювати реальність і впливати на політичні рішення та суспільну думку. Це створює

виклики для політичної стабільності, оскільки дезінформація може викликати соціальні напруження, недовіру до державних інститутів, підірвати демократичні процеси. Тому забезпечення інформаційної безпеки вимагає від держави не тільки реагування на інформаційні загрози, але й проактивних заходів, таких як підтримка якісної журналістики, розвиток медіаграмотності серед населення та захист свободи слова.

Поняття постправди, фейків, дезінформації впливають на емоції, світогляд, політичну свідомість, громадську думку, використовуються у боротьбі за владу, впливовість, репутацію (Волянчук, 2021). Саме тому медіа мають велику відповідальність у підтримці політичної стабільності та інформаційної безпеки. Журналістське самоврядування та етичні стандарти є ключовими для забезпечення об'єктивності та точності інформації. Медіа повинні бути свідомими у контексті впливу на суспільно-політичну стабільність та уникати поширення маніпулятивних або неперевіраних даних.

Механізми запобігання загрозам суспільно-політичній стабільності в рамках інформаційного суспільства складають систему інститутів держави та громадянського суспільства, які функціонально об'єднані з метою використання сил і засобів системи забезпечення національної безпеки для впливу на причини виникнення загроз суспільно-політичній стабільності та умови, що сприяють їх виникненню і реалізації (Міненко, 2023b).

Однією з основних загроз суспільно-політичній стабільності є пропаганда, адже вона, як інструмент маніпуляції громадською думкою та формування політичних наративів займає центральне місце в забезпеченні інформаційної безпеки, безпосередньо впливає на політичну стабільність та суспільну свідомість. У сучасному контексті пропаганда набуває нових форм завдяки широкому використанню цифрових технологій і соціальних медіа, що робить її більш тонкою та поширенішою. Пропагандистські кампанії часто використовуються для дестабілізації політичних ситуацій, дискредитації опонентів, або навіть для поширення дезінформації на міжнародному рівні.

Одним із головних викликів у протидії пропаганді є її часто прихований характер та здатність маскуватися під легітимну журналістику або повсякденні комунікації. Пропаганда може бути витонченою, використовуючи емоційні звернення, напівправду або викривлені факти для формування певної точки зору. Це вкотре робить важливим не лише виявлення та викриття фальшивих повідомлень, але й освіту громадськості з метою розвитку критичного мислення та медіаграмотності.

Сучасна пропаганда може вважатися формою комунікації, яка спрямована на поширення інформації з метою впливу на громадську думку на користь певного явища або позиції. Пропаганда є багатогранною політичною технологією, яка має на меті формувати суспільство шляхом створення стійких соціальних установок і стереотипів, які відповідають інтересам комунікатора (Міненко, 2023c).

Зрештою, пропаганда є важливим елементом у стратегії будь-якої держави чи політичної групи, яка прагне маніпулювати громадською думкою. Це підкреслює важливість постійного аналізу медіа-контенту, використання критичного підходу до будь-якої інформації та важливості підтримки якісної, незалежної журналістики як ключа до зміцнення інформаційної безпеки та підтримки політичної стабільності.

У цьому контексті варто розглянути важливість регуляторних та саморегулятивних механізмів у медіа-просторі, які можуть допомогти у протидії пропаганді. Важливо, щоб медіа дотримувалися високих стандартів журналістики, уникали одностороннього висвітлення подій, забезпечували різноманітність думок. Журналістське самоврядування та етичні кодекси можуть сприяти цьому, забезпечуючи більш збалансований та об'єктивний підхід до висвітлення подій.

Прості методи боротьби з пропагандою, що застосовуються зокрема в авторитарних державах у вигляді тотальних заборон і цензури, в сучасних умовах продемонстрували свою неефективність та не можуть застосовуватись у демократичних суспільствах, де однією з основних цінностей є свобода слова. Тому дієвішими, на нашу думку, є механізми впливу

громадянського суспільства, котрі, з одного боку, викриватимуть неправдиву інформацію, а з іншого, посилять відповідальність журналістів щодо поширеної ними інформації.

Однією з чергових спроб врегулювання став розроблений Міністерством культури, молоді та спорту проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації», так званий закон про протидію дезінформації. Незважаючи на те, що згаданий проект зіткнувся зі неоднозначним сприйняттям серед експертів та журналістів, що призвело до його відкладення на невизначений термін, він, безперечно, презентував кілька інноваційних пропозицій.

Особливо примітними були спроби в проекті ввести чіткі дефініції таких ключових понять, як «дезінформація» та «національний інформаційний простір», а також здійснити диференціацію між поняттями «журналіст» та «професійний журналіст». Ці нововведення мали потенціал сприяти уточненню та подальшому розвитку нормативно-правової бази у сфері медіа та інформаційної безпеки. Крім того, проектом закону вноситься поняття «самоврядування журналістів». Одним із основних органів самоврядування журналістів, що передбачаються, є «Комітет професійної етики журналістів», який в праві застосовувати заходи дисциплінарного впливу на «професійних журналістів» (Порівняльна таблиця до проекту Закону).

Проаналізувавши зазначений законопроект, можна відзначити, що він містить і ряд дискусійних елементів, потребує подальшої детальної розробки. Одним із основних питань є пропозиція введення двох різних дефініцій: «журналіст» та «професійний журналіст». Виникає побоювання, що таке розмежування може призвести до непорозумінь і контрпродуктивно відобразитися на загальній цілі законопроекту. З нашої точки зору, професійна журналістська діяльність має бути прерогативою осіб, які визнані журналістами, статус яких визначається Асоціацією професійних журналістів України. Це передбачає проходження відповідного іспиту на знання професійної етики журналіста та взяття на себе обов'язку дотримуватися Кодексу професійної етики журналіста. Саме це має відрізняти журналіста, який внаслідок зайняття цим видом діяльності на професійній основі, добровільно погоджується на певні види обов'язків та обмежень. В першу чергу, це стосується його обов'язку донесення максимально об'єктивної інформації, в тому числі позиції всіх сторін, а не суб'єктивного погляду, в тому числі власного.

Згідно з положеннями Конституції України, закріплено гарантії права кожного громадянина на свободу думки та слова, що включає право на вільне вираження власних поглядів та переконань, а також на свободу збирання, зберігання, використання та поширення інформації різними шляхами на власний розсуд (Конституція України, 2020). Однак, з огляду на ці норми, важливо розрізняти свободу вираження особистих поглядів і відповідальність, яку несе журналіст при публікації інформації. Інформація, що публікується «журналістом», має створювати очікування у читача щодо її об'єктивності та достовірності, оскільки він несе відповідальність за дотримання певних стандартів та критеріїв, передбачених законом.

За пропозицією, яка має відображення в цьому законопроекті, структура та членство в Асоціації журналістів України повинні бути сформовані за принципами, аналогічними до тих, що використовуються в адвокатурі України. Пропонується, що членами цієї Асоціації мають бути всі журналісти України, які приймають на себе відповідні права та обов'язки, пов'язані з цим статусом. Представлена назва для цієї організації – «Національна асоціація журналістів України» – має на меті підкреслити її офіційний і всеохоплюючий характер.

Крім того, важливим аспектом є коригування критеріїв членства в Асоціації. Згідно з пропозицією, для становлення членом Асоціації необхідно мати повну цивільну дієздатність, приймати та зобов'язуватися дотримуватись Кодексу професійної етики журналіста. Одночасно, обмеження щодо членства в Асоціації стосуються іноземців та інших осіб без права постійного проживання в Україні, осіб, які внесені до переліку загроз національній безпеці або до яких застосовуються санкції, а також осіб, членство яких у Асоціації було

припинено на період трьох років від дати прийняття такого рішення. Ці обмеження мають на меті забезпечення високих стандартів професійної журналістики та зміцнення довіри до медійного простору України.

Дотримання високих стандартів журналістики має важливе значення для формування позитивного іміджу медіа та зміцнення довіри суспільства. Саме журналістське самоврядування здатне забезпечити якісну журналістику, що базується на об'єктивності, точності, балансі думок і відповідальності, сприяє формуванню інформованого суспільства, де громадяни можуть приймати рішення на основі достовірної та неперекрученої інформації. У такому середовищі пропагандистські повідомлення та дезінформація матимуть значно менший вплив.

Коли медіа працюють за принципами професійної етики, вони стають відповідальнішими перед своєю аудиторією. Це не лише підвищує рівень довіри громадян до медійних організацій, але й сприяє загальному розвитку демократичного суспільства, де вільний обмін інформацією та плюралізм думок є ключовими складовими. З іншого боку, медіа, які дотримуються стандартів, сприяють протидії пропаганді, оскільки об'єктивне висвітлення подій і критичний аналіз дозволяють виявляти та демонтувати спроби маніпуляції громадською думкою.

У контексті забезпечення інформаційної безпеки дотримання стандартів журналістики є основою для створення стійкого та безпечного інформаційного середовища. Це допомагає захистити суспільство від неправдивої інформації, яка може бути використана для дестабілізації політичної ситуації, чи навіть підриву державного устрою. Таким чином, дотримання стандартів журналістики не тільки підвищує довіру до медіа, але й сприяє створенню суспільства, здатного ефективно протидіяти інформаційним загрозам.

Висновки. Завершуючи аналіз сучасного стану інформаційної безпеки та ролі медіа у забезпеченні політичної стабільності, можна підкреслити кілька ключових аспектів. Перш за все, центральним елементом у зміцненні інформаційної безпеки є дотримання високих стандартів журналістики, що забезпечується ефективним журналістським самоврядуванням. Якісна та об'єктивна журналістика, що дотримується професійної етики, сприяє формуванню довіри суспільства до медіа, зменшує вразливість перед дезінформацією та пропагандою, а також підтримує демократичний вектор розвитку інформаційного суспільства.

Додатково, акцент на медіаграмотності та критичному мисленні є важливим для зміцнення спроможності суспільства протистояти спотворенню інформації та маніпуляціям. У цьому контексті, роль освіти та публічних кампаній з підвищення обізнаності щодо інформаційної безпеки не може бути недооціненою. Не менш важливим є розуміння того, що інформаційна безпека – це не тільки відповідальність медіа, але й кожного громадянина. Взаємодія уряду, недержавних організацій, медіа та громадськості є ключем до створення стійкого та безпечного інформаційного простору. Лише колективними зусиллями можна досягти дієвої протидії пропаганді та іншим інформаційним загрозам, забезпечуючи вільне та відкрите суспільство, де інформація використовується як інструмент просвітлення, а не маніпуляції.

Подальше дослідження медіа як суб'єкта інформаційної безпеки має охоплювати широкий спектр тем: від вивчення впливу цифрових медіа та соціальних мереж на формування громадської думки до аналізу механізмів саморегуляції в медійній сфері. Особливо важливо осмислити вплив нових платформ на сприйняття інформації у політичних кампаніях і кризових ситуаціях, а також ролі журналістського самоврядування та етичних стандартів у протидії дезінформації та пропаганді. Важливим є також дослідження впливу технологічних інновацій, таких як штучний інтелект, на інформаційну безпеку. Доцільно застосовувати міждисциплінарні підходи, що поєднують знання з політології, соціології, психології, публічного управління та кібербезпеки, для кращого розуміння взаємозв'язків між медіа, інформаційною безпекою та суспільно-політичною стабільністю.

Використані джерела:

1. Конституція України, № 254к/96-ВР (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Міненко, Є. С. (2023а). Організаційно-правовий аналіз забезпечення інформаційної безпеки як фактор суспільно-політичної стабільності. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. (33), 76-84.
3. Захаренко, К. В. (2019). Відповідальність засобів масової інформації в системі інформаційної безпеки суспільства. Науковий журнал «Політикус», 4–9. http://politicus.od.ua/5_2019/1.pdf
4. Волянюк, О. Я. (2021). «Постправда»: безпекові виклики, наукові дискусії, політичний сленг. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36754/Volianiuk_124-134.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Міненко, Є. С. (2023b). Сутність політичної стабільності в умовах інформаційного суспільства. Науковий журнал «Politicus», 155-160. http://politicus.od.ua/5_2023/24.pdf
6. Міненко, Є. С. (2023с). Вплив російської пропаганди на суспільно-державну стабільність України: аналіз методів та наслідків. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління.
7. Захаренко, К. (2021). Інституційний вимір інформаційної безпеки України [дис. д-ра політ. наук]. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
8. Войціховський, А. (2020). Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право», (29), 281–288.
9. Zolotar, O. (2021). The concept and content of the category “Human Information Security”. Information and law, (1(36)), 73–78. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.1\(36\).238185](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.1(36).238185)
10. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації». Детектор медіа. https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/174057/Disinformation_Draft_2020.pdf

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy, № 254k/96-VR (2020) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Minenko, Ye. S. (2023a). Orhanizatsiino-pravovyi analiz zabezpechennia informatsiinoi bezpeky yak faktor suspilno-politychnoi stabilnosti. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. (33), 76-84.
3. Zakharenko, K. V. (2019). Vidpovidalnist zasobiv masovoi informatsii v systemi informatsiinoi bezpeky suspilstva. Naukovyi zhurnal «Politykus», 4–9. http://politicus.od.ua/5_2019/1.pdf
4. Volianiuk, O. Ya. (2021). «Postpravda»: bezpekovi vyklyky, naukovi dyskusii, politychni slenkh. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36754/Volianiuk_124-134.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Minenko, Ye. S. (2023b). Sutnist politychnoi stabilnosti v umovakh informatsiinoho suspilstva. Naukovyi zhurnal «Politicus».
6. Minenko, Ye. S. (2023s). Vplyv rosiiskoi propahandy na suspilno-derzhavnu stabilnist Ukrainy: analiz metodiv ta naslidkiv. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia.
7. Zakharenko, K. (2021). Instytutsiinyi vymir informatsiinoi bezpeky Ukrainy [dys. d-ra polit. nauk]. Natsionalnyi Pedagogichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova.
8. Voitsikhovskiy, A. (2020). Informatsiina bezpeka yak skladova systemy natsionalnoi bezpeky (mizhnarodnyi i zarubizhnyi dosvid). Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Pravo», (29), 281–288.
9. Zolotar, O. (2021). The concept and content of the category “Human Information Security”. Information and law, (1(36)), 73–78. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.1\(36\).238185](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.1(36).238185)
10. Porivnialna tablytsia do proektu Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia natsionalnoi informatsiinoi bezpeky ta prava na dostup do dostovirnoi informatsii". Detektor media. https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/174057/Disinformation_Draft_2020.pdf

Kostyantyn Zakharenko,
Doctor of Political Science, Professor of the Department
of Political Psychology and International Relations,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Yehor Minenko,
PhD student at the Educational and Research Institute of Law and Political Science,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Media Institute as a Subject of Information Security

The article analyzes the role of the media as a subject of information security in the context of the development of the information society, martial law, armed aggression and information warfare. In today's world, where the media is the main channel of information for most people, their influence on the formation of public beliefs and opinions is extremely significant. This becomes even more critical in times of military conflicts, where the media can be used to disseminate truthful information as well as propaganda or disinformation. With the development of the information society and the spread of the Internet, the ways in which information is disseminated and consumed have changed significantly, creating new challenges for information security. The rapid spread of disinformation through digital channels increases the need to understand and regulate the role of the media. In addition, information warfare is becoming a key element of modern conflicts, where control over information and its interpretation can influence the course and outcome of a conflict. This raises important issues of ethics and legal norms in the use of media, especially in crisis situations.

The scientific novelty of this study lies in several key aspects that reflect the depth and originality of the approach to analyzing the role of media in the context of information security in the modern world. First of all, this study offers an updated and comprehensive view of the role of the media in the information society, especially in the context of martial law, armed aggression, and information warfare. In particular, the emphasis is on the impact of digital media and social networks, which are changing traditional approaches to the dissemination and perception of information. The second aspect is the integration of different disciplinary approaches, which provides a multifaceted view of the issue. This study combines theoretical and methodological tools of media studies, information security, political science, and cybersecurity, which allows for a deeper understanding of the interaction between media and information security. This is especially relevant in the context of new challenges, such as the spread of disinformation and fake news.

Another important aspect of the study is the analysis and implementation of the principles of journalistic self-government in the context of information security. This aspect includes an assessment of the role and impact of self-regulation in the media sphere, discusses ethical norms and standards in journalism, and considers the potential impact of these practices on improving information security, which allows us to better understand how self-regulation in the media can contribute to strengthening the information resilience of society, especially in the context of information and psychological operations and information wars.

Keywords: information security, media, stability, propaganda, information policy.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.05>

УДК 323.2:316.77]:70-029:004

Лілія Бунгеа,
аспірантка кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0009-0005-7392-7944; email: Ost.lilia92@gmail.com

МЕДІА-ТЕХНОЛОГІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ВИДИ ТА ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ

У статті запропонований аналіз медіа-технологій як невід'ємного компонента в сучасному політичному житті та політичній комунікації. Визначаються основні ознаки нових медіа, їх унікальні можливості та технології. Набуває подальшого осмислення ідея про розширення каналів розповсюдження інформації, що позначається на сфері соціального спілкування, виникнення нових форматів комунікації, що розширює можливості участі громадян в політичному житті. Нині спостерігається інтенсивне посилення впливу медіа-технологій на політичний процес. Здійснено спробу проаналізувати проблему типологізації медійних технологій, які використовуються у політичній комунікації. Визначається широкий спектр параметрів для виокремлення класифікації медійних технологій – від технічного застосування до змістовного наповнення та мети. Наводиться класифікація медіа-технологій в площині виборчих кампаній. Розглядаються основні методи впливу медіа на електорат. Медіа-технології в системі комунікацій аналізуються як одна із груп технологій, що впливають на поведінку, спосіб мислення, людську свідомість, політичний вибір та суспільство. Акцентується увага на функціях, які реалізують медіа: консолідує, маніпулятивна, деструктивна. Потенціал реалізації окреслених функцій розкриває потужні можливості впливу медіа на політичні орієнтації та цінності громадян. Основними методами впливу медіа на суспільство виокремлюються: формування інформаційного порядку денного, маніпулювання інформацією, створення політичних стереотипів, міфів тощо. Аналізується потенціал використання медіа-технологій та визначаються технології маніпулятивного спрямування. Розглядаються особливості впливу медіа на поведінку людини з метою її деполітизації. Наголошується на важливості подальшого вивчення взаємозв'язку медійних і політичних комунікацій, їх застосування для ефективної політичної комунікації, використання їхніх позитивних можливостей та зменшення негативного впливу.

Ключові слова: медіа-технології, політичні технології, медіа, політичний процес, політична комунікація, демократія, політичне життя.

Вступ. Світова політична практика свідчить, що інтернет є важливим компонентом в сучасних політичних процесах. Умови сьогодення, що характеризуються широким спектром суспільних запитів, не обмежуються лише традиційними формами та інструментами комунікації. Тому актуалізується потреба в інтеграції каналів, інструментів, технологій у процесі передачі й отримання політичної інформації. Медіа у політиці є одним із основних каналів поширення інформації, одним із основних способів репрезентації політичної реальності, що не залежать від часу та місця подій, які відбуваються. Наразі значна частина політичної комунікації відбувається з використанням сучасних інформаційних, комунікаційних і комунікативних технологій, що позначається на цьому процесі. Розвиток технічних засобів спричинив виникнення масових комунікацій, які мають не тільки інформаційну функцію для суспільства, а й можуть транслювати і насаджувати оцінки суб'єктів політики в масову свідомість у бажаному для них напрямі та задачах.

Інтенсивність використання медіа-технологій у політичних процесах актуалізує як теоретичне осмислення цього питання, так і практичне значення їх застосування. Тема медіа-технологій потребує не тільки аналізу сутності, значення та можливостей, а й вироблення певних рекомендацій, що будуть сприяти ефективному їх упровадженню у політичне життя.

Метою статі є аналіз медіа-технологій як значного та невід'ємного компонента в сучасних політичних процесах. **Завданнями** є розгляд медіа-технологій у системі комунікацій, визначення основних методів впливу медіа на електорат, окреслення переваг використання медіа-технологій та визначення технологій маніпулятивного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковому полі проблематику використання сучасних комунікаційних і комунікативних технологій в суспільстві та політиці було закладено в теоріях постіндустріального та інформаційного суспільства з 50-

х рр. ХХ ст. Почався новий етап соціально-економічного розвитку – телекомунікаційна революція, яка змінює всі сфери життя суспільства та систему ціннісних орієнтацій. У 70-90 роках ХХ ст. значний внесок у розвиток інформаційного суспільства як модифікації концепції постіндустріального суспільства внесли Д. Белл, М. Кастельс, Й. Масуда, Дж. Мартін, М. Порат, Т. Стоуньєр, О. Тоффлер. Становлення нового типу суспільства актуалізувало проблему політичної комунікації, що висвітлена в безлічі робіт науковців (Г. Алмонд, Н. Вінер, Д. Істон, Т. Парсонс). Чимало науковців займаються дослідженням проблеми використання політичних технологій та маніпулятивного потенціалу мас-медіа, серед яких: К. Ващенко, С. Грабовська, М. Головатий, С. Демченко, Е. Доценко, І. Жданов, Н. Костенко, О. Королько, Л. Кочубей, О. Мелешенко, Ю. Мовчан, І. Поліщук, А. Ручка, В. Шкляр та ін.

У статті використано сукупність загально-філософських, загально-наукових, спеціальних **методів** для аналізу медіа-технологій в політичній комунікації. Використано політико-філософський, системний, поведінковий та аксіологічний підходи, що дозволили дослідити сутність, значення та можливості медійних технологій, їх вплив на політичний процес, політичні орієнтації та цінності громадян.

Результати та дискусії. Будь-яка галузь знань, що займається дослідженням людських відносин і вивченням феномену людини, розробляє та вдосконалює свої технології, що дозволяють здійснювати реалізацію та оптимізацію соціальних процесів. Відповідно до сфер громадського життя (правова, економічна, політична тощо) розмежовуються критерії технологій. Розвиток нових технологій стає фундаментом для формування інформаційної взаємодії в сучасному суспільстві, що засновує своєрідну систему соціальної взаємодії, яка замінює традиційний формат зв'язків та надає можливості для участі у політичному житті.

Більшість зарубіжних та вітчизняних науковців вважають, що широке застосування технологій є одним із показників розвитку суспільства. В широкому розумінні поняття «технології» є сукупністю прийомів, засобів, способів та методів організації доцільної практичної діяльності, що відповідає меті, її специфіки та логіки процесу перетворення та трансформації того чи іншого об'єкта (Поліщук, 2018).

У політичній науці технології розуміються як будь-які методи, що певною мірою впливають на характер і зміст політичних процесів, їх сутність та форму, життєдіяльність політичної системи та мають вплив на поведінку суб'єктів політики (Куценко, 2013).

На думку М. Головатого (2003), політичні технології – це сукупність методів та систем послідовних дій, що спрямовані на досягнення бажаного політичного результату. Різноманітність політичних технологій зумовлені характером політичного процесу в умовах певної політичної системи, який охоплює різні види політичної діяльності (с. 49).

У політичних технологіях науковці виокремлюють загальні та індивідуальні, де загальні – це ті, що зосереджені на одержанні та утриманні політичної влади, що стосуються великої кількості суб'єктів політичного процесу (вагоме місце серед таких технологій посідають технології виборчої кампанії); індивідуальні ж – спрямовані на конкретних суб'єктів політики та орієнтуються на утворенні іміджу політика (позитивного чи негативного), сприяють його популярності та авторитетності (Кочубей, 2006).

В умовах інформаційного суспільства відбувається посилення впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на політичний процес, масові комунікації знаходяться у постійному розширенні кількості каналів поширення інформації, що розширює сферу соціального спілкування, з'являються нові формати відносин, зв'язків та збільшується можливість включеності в політичне життя. Згідно дослідження Datareportal «Digital 2023: global overview report» (2023) загальна кількість користувачів Інтернету в 2013 р. становила 2534000000, в 2018 р. – 3977000000, а в 2023 р. – 5158000000. Статистичні дані свідчать про постійне зростання користувачів мережі Інтернет. Вона має низку ключових переваг, зокрема: легкість і швидкість публікації інформації, відсутність просторових та часових обмежень, швидкий зворотний зв'язок, можливість дискусій, підвищення власної «включеності» в політичне життя та багато інших.

Як зазначає О. Чальцева (2017), «online-інструменти дали поштовх включенню нових механізмів мережевої взаємодії – як для традиційних акторів, так і для новопосталих, створили умови включення більшої кількості громадян до політичного процесу, забезпечили майданчики для комунікації, призвели до появи нових інноваційних інституціоналізованих форм партнерства громадянського суспільства й влади, наповнили новим ідейним змістом публічну політику» (с. 152).

Медіа окреслює представлення позицій, смислів, образів, уявлень, вибудовує віртуальну реальність політики. Медійна сфера нині має потужний вплив на політичну свідомість громадян, медіа-ресурси можуть використовувати маніпуляції для донесення інформації, що позначається на політичних орієнтаціях і цінностях громадян. Медіа використовують для формування громадської думки, політичних вподобань, у передвиборчих кампаніях, протестах проти диктаторських режимів тощо. Не заперечуючи мобілізаційний потенціал соціальних мереж, дослідники вказують і на низку небезпек цих комунікаційних і комунікативних платформ. Так, Н. Фергюсон (2018) зазначає: «Нам надзвичайно важко усвідомити, як багато в наш час важить зростання мереж. На кожен статтю, яка вказує їхню позитивну роль, припадає інша, що попереджає про негативний їхній вплив» (с. 552).

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тим, що поряд із традиційними медіа, стрімкий розвиток мають нові медіа. Розвиток цифрових, інформаційних комунікацій і технологій став підґрунтям для цього. Вчений Р. Нойман (2001) вказує: «Нові медіа – це новий формат існування засобів масової інформації, постійно доступних на цифрових пристроях, у яких відбувається активна участь користувачів у створенні та розповсюдженні контенту» (с. 5). Також науковець зазначає, що цифрове середовище нових медіа зменшує значимість географічних відстаней, збільшує обсяги інформації та швидкість її передачі, що прискорює комунікацію, робить доступним інтерактивне спілкування, дозволяє встановлювати зв'язки різним формам комунікації (с. 159).

Погоджуємось із думкою З. Григорової (2017), що єдність та взаємозв'язок розвитку трансформаційних процесів та новітніх технологій, які впливають на сучасні комунікації, дають змогу аналізувати нові медіа як різнобарвні за формою інтерактивні послуги, які поширюються через інтернет, наділений комунікаційними функціями, що водночас є засобом соціальної комунікації та масмедіа (с. 94).

На думку З. Григорової, основними ознаками, що відрізняють нові медіа є інтерактивність та персоналізація інформації. Інтерактивність дослідниця трактує як активну участь користувачів у створенні контенту та його поширенні, а персоналізацію інформації як надання споживачу контенту, який буде максимально відповідати його інтересам та вимогам. З. Григорова вважає, що теперішній розвиток медіа змінює принцип надання інформації «від багатьох багатьом» на «від багатьох одному», адже технології мають змогу відбирати інформацію про вибір конкретного користувача на базі вивчення його поведінки в мережі та його запитів (с. 94).

Нові медіа мають унікальні можливості та технології, що постійно розвиваються, через їхню розгалуженість та незнищенність, вони унеможливають контролювання інформації, в тому числі й політичної, яка з потужною швидкістю шириться в них. Як зазначає С. Квіт (2008) «всі спроби аналізу ролі «нових медіа» у системі масових комунікацій мають істотний недолік, оскільки вони старіють швидше, ніж розвивається цей феномен» (с. 154).

Варто зазначити, що до традиційних медіа належать телебачення, радіо та друковані видання. До нових медіа відносять електронні видання, е-листи, мобільні додатки, блоги та інші електронні та цифрові засоби масової комунікації, що мають комп'ютерні, комунікаційні та інформаційні технології. Окреслюючи різницю між традиційними та новими медіа, можна виділити такі головні ознаки: інтерактивність, гнучка структура та зміст, персоналізація інформації, нелімітований обсяг потокового споживання контенту, просторова необмеженість, оперативність у наданні інформації, їх оновлення, редагування та видалення після опублікування, майже відсутня модерація та цензура (Григорова, 2017).

Одним із визначальних чинників впливу на громадську думку є діяльність медіа, що багато в чому визначає суспільне життя та діяльність соціальних інститутів. Медіа спираються на громадську думку, висвітлюючи актуальні та значні для громадян проблеми.

Технології є елементом медіа та їх можна віднести до системи комунікацій, як одну із груп технологій, що впливають на поведінку, спосіб мислення, людську свідомість, політичний вибір та інше. Так, В. Різун (2008) вважає, що медійні технології з огляду на сферу їхнього функціонування, належать до масово-комунікаційних технологій (технологій масово-комунікаційного впливу), що відтак належать до інформаційно-комунікаційних. Дослідник виділяє такі інформаційно-комунікаційні технології, які мають відношення до масової комунікації:

- технології проектування та змін соціального простору (застосовуються при зміні суспільних систем, громадянської думки та людської свідомості, що використовуються в період гострих інформаційних конфліктів та інформаційних війн, в інформаційно-комунікаційних кампаніях);

- інформаційні технології (використовуються для формування технологій, що створюють інформацію та технології її регулювання);

- інтерактивні технології спілкування (використовуються в нових медіа, які спрямовані на індивіда, як механізм формування умов паритетності комунікаторів, засіб демократизації та плюралізму);

- піар-технології (симбіоз всіх видів масової комунікації для утворення потрібної суспільної думки щодо певного явища, події чи до тої чи іншої організації, особи);

- рекламні технології (використовуються для просування певних послуг, товарів та ін.);

- пропагандистські технології (застосовуються для формування, деформування, зміни, переформатування суспільної думки);

- технології нових медіа як противага масово-комунікаційним технологіям (с. 164-168).

Науковий інтерес викликає запропонована С. Рум'янцевою (2017) класифікація сучасних медіа-технологій у площині виборчих кампаній:

1) Відповідно до типу транслятора:

- традиційні медіа-технології (втілюються за допомогою друкованих медіа, радіо, зовнішньої реклами та ін.). Наприклад: агітаційні ролики, ток-шоу, виступи на радіо, друковані брошури та інші інформаційні матеріали об'єктів політики.

- новітні (трансляються через інтернет, соціальні мережі, мобільний зв'язок, комп'ютерні ігри тощо). Наприклад: агітаційні смс-розсилки, листи на е-пошту, дзвінки, використання блогів, офіційних електронних сайтів політичних діячів, соціальних мереж, відеоканалів тощо).

2) За етапом використання:

- на початку виборчої кампанії (поширення зовнішньої, відео-, аудіо-реклами, залучення мобільного зв'язку тощо);

- під час кульмінації (публічні виступи, інтерв'ю на телебаченні та радіо, поширення інформації про поточні події та виконану роботу в соціальних мережах, офіційних сайтах та мережі Інтернет та інші);

- при завершенні (технології, що показують переваги певних кандидатів над іншими, теледебати, публікування компрометуючої інформації про опонентів в медіа тощо).

Проте розподіл за окресленим критерієм не означає, що конкретна технологія, яка використовувалась на одному етапі, не може використовуватись на іншому.

3) За змістом матеріалу:

- позитивні (розповсюджують, агітують інформацію про певного кандидата, політичну силу);

- негативні (доносять компрометуючі/неправдиві дані про опонента та їх дії);

- нейтральні (поширюють загальні відомості про електоральний процес).

Акцент за вказаним критерієм ставиться на зміст та сутність інформації, а не на реакцію та результат, адже одна і та ж передана інформація може бути корисна для однієї сторони та шкідлива для опонента.

4) За специфікою впливу на електорат:

- прозорі;
- маніпулятивні;
- дискредитивні.

Основна характеристика цієї типології в бажаному результаті трансльованої інформації, а не в методі реалізації. Варто зазначити, що меседж одночасно може стосуватися кожної групи, проте може нести різне навантаження, залежно від цілей, що ставляться політичними силами.

5) За типом комунікативних зв'язків:

- лінійні медіа-технології (відсутній зворотній зв'язок). Наприклад: виступи на телебаченні без права на зустрічне питання із аудиторії; відеоролики, інформаційні буклети тощо;

- транзакційні (можливе реагування на отриману інформацію);
- інтерактивні (можливість двосторонньої комунікації між виборцями та кандидатами чи їх представниками). Прикладом може слугувати проведення теле-, радіо-програм з можливістю продемонструвати ставлення до поставленої теми шляхом голосування «Підтримую/не підтримую» тощо.

6) За змістовно-інституційною сутністю:

- політичні технології, що реалізуються медійними засобами;
- медіа-технології за сутністю, що використовуються в політиці (технології, що виникли завдяки сучасним технічним можливостям) (с. 113-126).

Згадана класифікація медіа-технологій вказує на тенденцію до розширення низки можливостей впливу медіа на формування громадської думки, прийняття рішень суб'єктів політики та на суспільство загалом.

В сучасних політичних процесах, а зокрема в виборчій практиці, науковці виділяють основні медіа-технології:

- створення та тиражування політичної інформації за допомогою сайтів, блогів, інтернет-медіа;
- застосування інтернету як інструменту контрреклами у виборчих кампаніях («злив» компрометуючих фактів чи дезінформації, які «легітимують» появу такої інформації у традиційних медіа, знімаючи з них відповідальність за її правдивість);
- «накрутка» рейтингу сайту (вихід на перші позиції в інтернет-рейтингах за рахунок фіктивних відвідувачів);
- технологія підміни сайтів (створення сайтів двійників);
- організація атак хакерів на сайти кандидатів чи партій;
- використання відеоресурсу YouTube.com (як альтернатива телебаченню);
- використання Google Boombing, коли на певний запит пошукова система видає абсурдний або провокаційний результат та інші (Уварова, 2013).

Медіа в поданні інформації часто використовують низку прийомів, що допомагає контролювати її рівень сприйняття. Ю. Каплан (2016) виділяє ряд прийомів маніпулювання інформацією, що використовують медіа: дозування інформації, метод «зволікання часу», «зворотний удар», метод «своєчасна неправда» та інші (с. 13-14).

Науковий інтерес викликає запропоновані Р. Міллсом (1956) чотири напрями впливу «масових засобів спілкування» на поведінку індивіда з метою його деполітизації. Суть першого напрямку полягає в тому, що більшість уявлень громадян нав'язані масовими засобами спілкування. Цікаво, що навіть коли люди побачили якусь подію власними очима, часто не можуть повірити, допоки не побачать/почують/прочитають в медіа. Р. Міллс (2000) вказує на те, що спостереження людей, навіть коли вони стали свідками подій, не є первинними та відповідають певним шаблонам. Лише набутий життєвий досвід може стати підґрунтям для

супротиву інформації, що надають «масові засоби спілкування». В основі другого напрямку лежить те, що суспільство може робити порівняльну характеристику отриманій інформації від медіа та протистояти її впливу, за умов їх вільної конкуренції. Проте Р. Міллс вважає, що громадяни обирають ті джерела, з чийми поглядами та думками вони погоджувались раніше. Також вчений зазначає, що люди вкрай рідко зіставляють інформацію, що отримують. Третій напрям полягає в тому, що медіа можуть сягати сфери самопізнання людини: навіювати розуміння себе, можливості та способи здійснення бажань. Завдяки відділенню дійсності від прагнень індивіда відбувається втеча від дійсності у сферу ілюзій. Суть четвертого напрямку полягає в тому, що масові засоби спілкування відволікають увагу людини від головного та зосереджують на уявних конфліктах (с. 286-289).

Використовуючи схильність людини до навіювання, медіа можуть реалізовувати одне зі своїх завдань – формування певного ставлення суспільства до того чи іншого явища. Медіа є інструментами, що мають потенціал навіювання, переконання, інформування. Здатні впливати як на конкретних осіб, так і на суспільство, створювати соціальні стереотипи, стандарти поведінки та світоглядні норми суспільного життя, політичні, релігійні та інші концепції (Смирнова, 2016).

На думку О. Роєнко (2012) існує не менше двох видів стереотипів. Перший вид – це стихійні стереотипи, вони утворилися самостійно, без бажання людини, відтворюють соціальну дійсність певного історичного періоду. Через деякий проміжок часу вони втрачають актуальність, застарівають, стають архаїзмами. Другий вид – це протилежність першому, адже це сфабриковані стереотипи, які створюються для зміни дійсності та з реальністю можуть не мати нічого спільного. Часто такі стереотипи стають інструментом маніпулювання масовою свідомістю та їх суб'єктами можуть виступати медіа (с. 57).

Варто визначити основні методи впливу медіа на електорат, серед яких: формування інформаційного порядку денного, дезінформацію, семантичне маніпулювання, інформаційне відволікання, фрагментацію політичних подій, ефект «негайності» політичних повідомлень, метод резонансу, «образ ворога», формування політичних стереотипів, формування політичних міфів та іміджу, політичної реклами (Поліщук, 2011).

Метод встановлення порядку денного широко використовується в сучасних умовах, базуючись на тематизації та збудженні інформаційного простору. Головними завданнями цього методу є: формування бажаного ставлення до певної проблеми чи ситуації, перенесення фокусу уваги від одних питань до інших, утворення резонансу з приводу окремих проблем (Ковалевський, 2013). За допомогою методу встановлення порядку денного медіа можуть спрямовувати громадську думку в очікуваному напрямку, привернути увагу до певних подій, визначити інструменти, що лежать в основі оцінювання та ухвалення рішень. Слід зазначити, що з розвитком мережі інтернет порядок денний стає більш залежний від користувачів, адже аудиторія налаштовує контент відповідно до своїх вподобань та очікувань, Тому викликом для медіаринку є рух в напрямку персоналізації та контролю.

Висновки. Отже, в сучасному інформаційному суспільстві неможливо уявити існування політики без медіа. Адже політика потребує інструментів інформаційного обміну між суб'єктами, утворення та функціонування сталих зв'язків між ними. Нині спостерігається інтенсивне збільшення впливу медіа-технологій на політичний процес. Медіа розширює свої канали розповсюдження інформації, чим збільшує сферу соціального спілкування, створює нові формати зв'язку та збільшує участь суспільства в політичному житті.

У нинішній системі політичної комунікації вагоме місце посідають медіа-технології, адже вони збільшують можливості використання інформації між державою та суспільством, модифікуючи способи державного правління, їх застосування впливає на перспективи та наслідки політичних процесів.

Нині існує розгалужена типологія медійних технологій за різними параметрами, що мають свою специфіку від технічного застосування до змістовного наповнення та мети.

Медіа-технології все більше поширюються та набувають нових форм, їх роль в політичній комунікації неухильно зростає.

Медійна сфера має потужний вплив на політичну свідомість громадян, може виконувати консолідуючу, маніпулятивну, деструктивну функцію, що суттєвим чином впливає на політичні орієнтації та цінності громадян. Відповідно до цілей, медіа використовують різноманітні технології, що розширює можливості впливу на формування громадської думки, прийняття рішень суб'єктів політики та на суспільство загалом. Основними методами впливу медіа на суспільство є: формування інформаційного порядку денного, маніпулювання інформацією, створення політичних стереотипів, міфів та інші.

Подальшого вивчення потребують взаємозв'язки медійних і політичних комунікацій, їх застосування для ефективної політичної комунікації, використання їхніх позитивних можливостей та зменшення негативного впливу. У перспективі використання медіа-технологій в політичному процесі буде посилюватися. Це актуалізує вагомість сформованих політичних знань, інформаційної культури, критичного мислення громадян, комплексного підходу зі залученням інститутів держави та громадянського суспільства з метою зменшення негативного впливу сучасних медійних технологій.

Використані джерела:

1. Головатий М. (2003). Мистецтво здобувати владу. *Політичний менеджмент*. №1. 49-58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2003_1_8
2. Григорова, З. (2017). Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. *Технологія і техніка друкарства*. №3(57). 93–100. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.3\(57\).2017.115905](https://doi.org/10.20535/2077-7264.3(57).2017.115905)
3. Каплан Ю. (2016). Політичні технології в Україні: особливості адміністративного ресурсу президентських виборчих кампаній. *Віче*. № 2. 13-14.
4. Квіт С. (2008). *Масові комунікації*. Підручн. Київ. Вид. дім «Киево-Могилянська академія».
5. Ковалевський В. (2013). Порядок денний: теорія і метод структурування політичної реальності. *Наукові записки ІПЕНД імені І. Кураса НАН України*. Вип. 4(66). 211-224.
6. Кочубей Л. (2006). *Виборчі технології: політологічний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України)*. К.: ТОВ Видавництво «Юридична думка».
7. Куценко Є. (2013). "Виборчі технології" як наукова категорія: сутність і класифікація. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 1. 387-403. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_1_29
8. Поліщук І. (2011). Сучасні медіа-технології. *Політологічні записки*. № 4. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_7
9. Поліщук О. (2018). Генезис категорії «політичні технології». *Політичне життя*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, № 3, 59–63.
10. Різун В. (2008). *Теорія масової комунікації*. Київ: Видавничий центр «Просвіта».
11. Роечко В. (2012). Усвідомлення соціальних стереотипів як умова гармонійного розвитку особистості. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. Філософія. Психологія. Педагогіка. № 1. 56-59. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2012_1_11
12. Рум'янцева С. (2017). *Медіа-технології у виборчому процесі: світові тенденції та українська практика* [Дис... канд. політ. наук]. Харків. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.
13. Смирнова М. (2016). Створення стереотипів засобами масової інформації в добу інформаційного суспільства. *Теле- та радіожурналістика*. Вип. 15. 63-67. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2016_15_11
14. Уварова Т. (2013, квітень, 25-26). *Виборчі інтернет-технології у сучасному політичному просторі*. [XIV Міжнародна науково-практична конференція]. «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті». 75-76.
15. Фергюсон Н. (2018). *Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку*. К.: «Наш формат».
16. Чальцева О. (2017). *Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика*. Вінниця: ФОП Барановська Т. П.
17. Alan Wolfe (2000). *The Power Elite*. By C. Wright Mills. New York: Oxford University Press, 1956.
18. Datareportal. *Digital 2023: global overview report*. (2023, January, 26). <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report>
19. Neuman R. (2001). *The future of the mass audience*. Cambridge: Cambridge University Press. 205.

References:

1. Holovatiy M. (2003). *Mistjctvo zdobuvati vladu*. [The art of gaining power]. *Politichnij menedzhment*. №1. 49-58. [in Ukrainian].

2. Hryhova, Z. (2017). Novi media, socialni media, socialni merezi – ijerarchija informacijnoho prostoru. [New media, social media, social networks - the hierarchy of the information space]. *Technolohija i tehnika drugarstva*. №3(57). 93–100. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.3\(57\).2017.115905](https://doi.org/10.20535/2077-7264.3(57).2017.115905) [in Ukrainian].
3. Kaplan, Ju. (2016). Politychni tehnolohiji v Ukrajinі: osoblyvosti administratyvnoho resursu prezydentskykh vyborchych kampanij. [Political technologies in Ukraine: peculiarities of the administrative resource of presidential election campaigns]. *Viche*. № 2. 13-14. [in Ukrainian].
4. Kvit, S. (2008). Masovi komunikaciji. [Mass communications]. *Pidruchn. Kyiv: Vyd. dim «Kyjevo-Mohylianska akademija»*. [in Ukrainian].
5. Kovalevskij, V. (2013). Poriadok dennyj: teorija i metod strukturuvannia politychnoji realnosti. [Agenda: theory and method of structuring political reality]. *Naukovi zapysky IPIEND imeni I. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 4 (66). 211-224.
6. Kochubej, L. (2006). Vyborchi tehnolohiji: politolohichnyj analiz (na prykladi vyboriv do parlamentu suchasnoji Ukrainy). [Electoral technologies: political analysis (on the example of elections to the parliament of modern Ukraine)]. *Kyiv: TOV Vydavnytvo «Jurydychna dumka»*. [in Ukrainian].
7. Kucenko, Je. (2013). "Vyborchi tehnolohiji" jak naukova katehoriya: sutnist' i klasyfikacija. ["Electoral technologies" as a scientific category: essence and classification]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnych i etnonacionalnykh doslidzen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 1. 387-403. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_1_29 [in Ukrainian].
8. Polishchuk, I. (2011). Suchasni mediatehnolohiji. [Modern media technologies]. *Politolohichni zapysky*. № 4. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_7 [in Ukrainian].
9. Polishchuk, O. (2018). Henezys katehoriyi «polityčni tehnolohiji». [The genesis of the "political technologies" category]. *Politychne zhyttia. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa*. № 3. 59–63. [in Ukrainian].
10. Rizun, V. (2008). Teorija masovoji komunikaciji. [Theory of mass communication]. *Kyiv: Vydavnychyj centr «Prosvita»*. [in Ukrainian].
11. Rojenko, V. (2012). Usvidomlennia socialnykh stereotypiv jak umova harmonijnoho rozvytku osobystosti. [Awareness of social stereotypes as a condition for harmonious personality development]. *Visnyk Nacionalnoho technichnoho universytetu Ukrainy "Kyjivskij politehniknij instytut". Filosofija. Psycholohija. Pedahohika*. № 1. 56-59. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2012_1_11 [in Ukrainian].
12. Rumjanceva, S. (2017). Media-tehnolohiji u vyborchomu procesi: svitovi tendenciji ta ukrajinska praktyka [Media technologies in the election process: global trends and Ukrainian practice]. [Dys... kand. polit. nauk]. *Kharkiv. Kharkivskij nacionalnij universytet imeni V.N.Karazina*. [in Ukrainian].
13. Smyrnova, M. (2016). Stvorennia stereotypiv zasobamy masovoji informaciji v dobu informacijnoho suspilstva. [Creation of stereotypes by mass media in the age of information society]. *Tele- ta radiozhurnalistyka*. Vyp. 15. 63-67. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2016_15_11 [in Ukrainian].
14. Uvarova, T. (2013, Apr. 25-26). Vyborchi internet-tehnolohiji u suchasnomu politychnomu prostori. [Electoral Internet technologies in the modern political space]. [XIV Mizhnarodna naukova-practychna konferentsiia]. «Liudyna, kul'tura, tehnika v novomu tysiacholitti». 75-76. [in Ukrainian].
15. Fergiuson, N. (2018). Ploshchi ta vezhi. Socialni звязky vid masoniv do fejsbuku. [Squares and towers. Social connections from Freemasons to Facebook] *K.: «Nash format»*.
16. Chal'ceva, O. (2017). Publichna polityka: teoretychnyj vymir i suchasna praktyka. [Public policy: theoretical dimension and modern practice]. *Vinnytsia. FOP Baranovska T. P.* [in Ukrainian].
17. Alan Wolfe (2000). *The Power Elite*. By C. Wright Mills. New York: Oxford University Press, 1956.
18. Datareportal. *Digital 2023: global overview report*. (2023, January, 26). <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report>
19. Neuman R. (2001). *The future of the mass audience*. Cambridge: Cambridge University Press. 205.

Liliia Bunhea,

*Post-graduate student Department of Political Sciences
Dragomanov Ukrainian State University*

Media Technologies In Political Communication: Types And Potential Of Use

The article is about the analysis of media technologies as a significant and integral component in modern political life and political communication. The main features of new media, their unique capabilities and technologies are highlighted. In my article the idea of expanding the channels for disseminating information, which affects the area of social communication, the creation of new communication formats, which expands the opportunities for citizens' participation in political life, is further developed. Also the media technologies have an increasing influence on the political process. In addition to that, the problem of typology of media technologies used in political communication is analysed. A wide range of parameters is defined for distinguishing classifications of media technologies - from technical application to meaningful content and purpose. The author provides a classification of media technologies in the area of election campaigns. The main methods of media influence on the electorate are considered.

The subject of my analysis is media technologies in the communication system as one of the technologies influencing group behavior, way of thinking, human consciousness, political choice and society as a whole. Attention is focused on the functions implemented by the media: consolidating, manipulative and destructive. It is emphasized that the potential of the implementation of the outlined functions reveals the powerful possibilities of media influence on the

political orientation and value of citizens. There are the main methods of media influence on society: formation of an information agenda, manipulation of information, creation of political stereotypes, myths, etc. The potential of using media technologies and the technology of manipulative direction are analyzed. Features of the influence of the media on human behavior with the aim of depoliticizing it are considered. The summary is the importance of further study and theoretical understanding of the connection between media and political communications, their application for effective political communication, the use of their positive opportunities and the reduction of negative impact. **Key words:** media technologies, political technologies, media, political process, political communication, democracy, political life.

Key words: media technologies, political technologies, media, political process, political communication, democracy, political life.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.06>

УДК 323.22/.28+32.019.51

Ганна Лачихіна,

аспірантка кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-7029-6463; email: anna@goodpolitics.com.ua

Максим Джигун,

аспіранти кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-5606-0331; email: max@goodpolitics.com.ua

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА МЕДІА У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО

У статті досліджено питання впливу громадянського суспільства та медіа на функціонування держав та окремих політичних інститутів. Зважаючи на процеси активного науково-технічного прогресу, глобалізації та медіатизації політики, громадянське суспільство та медіа є важливими інструментами політичного процесу. Метою статті є виявлення характерних рис та особливостей використання медіа та громадянського суспільства як сучасних інструментів політичного впливу. Теоретико-методологічною основою роботи є принципи системності, діалектики та об'єктивності. У статті проведено аналіз історії формування концепції громадянського суспільства та еволюції наукових поглядів на зміст поняття громадянського суспільства та його вплив на функціонування держави та її інститутів. Зокрема, відзначено зміну підходів до розуміння громадянського суспільства від ототожнення з державою в XVI століття до визначення його в ролі важливого виразника соціальних інтересів перед державою. У статті також досліджено тенденції трансформації та глобалізації громадянського суспільства шляхом організації в міжнародні недержавні організації та фонди, що беруть участь у процесах демократизації та просування прав людини. Описано важливість медіа як інструменту провадження політичного процесу, формування політичних уподобань, координатора та організатора політичного порядку денного. Відзначено, що разом із виконанням ролі важливого інструмента консолідації суспільства та сприяння демократизації політичного процесу, сучасні медіа створюють підстави та можливості масового політичного маніпулювання. Зокрема, за посередництва медіа та соціальних мереж, політичними акторами може реалізуватися поляризація поглядів, формуватися нетерпимість до інших точок зору та альтернативних цінностей. Як висновок, зазначено, що розвиток громадянського суспільства залежить в тому числі й від прозорості правил функціонування інформаційної сфери.

Ключові слова: громадянське суспільство, права людини, медіатизація політики, політичні інститути, медіаграмотність

Вступ. У сучасному світі є значна кількість факторів, що впливають на формування та функціонування держави та її окремих політичних інститутів. Медіа та громадянське суспільство є такими факторами впливу. Вага медіа та громадянського суспільства у політичних системах країн світу зростала поступово. Зважаючи на те, що за останні роки розвиток технологій, доступ до публічної інформації та все більша глобалізація з великою силою вплинули на трансформацію медіа та соціальну структуру суспільства, відповідні інститути набули оновленої, впливовішої ролі у формуванні політичного порядку денного.

Мета та завдання статті полягають у виявленні характерних рис та особливостей використання медіа та громадянського суспільства як інструментів політичного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки фокус статті зосереджено на вивченні контексту появи інститутів медіа та громадянського суспільства та їхнього проникнення і впливу на політичний порядок денний держав, то наше дослідження спирається на праці, присвячені вивченню відповідного феномену інформаційного суспільства: Р. Дебре, М. Маклюен, М. Фуко, Ф. Фукуяма тощо. До наукових праць, автори яких заклали теоретико-методологічний фундамент у сфері досліджень громадянського суспільства слід віднести роботи Аристотеля, Цицерона, Т. Гоббса, Дж. Лока, Ж.-Ж. Руссо, Г.В. Гегеля, А. де Токвіля, К. Поппера та ін., в яких обґрунтовувалася відповідність громадянського суспільства різним формам державного устрою. Разом з тим, можемо виокремити не вирішені раніше аспекти предмету дослідження. Актуальними залишаються питання технологічних трансформацій медіа, активного розвитку сучасних, високотехнологічних засобів комунікації, професіоналізація організацій громадянського суспільства та можливостей їх використання у політичній царині.

У роботі використані різні **наукові методи та підходи дослідження**. Зокрема теоретико-методологічною основою роботи є принципи системності, діалектики та об'єктивності, а також історичний аналіз, контент-аналіз та систематизування.

Результати та дискусії. В основі ідеї громадянського суспільства традиційно вбачається специфіка взаємовідносин людина-влада, влада-громада, медіа-влада, держава-спільнота тощо. Термін «громадянське суспільство» має витоки з античної філософії. Аристотель зазначав, що «держава є об'єднанням вільних громадян» (Аристотель, 2000, с. 77), а бути членом *politike* означало бути частиною держави, тобто жити і діяти згідно з законами держави та не шкодити іншим громадянам. Він також зазначав, що громадяни повинні мати приватну власність, бути рівними та наділені правом брати участь у законотворчості та судочинстві: «необхідно, щоб усі громадяни [...] брали участь в усьому, що торкається життя держави» (Аристотель, 2000, с. 36). Тобто, у термінах Аристотеля, про громадянське суспільство мова йшла як про вільних і освічених людей.

Цю концепцію розвинув давньоримський мислитель Цицерон, увівши давнє поняття республіки (*res publica*), яке означало, що держава – це надбання народу, а право є джерелом державності (Цицерон, 1998). Тобто він додає ідею верховенства права як рису громадянського суспільства. На цьому етапі формування поняття філософи ще не розмежовували громадянське суспільство і державу, що притаманне сучасному розумінню. І хоча, завдяки демократичній формі організації суспільства Давньої Греції, античні мислителі здійснили перші спроби теоретичного осмислення громадянського суспільства, їхні трактування, тим не менше, не можна назвати у повному обсязі науковими.

Ідеї громадянського суспільства трансформуються з XVII ст., разом із розвитком науки, як специфічної форми пізнання. Соціальними підставами для цього були зв'язок науки з виробництвом, виникнення навчальних і наукових закладів. Саме в цей період філософська думка порушувала питання про свободу особи, про незалежного від держави громадянина.

Англійський мислитель Т. Гоббс першим застосував термін «громадянське суспільство» у праці «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадської» (Лютюк, 2013). У розумінні Т. Гоббса, громадянське суспільство є тотожним із державою, а «природним станом людей» є «війна всіх проти всіх» (Гоббс, 2000, с. 321). Втім людина має інстинкт самозбереження, це змушує її шукати порятунку перед смертю та знищенням. У пошуках миру люди уклали суспільний договір, погодившись при цьому передати свої права монархові. Держава, яку мислитель порівнював з біблійним морським чудовиськом Левіафаном, за внутрішньою сутністю є системою установ та санкцій, що не допускає відвертого насильства, гарантує громадянам їх фундаментальні права (Гоббс, 2000, с. 321). Доцільність існування держави полягає у забезпеченні внутрішньої й зовнішньої безпеки, оскільки мета держави – насамперед гарантування безпеки (Pitkin, 1964).

Автор соціально-політичної концепції лібералізму та поняття «громадянське суспільство» Дж. Лок розглядав відповідні проблеми у праці «Два трактати про державне правління». Мислитель теж виходить з уявлення про «природний стан» – «стан повної

свободи у відношенні дій і розпорядження своїм майном і особистістю» (Лок, 2020, с. 361). До природних прав відноситься власність, яка трактувалася широко: як право на власну особистість (індивідуальність), на свої дії, на свою працю та її результати. Причому в процесі утворення суспільства Дж. Лок розрізняв два види суспільних угод: перша вела до формування, власне, суспільства, а друга, спираючись на вже організоване суспільство, – до виникнення уряду. Суверенітет народу він вважав вищим від суверенітету створеної ним держави. Політичну владу Дж. Лок тлумачив як право людей створювати закони для регулювання та збереження власності, а основною метою об'єднання громадян у суспільство вважав охорону власності цих громадян (Дубас, 2013, с. 20-21).

Політична доктрина Ж. Ж. Руссо, викладена у працях «Про суспільний договір, або Принципи політичного права» та «Роздумах про походження та основи нерівності між людьми», була схожа з концепціями Дж. Лока і Т. Гоббса, проте має й чимало особливостей. У природному стані, за Ж. Ж. Руссо, всі вільні й рівні, проте відсутня приватна власність. Однак розвиток цивілізації, вважає вчений, призвів до появи і росту соціальної нерівності, регресу свободи (Руссо, 2021, с. 161). Ж. Ж. Руссо розвиває ідею правильної, законної соціальної угоди рівних і вільних: кожен передає до загального набутку, вищому керівництву усі свої сили, а відтак перетворюється в невіддільну частину цілого.

Таким чином філософські висновки представників Нового часу ґрунтувалися на розумінні громадянського суспільства для позначення суспільства загалом. Філософи бачили головною ознакою прояву громадянського суспільства не в політичній організації соціуму, а в його економічному устрої (Лотюк, 2013, с. 20).

Класичне розуміння громадянського суспільства знаходимо у працях Г. В. Ф. Гегеля. Він заперечував природно-правову теорію походження держави, а громадянське суспільство охарактеризував у його автономії стосовно держави, що існує не всередині держави, а поряд із нею. У Г. Гегеля громадянське суспільство є сферою матеріальних умов життя, в якій індивіди пов'язані інтересами. Основою громадянського суспільства є приватна власність, тому його основна функція полягає в тому, щоб стежити та контролювати вільний розвиток приватної власності (Гегель, 2000). Саме тому вчений обґрунтував необхідність публічного оголошення законів, публічного судочинства й суду присяжних. Згідно з баченням Г. Гегеля, держава представляє загальну волю громадян, тоді як громадянське суспільство – сфера реалізації часткових, приватних інтересів окремих осіб.

А. де Токвіль, який прославився своєю роботою «Демократія в Америці», був одним із перших представників лібералізму, який писав про демократію та важливу роль у ній громадянського суспільства. Аналізуючи американську державно-правову систему, він підкреслював важливе значення системи стримувань та противаг, а особливо відзначав незалежність судової влади, яка, спираючись на принцип верховенства конституції перед звичайними законами, захищає основи громадянської та політичної свободи від посягань з боку законодавців (Токвіль, 1999, с. 415-516). Саме релігійні, професійні, родинні та інші асоціації закладають сутність громадського самоврядування, демократичного устрою та правової сутності відносин між громадянським суспільством і державою. У США поступово починає розвиватися громадянське суспільство, коли управлінці на місцевому рівні не можуть нічого зробити без загальної згоди. Звідси виходить ще один принцип – децентралізація. Внаслідок цього кожна людина була закріплена до своєї області, відчувала себе відповідальною за неї, приймала безпосередню участь в політичному житті своєї громади (Токвіль, 1999, с. 415-516). Висока політична свідомість американців постала з децентралізації регіонів на першопочатковому рівні й надалі в об'єднанні штатів, зі збереженням автономних повноважень кожної області.

К. Поппер розумів громадянське суспільство через ідею «відкритого суспільства», яке базується на визнанні того, що ніхто не має монополії на істину, що різні люди мають різні погляди та інтереси, і що існує потреба в установах, які б захищали права усіх людей і давали б їм змогу жити разом в мирі та злагоді (Поппер, 1994, с. 58). Відкрите суспільство, за К. Поппером, можна узагальнити у таких визначальних рисах: верховенство права,

демократично обрана влада, інститути громадянського суспільства, захист прав меншин, раціонально-критичне мислення, толерантність і повага до інших, науковий розвиток.

Інтерпретації терміну «громадянське суспільство» об'єднані ідеями: 1) щодо системи міжлюдської взаємодії, спрямованої на захист особи від різноманітних форм тиску, 2) щодо процесу комунікації та вираження суспільної думки, спрямованої на діалог із державою.

У сучасному світі громадянське суспільство – це організовані об'єднання людей, які виражають і відстоюють інтереси та потреби суспільства перед державою. Це, так званий «третій сектор» («Oxford Advanced», 2021), який впливає на життєдіяльність суспільства поряд із бізнесом та державою.

Уряди сучасних країн використовують інститути громадянського суспільства для просування та відстоювання інтересів держави на міжнародній арені. У термінах Дж. Найя, це «м'яка сила» (Nye, 1990), яка реалізується завдяки фінансуванню національних або місцевих громадських організацій та об'єднань.

Окрім цього, сучасне громадянське суспільство трансформується та глобалізується. Зокрема, відомі міжнародні недержавні організації та фонди, як Фундації Відкритого Суспільства, Freedom House, Amnesty International тощо, беруть участь у процесах демократизації та просуванні прав людини. А такі організації як Всесвітній фонд дикої природи (WWF) або Greenpeace, беруть лідерство у формуванні екологічного порядку денного на міжнародній арені. Ці групи впливають на екологічну політику, встановлюючи пріоритетний план дій щодо запобігання шкоді довкіллю. Вони також інформують громадськість про екологічні проблеми, що збільшує суспільний запит на екологічні зміни (Dodge, 2014).

Публічна політика неможлива без публічної сфери, з якої ця політика, власне, і бере свої витoki. Ю. Габермас визначав публічну сферу як посередницьку між суспільством і державою, в якій громадськість організовує сама себе як носія громадської думки (Habermas, 1974). Вчений вважає, що виникнення публічної сфери в Європі відповідає виникненню буржуазного суспільства, тому що виникнення буржуазії означало розрізнення державного і приватного інтересу. Для відстоювання своїх приватних інтересів буржуазія об'єдналась і виступала у ролі голосу громадськості, яка мала спільний інтерес на противагу інтересу державної влади. Інструментом вираження суспільного інтересу, в першу чергу, слугували медіа. Преса була і залишається публічним інститутом, який є посередником та підсилювачем публічної дискусії (Habermas, 1974). Проте публічна сфера підживлюється не лише інтересами «зсередини» суспільства, але й «ззовні»: «якщо аргументи, що виникають зсередини інституціоналізованого процесу прийняття рішень, стають частиною дебатів громадянського суспільства у газетах та на телебаченні, вони також можуть вважатись частиною публічної сфери» (Bredt, 2006, с. 63).

У контексті дослідження медіа та їх впливу на різні сфери життя суспільства, перед нами з'являється ключова методологічна проблема. Медіа є предметом вивчення різних наук. Відповідно явище медіа можна охарактеризувати як предмет поліпарадигмального наукового підходу. Більше того, варто обумовити, що медіа – це поняття без чітко визначених меж, через що не існує єдиного та загально визнаного визначення. Попри це, для продовження нашого дослідження, варто вказати базове формулювання.

Слово «медіа» має походження від лат. *medium* – щось середнє, посередник. Популярність це слово отримало як скорочена назва англomовного словосполучення «*media of mass communication*», яке в українській мові ми вживаємо як «засіб масової комунікації». Проте, у багатьох наукових дослідженнях доби СРСР часто можна зустріти інше визначення – «засіб масової інформації» чи його скорочена версія ЗМІ. На думку науковця Д. Петренка, це поняття, перш за все, відповідало тоталітарним моделям радянської науки, оскільки заміна слова «комунікація» на «інформація» передбачала односторонній порядок передачі інформації суспільству. В той час коли слово комунікація характеризує взаємодію (Петренко, 2014). Попри це, саме коротке словосполучення «мас-медіа» почало активно використовуватися як у повсякденні, так і в науковому житті західних країн.

Окрім цього, у дослідженнях технологій та теоріях комунікацій поступово формується й інше, ширше значення слова, де медіа тлумачиться як фізичний носій для накопичення, збереження та відтворення інформації чи повідомлень. В 1950-х рр. науковець Г. Інніс, аналізуючи комунікаційні процеси, акцентував увагу саме на матеріальних носіях інформації. Папір, пергамент, папірус – ключові фактори культурної динаміки. Конфлікти цивілізацій та внутрішні соціальні конфлікти, на думку науковця, обумовлені боротьбою за доступ до медіа. У цьому контексті вчений принципово акцентував увагу на тому, що медіа є інструментом переконфігурації просторових і часових координат (Hall, 2005). З цією метою він запровадив розподіл засобів комунікації на часові та просторові.

Подальше розширення значень терміну «медіа» здійснив також канадський вчений М. Маклюен. У своїх наукових працях він описує медіа не як суто технічний інструмент передачі повідомлення, але й як самостійне повідомлення «medium is a message» (McLuhan, 2014, с. 9). У роботі «Розуміння медіа» вказується, що «особистісні та соціальні наслідки будь-якої комунікації, тобто будь-якого нашого розширення назовні, виходить із нового масштабу, що надається кожним таким розширенням чи новою технологією» (с. 9). Окрім цього, до засобів комунікації чи медіа, вчений також включає фонетичну писемність, поява якої надає культурі лінійне мислення. Слово «медіа» М. Маклюен вживає у найрізноманітніших сенсах, які позначають абсолютно різні явища: повідомлення, що передається, фонетичну писемність чи книгодрукування. Оскільки дослідник не пропонує чіткого визначення терміну «медіа», можемо висунути гіпотезу, що для нього це своєрідна метафора, що позначає різні феномени (Петренко, 2014). Така концептуальна невизначеність викликала неоднозначне сприйняття теорії в наукових колах.

Німецький історик та теоретик електронних медіа Ф. Кіттлер, розробляючи власну методологію дослідження особливостей комунікації в культурі, також повернувся до концепції медіа авторства М. Маклюена. Термін «медіа» за версією Ф. Кіттлера стає засобом для подолання підходу, відповідно до якого культура розглядається лише як текст чи певний дискурс. На думку науковця, певні неточності у визначенні поняття «медіа» у М. Маклюена не мають перешкоджати подальшій роботі над розвитком його основних тез. Адже без формулювання «медіум і є повідомлення», що заперечує пошук за технічно створеними поверхнями ще чогось, наука про медіа не відбулася б (Kittler, 2010).

Інші науковці пропонують й інші визначення, згідно з якими медіа – це інстанції, що дозволяють дистанціювання від чуттєво-сенсорного досвіду. Її розробники вказують на розширенні каналів зв'язку, за допомогою яких здійснюється передача інформації, тим самим вказуючи на новий етап у розвитку людської цивілізації. Однак, якщо ми визначаємо комунікацію як щось інше, аніж просто прийом/передача даних чи повідомлень, тоді ми вимушені визнати, що медіа дотикається до усіх аспектів людського життя. Медіа постають реальністю всіх, набуваючи найбільш розширене розуміння. Р. Дебре став першим науковцем, який запропонував розрізнення понять «медіа» та «медіум». Відповідно «медіум – це місце і функція в диспозитиві переносу. Він не є єдино визначеним, а це поняття має розроблятися в залежності від конкретних ситуацій. Медіа за сутністю не змішується із тим, що визначається як медіа. Адже медіа – це предмет у певному стані» (Debrau, 1999, р. 203).

У сучасному житті не існує сфери суспільного життя, де би не було впливу медіа. Вони кардинально змінюють професійну, соціальну, освітню та особисту сфери життя людини, адже інформація, знання, спілкування формують підвалини соціальної реальності. Комплекс «традиційні – соціальні медіа» створює певний інформаційний ландшафт, де кожен з нас може бути не тільки пасивним споживачем, але й активним учасником медіації. Медіа – це самостійний феномен, що знаменує відмову від розуміння як засобу, посередника (у зв'язку з появою електронних форм, екранних засобів тощо). Потоки повідомлень стосуються кожного, вони весь час збільшуються, змінюють форми і коди людської культури, зумовлюють швидкісне розповсюдження медіа похідних в усьому соціокультурному просторі, тобто змінюються не лише модуси існування людини – змінюється культурна парадигма сучасного інформаційного суспільства (Kittler, 2010).

У сучасних суспільствах існує безліч факторів, що здійснюють значний вплив на формування політичних інститутів, а також на здійснення владних повноважень як всередині певного суспільства, так і на світовій арені. Система медіа, під якою зазвичай розуміється сукупність медіа, є одним із таких чинників впливу, в тому числі й за рахунок різноманітних технологічних, структурних та інструментальних трансформацій, що спостерігаються всередині них все частіше і чіткіше. У глобалізованому світі саме медіа можуть (і реалізують це на практиці) надавати і справляти істотний вплив на політико-правові режими та суспільно-політичні процеси. В інформаційному суспільстві спостерігається постійне зростання ролі медіа у політичних процесах. За допомогою них влада отримує можливість реалізації ряду завдань, що, в тому числі, пов'язуються із процесом засвоєння громадянами політичних норм та цінностей. Це вдосконалення системи комунікацій і налагодження інформаційного обміну з пресою для політичного інформування населення.

Медіа також є важливим інструментом провадження політичного процесу. Вони впливають на формування політичних уподобань, відіграють роль координатора та організатора потоків інформації. За участі медіа реалізується інформаційна політика держави. При дослідженні політичних процесів в різних країнах, сучасні політологи акцентують, по-перше, активне використання масової комунікації з метою формування громадської думки з різних питань політичного життя; по-друге, помітний внесок масової комунікації у формування суспільної свідомості щодо діяльності політичних лідерів та інститутів; по-третє, використання масової комунікації як засобу ведення політичної боротьби, просування тих чи інших політичних проєктів у життя (Костира, 2013, с.112). Процес політичної комунікації є безперервним, проте його активізація спостерігається у виборчий період, коли застосовуються найрізноманітніші шляхи впливу на електорат з метою завоювання його прихильності; політична комунікація здійснюється через ЗМІ, політично організовані утворення і неформальні канали (Остапенко, 2012, с. 144).

Так, сучасні медіа створюють підстави та можливості масового політичного маніпулювання, це й потрібний в даний момент часу імідж для того чи іншого політика, запит на який формується у залежності від контексту. Однак, попри те, що сучасні медіа з їх можливостями з'явилися порівняно нещодавно, основні принципи управління політичною ситуацією за допомогою формування відповідних особистісних образів описав ще Н. Макіавеллі. Італійський державний діяч і філософ створив низку маніпулятивних правил, головним принципом яких є використання штучно зміненого особистісного сприйняття за допомогою гнучких і довготривалих інструментів, адже «видимість прагнень, неможливість викрити у нечесних намірах є головними засадами якісного управління та маніпулювання» (Лукасевич, 2017).

Внесок у розуміння проблематики маніпулювання вже в ХХ с. зробили такі філософи як Т. Адорно, Ю. Габермас, Е. Фромм та інші. Вони були переконаними у тому, що усвідомлення непропорційності між зовнішньою соціальною успішністю та труднощами самореалізації особистості неможливе через особливий стан свідомості людини, який визначається ідеологічними, політичними, культурними установками, особливо – маніпулятивним впливом. Згідно з Е. Шостромом, маніпулятивність є невід'ємним атрибутом міжособистісних відносин, які формуються під впливом ринкових механізмів сучасного суспільства, одним із яких є медіа (Лукасевич, 2017). Варто також зазначити, що низка науковців сходяться на тому, що сьогодні медіа є повноправним суб'єктом політичного життя, адже вони є інституційно оформленими, це передбачає їх застосування в суспільно-політичних процесах, а також виконання певних соціальних функцій.

Ще однією проблемою, що виникає в процесі комунікації сучасних суспільств – це зміна відчуття і сприйняття світу, на основі яких формуються погляди людини. Інформаційний потік, що надходить до аудиторії є настільки різноманітних та складним, хаотичним та насиченим, що не дозволяє реципієнтам інформації систематизувати та глибоко осмислити її. Для спрощення сприйняття особливо політичної інформації, медіа

вдають до концентрації уваги суспільства на окремих елементах трансльованого матеріалу, що призводить до спрощення контексту, примітивізації ситуацій, розвитку популізму.

Невіддільним від теми формування громадської думки за допомогою медіа є питання ідентичності. Тут ми можемо спостерігати двосторонній вплив: з одного боку, сформовані у суспільства цінності, політичні погляди чи ідеологічні установки впливають на друковані медіа, онлайн-медіа, телебачення та інтернет-майданчики, змушуючи їх відповідати суспільним запитам і формувати редакційну політику у відповідний спосіб. З іншого боку, медіа неабияк впливають на суспільно-політичні настрої та дозволяють поступово формувати ціннісні установки людей, які часто співпадають із цілями владних суб'єктів.

Цікавою є робота Ф. Фукуями, який вважає, що сучасна політика формується під впливом ідентичностей, яка дозволяє нам зрозуміти світ, оскільки формує суспільну точку зору, відмінну від точок зору інших спільнот (Фукуяма, 2005). Політичні події останніх 10-20 років вказують на те, що в різних державах через посередництво медіа і соціальних мереж, реалізується поляризація поглядів, формується нетерпимість до інших точок зору, до альтернативних цінностей. Така інформаційна політика вкрай вигідна для окремих політиків чи політичних сил. Приклади таких інформаційних атак на суспільство ми можемо спостерігати і в Україні, де час від часу медіа провокують зростання соціальної напруги через мовне питання, зовнішню політику, релігійну приналежність чи питаннями досягнення миру. На думку німецької дослідниці Е. Ноель-Нойман, поляризація в суспільстві не дозволяє мати інакшу ідентичність. Концепція спіралі мовчання авторства Е. Ноель-Нойман базується на аналогії зі спіраллю, на кінці якої перебувають люди, що не висловлюють думки через страх ізоляції. Чим більше думка людини відрізняється від загальноприйнятої, тим нижче вона стоїть на цій спіралі (Бандровський, 2018, с. 83). Мовчання – ознака прийняття загальної ідентичності, яка формується не людьми на основі діалогу та компромісу, а часто окремими політиками чи главами держав.

Аналіз інформаційного простору України та західних країн вказує, що держава часто намагається навчити суспільства переносити певні цінності з об'єкта на громадян. До того ж, цим об'єктом можуть бути як герої кіно, журналістські матеріали чи сюжети на телебаченні, так і події, які держава сприймає як «іконічні» чи «сакральні» (Лукаевич, 2017). Сучасні медіа та посилення їх впливу на суспільно-політичні настрої змушують замислитися над тим, аби громадянське суспільство та демократичні уряди розробляли нові інструменти захисту від таких атак. В умовах проведення гібридних воєн, прикладом якої є агресія Росії проти України, українська влада має докладати у цьому напрямку значних зусиль.

Розвиток сучасних форм медійної комунікації, зокрема соціальних мереж, месенджерів та інших платформ для поширення політичних ідей, перетворює їх на своєрідні поля битви між конкуруючими політичними гравцями та політичними партіями. Важливо, що новітні види медіа використовують надзвичайно різноманітні інструменти для інтерпретації реальних подій, що висвітлюються в медіа. Різниця між класичними та новітніми засобами комунікації полягає в тому, що останні часто не мають жодної відповідальності за інформацію та не передбачають її підтвердження фактами. У такий спосіб відбувається віртуалізація політичного процесу. Таким чином мас-медіа в межах свого впливу на політичну сферу суспільства значно видозмінює не тільки об'єктивний зміст політичних інститутів, але і взаємодії між ними.

Використання мережі Інтернет все частіше призводить до самоорганізації громадян. Тут, як правило, за допомогою онлайн-ресурсів відбувається консолідація зусиль навколо вирішення альтернативної точки зору, в тому числі протестної поведінки чи незадоволення діями влади. Політичним інститутам та акторам потрібно вчасно реагувати на таку поведінку та мінімізувати незадоволеність суспільства конкретними політичними ситуаціями.

Висновки. Медіа та громадянське суспільство є одними з ключових інструментів формування громадської думки, її прихованих і/чи реальних вимірів. Поняття медіа та громадянського суспільства є складними концептами, що характеризуються множинністю підходів до їх вивчення та інтерпретації різними науковцями.

У сучасному світі медіа проникають практично в усі сфери соціально-політичного життя. Сьогодні ж вони зазнають серйозних трансформацій та концентруються переважно в Інтернет-середовищі, що значно видозмінює форму комунікації та її особливості. Соціальні мережі, месенджери та інші платформи для обміну думками стають майданчиками для об'єднання груп суспільства за інтересами, це дозволяє громадянам самостійно організовуватися. За допомогою онлайн-ресурсів відбувається консолідація зусиль навколо альтернативної точки зору, в тому числі протестної поведінки чи незадоволення діями влади. У розвинених державах спостерігається постійне зростання медіа у політичних процесах. Медіа значною мірою впливають на процес формування політичних уподобань, відіграючи роль координатора та організатора потоків інформації у суспільстві.

Поняття «громадянське суспільство» історично відображає особливий зріз розвитку людства, що характеризується прагненням мислячих людей кожного періоду створити модель ідеального суспільного устрою, де панували б розум, свобода, благополуччя, справедливість. Формування громадянського суспільства узгоджувалося з проблемами вдосконалення держави, піднесення ролі права і закону, розвитком відкритих і незалежних медіа. Становлення громадянського суспільства залежить від ступеня розвиненості економічних і правових відносин, реальності особистої та економічної свободи індивідів, дієвості механізму громадського контролю за державними структурами, прозорими правилами функціонування інформаційної сфери. Якості громадянського суспільства закладені в будь-якій суспільній системі, але можуть мати різний ступінь розвитку, тому потребують систематичних і постійних досліджень. На певному етапі вони перебувають у зародковому стані, в умовах тоталітарної держави вони можуть бути тимчасово зупинені, а в умовах демократичної правової державності отримують розвиток і стають переважаючими, такими що суттєво впливають на порядок денний політики та її інформаційний сектор зокрема. У перспективі важливо системно досліджувати форми й канали взаємозв'язків медіа та громадянського суспільства на шляху до демократичних змін.

Використані джерела:

1. Арістотель (2000). *Політика*. (О. Кислюк). Київ: Основи. (Оригінальна робота 4 ст. до н. е.).
2. Бандровський, Г. О. (2018). Спіраль мовчання Елізабет Ноель-Нойманн як технологія інформаційного впливу в соціальних мережах. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2018_3_16
3. Гегель, Г. (2000). *Основи філософії права, або Природне право і державознавство* (Р. Осадчук та М. Кушнір). Київ: Юніверс. (Оригінальна робота опублікована 1821 р.).
4. Гоббс, Томас (2000). *Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної*. Київ: Дух і літера. (Оригінальна робота опублікована 1651 р.).
5. Дубас, Н. (2013). Ідея громадянського суспільства у працях античних мислителів і філософів Середньовіччя. *Науковий вісник ЛДУВС. Серія юридична. №1*.
6. Костиря, І. (2013). Медіатизація політики та політизація ЗМІ як тенденції політичного процесу в Україні. *Політичний менеджмент*. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kostyria_mediatyzatsia.pdf.
7. Лок, Джон (2020) *Два трактати про правління* (П. Содомора). Київ: Наш Формат. (Оригінальна робота опублікована 1690 р.).
8. Лотюк, О. (2013). Історичний аналіз становлення ідеї громадянського суспільства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Юридичні науки*.
9. Лукасевич, О. А. (2017). Маніпулятивні прийоми: особливості використання у міжособистісному спілкуванні. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. № 2. С. 114-119.
10. Остапенко, М. (2012). *Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. Політична культура*. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ostapenko_politychna.pdf.
11. Петренко, Д. В. (2014). Концептуалізація медіа у філософії другої половини ХХ- початку ХХІ сторіччя. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Вип. 4-5. С. 126-136.
12. Поппер, К. (1994). *Відкрите суспільство та його вороги. Том 1*. (О. Коваленко). Київ: Основи. (Оригінальна робота опублікована 1950 р.).
13. Руссо, Жан-Жак (2021). *Про суспільну угоду, або принципи політичного права* (О. Хома). Київ: Port-Royal. (Оригінальна робота опублікована 1762 р.).
14. Токвіль, Алексіс де (1999). *Про демократію в Америці*. (Г. Філіпчук та М. Москаленко). Київ: Видавничий дім «Всесвіт». (Оригінальна робота опублікована 1835 р.).

15. Цицерон, Марк Тулій (1998).. *Про державу; Про закони; Про природу богів* (В. Литвинов). Київ: Основи. (Оригінальна робота опублікована 1 ст. до н. е.).
16. Debray, R. (1999). What is Mediology? *Le Monde Diplomatique*. <https://irvine.georgetown.domains/theory/Debray-What-is-Mediology-Irvine-trans.pdf>.
17. Definition of the third sector noun (2021). Oxford Advanced Learner's Dictionary. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/the-third-sector>.
18. Dodge, J. (2014). Civil society organizations and deliberative policy making: interpreting environmental controversies in the deliberative system. *Policy Sciences*. 47 (2). <https://link.springer.com/article/10.1007/s11077-014-9200-y>
19. Fukuyama, F. (2005).. *State Building: Governance and World Order in the 21st Century*. London: Profile Books.
20. Habermas, J. (1974). *The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964)*. *New German Critique*. №3. (Оригінальна робота опублікована 1964 р.).
21. Hall, S. (2005). *Introduction to media studies at the Center. Culture, media, language. Working papers in cultural studies, 1972–1979*. London: Routledge. (Оригінальна робота опублікована 1972–1979 рр.).
22. Kittler, F. (2010). *Optical media: Berlin Lectures 1999*. Polity Press. <https://toaz.info/doc-view-2>. (Оригінальна робота опублікована 1999 р.).
23. McLuhan, M. (2014). *Understanding Media. The extensions of man*. <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>. (Оригінальна робота опублікована 1964 р.).
24. Nye, J. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*. No 80. *Twentieth Anniversary (Autumn 1990)*, 153-171. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/page/joseph_nye_soft_power_journal.pdf
25. Pitkin, H. (1964). Hobbes's Concept of Representation-II. *The American Political Science Review*. Vol 58. No 4. 902-918. www.jstor.org/stable/1953289

References:

1. Aristotel (2000). Polityka [Politics] (O. Kysliuka). Kyiv: Osnovy. (Оригінальна робота опублікована 4 ст. до н. е.). [in Ukrainian]
2. Bandrovskiy H. O. (2018). Spiral movchannia Elizabet Noel-Noimann yak tekhnolohiia informatsiinoho vplyvu v sotsialnykh merezhakh. ["Spiral of Silence" by Elizabeth Noel-Neumann as a technology of information influence in social networks] *Derzhava ta rehiony*. Seriya: Sotsialni komunikatsii. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2018_3_16. [in Ukrainian]
3. Debray, R. (1999). What is Mediology? *Le Monde Diplomatique*. <https://irvine.georgetown.domains/theory/Debray-What-is-Mediology-Irvine-trans.pdf>
4. Definition of the third sector noun (2021). Oxford Advanced Learner's Dictionary. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/the-third-sector>.
5. Dodge, J. (2014) *Civil society organizations and deliberative policy making: interpreting environmental controversies in the deliberative system*. *Policy Sciences*. 47 (2). <https://link.springer.com/article/10.1007/s11077-014-9200-y>
6. Dubas, N. (2013). Ideia hromadianskoho suspilstva u pratsiakh antychnykh myslyteliv i filosofiv Serednovichchia. [The idea of civil society in the works of ancient thinkers and philosophers of the Middle Ages] *Naukovyi visnyk LDUVS*. Seriya yurydychna. №1. [in Ukrainian]
7. Fukuyama, F. (2005). *State Building: Governance and World Order in the 21st Century*. London: Profile Books.
8. Habermas, J. (1974). *The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964)*. *New German Critique*. №3. (Оригінальна робота опублікована 1964 р.).
9. Hall, S. (2005). *Introduction to media studies at the Center. Culture, media, language. Working papers in cultural studies, 1972–1979*. London: Routledge. (Оригінальна робота опублікована 1972–1979 рр.).
10. Hehel, Heorh Vilhelm Fridrikh. (2000) *Osnovy filosofii prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo [The Philosophy of Right, or Natural Law and Political Science in Outline]* (R. Osadchuk ta M. Kushnir). Kyiv: Yunivers. (Оригінальна робота опублікована 1821 р.). [in Ukrainian]
11. Hobbs, Tomas (2000). *Leviafan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi. [Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil]* (R. Dymerets, V. Yermolenko, N. Ivanova, Ye. Miroshnychenko, T. Oliinyk). Kyiv: Dukh i litera. (Оригінальна робота опублікована 1651 р.). [in Ukrainian]
12. Kittler, F. (2010) *Optical media: Berlin Lectures 1999*. Polity Press. <https://toaz.info/doc-view-2>. (Оригінальна робота опублікована 1999 р.).
13. Kostyria, I. (2013) *Mediatyzatsiia polityky ta polityzatsiia ZMI yak tendentsii politychnoho protsesu v Ukraini. [Mediatization of politics and politicization of mass media as trends in the political process in Ukraine]*. *Politychnyi menezhment*. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kostyria_mediatyzatsia.pdf. [in Ukrainian]
14. Lok, Dzhon (2020) *Dva traktaty pro pravlinnia [Two Treatises on Government]* (P. Sodomora). Kyiv: Nash Format. (Оригінальна робота опублікована 1690 р.). [in Ukrainian]

15. Lotiuk, O. (2013). Istorychnyi analiz stanovlennia idei hromadianskoho suspilstva. [Historical analysis of the formation of the idea of civil society] Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka Yurydychni nauky. [in Ukrainian]
16. Lukasevych, O. A. (2017). Manipulyativni pryimy: osoblyvosti vykorystannia u mizhosobystisnomu spilkuvanni. [Manipulative techniques: features of use in interpersonal communication] Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii". http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=pspz_2017_2_22 [in Ukrainian]
17. McLuhan, M. (2014). *Understanding Media. The extensions of man.* <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>. (Oryhinalna robota opublikovana 1964 p.).
18. Nye, J. (1990). *Soft Power. Foreign Policy. No 80. Twentieth Anniversary (Autumn 1990), 153-171.* <https://www.wils>
19. Ostapenko, M. (2012). Politychna komunikatsiia: teoretychni aspekty doslidzhennia. [Political Communication: Theoretical Aspects of Research] Politychna kultura. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ostapenko_politychna.pdf. [in Ukrainian]
20. Petrenko, D. V. (2014). Kontseptualizatsiia media u filosofii druhoi polovyny XX- pochatku XXI storichchia. [Conceptualization of Media in the Philosophy of the Second Half of the XX - Beginning of the XXI Century] Multyversum. Filosofskyi almanakh. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Multi_2014_4-5_14 [in Ukrainian]
21. Pitkin H. (1964) *Hobbes's Concept of Representation--II. The American Political Science Review. Vol 58. No 4. 902-918.* www.jstor.org/stable/1953289
22. Popper, Karl (1994). Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy. [The Open Society and Its Enemies] Tom 1. (O.Kovalenko). Kyiv: Osnovy. (Oryhinalna robota opublikovana 1950 r.). [in Ukrainian]
23. Russo, Zhan-Zhak (2021). Pro suspilnu uhodu, abo pryntsyipy politychnoho prava [the Social Contract, or Principles of Political Right] (O. Khoma). Kyiv: Port-Royal. (Oryhinalna robota opublikovana 1762 r.). [in Ukrainian]
24. Tokvil, Aleksis de (1999). Pro demokratsiiu v Amerytsi. [Democracy in America] (H. Filipchuk ta M. Moskalenko). Kyiv: Vydavnychiy dim «Vsesvit». (Oryhinalna robota opublikovana 1835 r.). [in Ukrainian]
25. Tsitseron, Mark Tului (1998). Pro derzhavu; Pro zakony; Pro pryrodu bohiv [On the Commonwealth. On the Law. On the Nature of the Gods] (V. Lytvynov). Kyiv: Osnovy. (Oryhinalna robota opublikovana 1 st. do n. e.). [in Ukrainian]

**Ganna Lachykhina,
Maksym Dzhyhun,**

*Postgraduate students of Department of Political Sciences,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

The Role of the Civil Society and the Media in Shaping the Political Agenda

The article examines the impact of civil society and media on the functioning of states and individual political institutions. Given the processes of active scientific and technological progress, globalization and mediatization of politics, civil society and the media are important instruments of the political process. The purpose of the article is to identify the characteristics and features of the use of media and civil society as modern instruments of political influence. The theoretical and methodological basis of the work is the principles of consistency, dialectic, and objectivity. In the article, the authors analyze the history of the formation of the concept of civil society and the evolution of scientific views on the content of the concept of civil society and its impact on the functioning of the state and its institutions. In particular, the author notes the change in approaches to understanding civil society from its equation with the state in the sixteenth century to its definition as an important representative of social interests in relation to the state. The article also examines the trends of transformation and globalization of civil society through organization into international non-governmental organizations and foundations involved in the processes of democratization and promotion of human rights. The article describes the importance of the media as a tool for conducting the political process, shaping political preferences, coordinating and organizing the political agenda. It is noted that along with serving as an important instrument for the consolidation of society and promoting democratization of the political process, modern media create the grounds and opportunities for mass political manipulation. In particular, through the intermediation of media and social networks, political actors can realize the polarization of views, form intolerance to other points of view and alternative values. As a conclusion, the author notes that the formation of civil society depends on the degree of development of economic and legal relations, the reality of personal and economic freedom of individuals, the effectiveness of the mechanism of public control over state structures, and transparent rules for the functioning of the information sphere.

Keywords: *civil society, human rights, mediatization of politics, political institutions, media literacy.*

ЦІННОСТІ ТА ПОЛІТИКА

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.07>

УДК: 323.2:316.3:355.01

Юрій Шайгородський,
доктор політичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
ORCID 0000-0003-3281-6138; email: 23.00.01@ukr.net

СУСПІЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Досліджуються чинники негативного впливу на процеси консолідації українського суспільства в сучасних умовах – під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну. Наголошується на тому, що попри російську воєнну агресію, значні людські втрати на фронтах війни та серед мирних громадян, постійні повітряні обстріли, руйнування міст і сіл українське суспільство залишається консолідованим, згуртованим у протистоянні ворогу, орієнтованим на беззаперечну перемогу. Показано, що моральна й політична зрілість, готовність протистояти ворогу в боротьбі за незалежність своєї держави, мужність і відвага не лише бійців ЗСУ, але й більшості українських громадян, їх здатність до суспільної мобілізації та самоорганізації стали спонкою широкої міжнародної підтримки урядами демократичних держав та їх громадянами, фінансової та моральної підтримки України й українців.

Виокремлено чинники, які негативно впливають на рівень суспільної консолідації. Акцентовано на важливості єднання політичних та бізнесових еліт з народом, необхідності концентрації зусиль на досягненні спільної мети. Показано, що прояви корупції та відсутність ефективної боротьби з нею, необґрунтованість і несвоечасність окремих владних рішень, неадекватність вимогам часу витрат бюджетних коштів, відсутність належної уваги до розв'язання проблем українських військових, внутрішньо переміщених осіб, організації безпечної середовища тощо негативно впливають на рівень консолідації українського соціуму. У зв'язку з цим, проаналізовано окремі показники емоційного стану українських громадян. Показано, що попри високий рівень психологічної напруги, консолідованість суспільства та національна єдність залишаються морально-психологічною основою протистояння російській агресії, перемоги у цій війні. Запропоновано окремі напрями посилення суспільної консолідації та заходи, спрямовані на підвищення рівня довіри громадян до органів місцевого самоврядування та центральних органів влади.

Ключові слова: російсько-українська війна, суспільна консолідація, національна єдність, політичні цінності, політична поведінка, політичний популізм.

Вступ. Відповіддю українського суспільства на повномасштабне російське воєнне вторгнення в Україну стала суспільна консолідація, зміцнення єдності й згуртованості соціуму як цілісної соціальної системи. Усвідомлення громадянами України цінності держави, її суверенітету та територіальної цілісності, укорінення у свідомості загальнолюдських, демократичних цінностей об'єднали суспільство в готовності захищати їх зі зброєю в руках.

Разом з тим, варто визнати, що останнім часом, поряд із позитивними внутрішньо- та зовнішньополітичними консолідаційними процесами наявними стали й окремі негативні тенденції суспільно-політичного розвитку. Тож **метою статті** є аналіз стану цього розвитку на нинішньому етапі російсько-української війни, а основними **завданнями** наукової розвідки – виокремлення наявних суперечностей, визначення чинників, які негативно впливають на процеси суспільної консолідації та можливих напрямів підвищення рівня згуртованості українського соціуму та його мобілізаційного потенціалу.

Дослідження виконано з опертям на **методи** загальнонаукового, філософського, системного, логічного, дескриптивного, соціологічного та політико-психологічного аналізу. Використання цих методів уможливило, з одного боку, окреслення предмета дослідження як цілісності – в єдності його складових, з другого – визначення чинників впливу на нього, можливих наслідків та напрямів підвищення рівня суспільної консолідації як складової сучасних суспільно-політичних процесів і їх соціальної перцепції.

Про актуальність та науково-практичну значущість окресленої проблеми свідчить **аналіз останніх публікацій**. До дослідження окремих аспектів внутрішньо- та зовнішньополітичних загроз під час війни звертаються передусім (і це – природно) вітчизняні науковці (Потапенко та ін., 2023; Кононенко та ін., 2023; Слюсар, 2023; Остапенко, 2022) та ін. Разом з тим, динамічність воєнно-політичних процесів, наявність певних суперечностей внутрішньополітичного розвитку та його суспільного сприйняття, потребують детальнішого аналізу та визначення чинників, які впливають на морально-психологічний стан громадян та рівень суспільної консолідації у протистоянні ворогу.

Результати та дискусії. Російська воєнна агресія проти України позначилася на ціннісних пріоритетах українських громадян, вплинула на рівень згуртованості українського суспільства, його ціннісно-орієнтаційної єдності. Ця єдність постала ключовою характеристикою усієї системи соціальних зв'язків і, багато в чому, – чинником регуляції соціальної та політичної поведінки. Екзистенційна загроза державі, її суверенітету та територіальній цілісності зумовила зміну поведінкових моделей та їх морально-етичних основ (Шайгородський, 2023а).

24 лютого 2022 р., на тлі ракетних обстрілів міст та сіл України, початку стихійної евакуації мешканців, десятки тисяч українських громадян прийшли до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, до центрів комплектування батальйонів територіальної оборони, а іноді й просто – до місць видачі зброї, щоб стати на захист країни. З перших днів великої війни громадяни України виявили свою здатність до самоорганізації шляхом створення широкої мережі волонтерських організацій (Шайгородський, 2023b). Стрімко зросла довіра громадян до державних інститутів. Результати першого, в умовах війни, соціологічного опитування (28.02–01.03.2022 р.) засвідчили беззастережну підтримку Збройних Сил України (98%). Протягом тижня після початку великої війни рейтинг Президента України у порівнянні з довоєнним (опитування 11–18.02.2022 р.) зріс більше ніж удвічі – з 41% до 93% (*Загальнонаціональне опитування*, 2022). Мужність українського народу, здатність українства до самоорганізації та готовність до самопожертви стали ключовим фактором серед тих, які ворог, готуючись і здійснюючи агресію проти України, не врахував (і не міг врахувати через свої хибні уявлення про українське суспільство).

Разом із тим, останнім часом відчутними стали прояви негативних тенденцій суспільно-політичного розвитку, зокрема й тих, які деструктивно впливають на рівень суспільної консолідації, згуртованості соціуму та його мобілізаційного потенціалу.

«Втома від війни». Саме так здебільшого позначають закордонні, та й вітчизняні, медіа загальну атмосферу, яка поступово посилюється в політичних колах країн-партнерів України. І якщо, завдяки зусиллям воєнно-політичного керівництва України та за підтримки урядів партнерських країн, воєнно-технічна допомога (хоч і поступово) зростає, то окремі напрями гуманітарної та фінансової – скорочуються. Попри те, що в Європейському Союзі погодили продовження захисту для біженців з України до 2025 р., окремі країни ЄС вводять або ж мають намір увести, низку обмежень на фінансування тимчасового перебування українців у своїх країнах, виступають за послаблення санкцій проти Росії, а іноді навіть виступають проти підтримки загальноєвропейського курсу на військову допомогу Україні. Через позицію Угорщини блокується фінансова та військова підтримка України Європейським Союзом. Прем'єр-міністр Словаччини Р. Фіцо заявив, що не збирається підтримувати європейські санкції проти Росії та не підтримає військову допомогу Україні (*Словаччина не даватиме Україні зброю*, 2023). Очевидно, що «втома від війни» виявляється і в цих – означених – тенденціях.

Щоправда, як засвідчили результати міжнародного опитування проведеного в липні-серпні 2023 р. компанією GlobeScan, майже сім із десяти людей у світі вважають, що їхні уряди повинні підтримувати Україну в захисті від російської агресії (*Сім із десяти людей у світі*, 2023). Очевидно, що перед військово-політичним керівництвом України постають нові й складні завдання, пов'язані з необхідністю консолідації міжнародної підтримки, подолання проблем взаємодії, які час від часу виникають (*Time: Зеленський*, 2023).

Важливим чинником позитивного впливу на рівень суспільної єдності в перші дні повномасштабного вторгнення РФ в Україну була **демонстрація єдності українських політичних еліт**. Одноставність в ухваленні рішень Верховною Радою України, доєднання до організації спротиву військовій агресії політичної опозиції, спрямованість риторики влади та її конкретних дій на досягнення спільної й найважливішої мети безумовно сприяли суспільній консолідації. Саме на цьому тлі рівень довіри до влади та її інститутів досягнув найвищих показників. Разом з тим, як свідчать результати опитувань останнього часу, цей рівень знижується, а рівень невдоволення та недовіри – навпаки – наростає (табл. 1).

Таблиця 1.

**Динаміка показників рівня довіри* до окремих соціальних інститутів
(вересень 2022 р. – вересень 2023 р.)****

	Президент України, %		Уряд, %		Верховна Рада України, %		Політичні партії, %	
	довіра	недовіра	довіра	недовіра	довіра	недовіра	довіра	недовіра
Вересень-жовтень 2022	81,8	17,8	51,5	48,1	39,7	59,9	22,1	77,2
Грудень 2022	77,0	15,0	42,8	46,6	38,5	51,0	17,1	65,8
Лютий-березень 2023	82,9	11,5	50,0	41,4	41,0	51,0	21,7	63,3
Травень 2023	83,3	11,3	39,4	48,8	34,9	55,2	14,8	68,8
Вересень 2023	71,7	20,2	31,9	60,4	29,1	63,6	14,1	73,6

* Наведено суми відповідей «повністю довіряю» і «скоріше, довіряю» та відповідей «зовсім не довіряю» і «скоріше, не довіряю».

** Складено за: (Оцінка громадянами ситуації в країні, 2022, 2023).

Наведені в таблиці результати свідчать про суттєве зниження протягом останнього часу рівня довіри до основних державно-політичних інститутів. Звернімо увагу, що йдеться не про військово-політичне, а саме про державно-політичне керівництво. Показники рівня довіри громадян до військового керівництва залишаються найвищими серед усіх соціальних інститутів – середній показник довіри до ЗСУ протягом усього часу великої війни складає 95,9% (протилежний цьому показник не досягає й 4%). І це зрозуміло – громадяни України сподівання на перемогу у цій війні покладають передусім на ЗСУ, на добровольчі батальйони й негативно реагують на спроби приниження авторитету військовиків.

Очевидно, що **тенденція наростання критичного ставлення до влади** та державно-політичних інститутів пов'язана передусім з прорахунками в організації суспільного життя в умовах війни, з не завжди продуманими управлінськими рішеннями, спробами їх реалізації бюрократичними, не адекватними ситуації методами. Вплив на морально-психологічний стан суспільства та рівень довіри мають факти корупції у її вищих ешелонах, фінансової та моральної недоброчесності високопосадовців, прояви байдужого ставлення державних службовців до потреб військовиків, тимчасово переміщених осіб, постраждалих від війни громадян, а також – на переконання громадян – відсутність належної реакції на ці факти з боку влади, антикорупційних, правоохоронних, судових органів. Їх працівники часто самі стають фігурантами гучних корупційних скандалів. На необхідності боротьби з корупцією наголошують не лише українські громадяни, але й наші закордонні партнери. На думку окремих європейських політиків, відсутність системної боротьби з корупцією в Україні може стати на заваді її членства в ЄС, подальшої фінансової допомоги. Докладати більше зусиль для боротьби з корупцією в уряді закликають Україну й США, пов'язуючи результати цієї боротьби з подальшою невійськовою підтримкою з боку Сполучених Штатів (CNN, 2023).

Занепокоєння та роздратування багатьох українців викликають *несвоєчасні*, з огляду на воєнний стан в країні, *видатки з державного бюджету*. Наприклад, – рішення Верховної Ради України про виділення під час війни сотень млн грн на добудову Національного музею Голодомору, або ж – заплановані багатомільйонні витрати на виробництво телевізійних серіалів. Громадська активність з протидії корупційним проявам виявляється й у запобіганні зловживань, невиправданих, необґрунтованих бюджетних витрат органами місцевого самоврядування. Масовими протестами проти таких витрат та закликами спрямувати наявні кошти на потреби ЗСУ відгукнулися громадяни на спроби органів місцевої влади витратити кошти громад на будівництво стадіонів, ремонти доріг, приміщень судів, заходи з благоустрою тощо (*Гроші на ЗСУ*, 2023). На тлі щоденних зусиль волонтерів зі збору коштів на обладнання, автівки, дрони для бійців на фронтах, несвоєчасні закупівлі тих чи тих послуг за завищеними цінами, реалізація будівельних проєктів без економічного їх обґрунтування та очевидної доцільності викликають обурення значної частини громадян.

Не завжди продуманими, своєчасними є й *урядові рішення*, спрямовані на унормування діяльності волонтерських і благодійних організацій в Україні, як, наприклад, – ухвалена у вересні 2023 р. постанова Кабінету Міністрів України, згідно з якою з 1 грудня для таких організацій мали змінитися правила роботи. Волонтери переконували уряд, що нововведення суттєво ускладнять надання допомоги тим, хто її потребує. Протягом двох днів розміщена на урядовому сайті петиція зі закликом відтермінувати дію нових правил набрала необхідні 25 тисяч голосів. І лише під тиском громадськості уведення в дію постанови було відтерміноване. Непорозуміння ж, які виникли під час ухвалення урядового рішення, вчоргове засвідчили відсутність належної комунікації влади з громадськістю.

У складний час сумлінною сплатою податків до бюджету громадяни продовжують фінансово підтримувати економіку України. У порівнянні з січнем-лютим 2022 р., приріст із податку на доходи фізичних осіб у січні-лютому 2023 р. склав 10,8%; до місцевих бюджетів за цей період надійшло на 9,8% більше грошових коштів, ніж у січні-лютому попереднього року. Майже в півтора раза, проти попереднього року, у 2023 р. зросли надходження акцизного податку. Надходження єдиного соціального внеску, навіть в умовах воєнного стану, у січні-лютому 2023 р. зросли на 13,4% у порівнянні з тим же періодом попереднього року (*Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості*, 2023). Разом з тим, занепокоєння підприємців викликають урядові рішення про повернення до довоєнного механізму оподаткування та відновлення податкових перевірок. Це занепокоєння пов'язане не з можливим збільшенням податкових зобов'язань (наведені дані підтверджують це) і не з відновленням податкових перевірок, а з побоюванням повернення до довоєнного «стилю» цих перевірок, адже рівень довіри до Державної податкової служби залишається найнижчим серед усіх державних інститутів (*Міграція та соціально-політичні настрої*, 2023).

Про низьку ефективність діяльності фіскальних органів свідчать і оцінки міжнародних експертів. У жовтні американський «Фонд 1841» опублікував доповідь «Податкове пекло» (*Tax Hells Index 2023*, 2023 р.), назвавши країни з «пекельними» податковими системами. У групі країн із «токсичними» податковими правилами Україна посідає 4-те місце. Гіршою, на думку експертів, є ситуація лише в Аргентині, Венесуелі та Білорусі. Експерти «Фонду» акцентують, що оголошення країни «податковим пеклом» зумовлюється не лише високим фіскальним навантаженням на платників, а й слабкістю інститутів забезпечення верховенства права, слабкою захищеністю права власності. *Відсутність позитивних змін у системі оподаткування* рано чи пізно призведе до проблем дефіциту бюджету, а це потягне затримки з фінансуванням соціальних і компенсаційних виплат, скорочення робочих місць. У таких фінансових умовах украї важко розраховувати на допомогу партнерів і збільшення притоку інвестицій, що є одним із важливих чинників повоєнної відбудови. Тож, зменшення податкового тиску та оптимізація системи оподаткування є вагомим чинником зміцнення довіри громадян до держави.

У жовтні 2022 – січні 2023 рр. Україна пережила перший блекаут (масове відключення електроенергії внаслідок російських ракетних атак та пошкодження об'єктів

енергетичної інфраструктури). Громадяни вдячні за мужність та стійкість українським енергетикам у подоланні його наслідків, а також – закордонним партнерам за фінансову та матеріальну допомогу у відновленні енергетичної інфраструктури. З розумінням поставилися й до суттєвого підвищення тарифів на електричну енергію в червні 2023 р. Разом з тим, на глибоке переконання більшості, забезпечення електропостачанням в умовах війни перестає бути виключно комерційною діяльністю окремих «товариств з обмеженою відповідальністю», якими є енергопостачальні компанії. У громадян, і не безпідставно (*Зловживання на відновленні*, 2023), виникають запитання стосовно використання приватними енергетичними компаніями коштів, які отримані ними і з державного бюджету, і шляхом підвищення тарифів на електроенергію для населення, і тих коштів, які отримані від країн-партнерів. У цьому випадку йдеться не про розмір набутих приватними компаніями коштів, а про відсутність будь-якого *інформування населення* про їх витрати та обґрунтування доцільності цих витрат. Брак прозорості та належного діалогу з громадськістю з боку урядових та енергетичних структур може призвести до посилення соціальної напруженості, зростання недовіри до влади та її інститутів.

Відсутність такого діалогу та *несвоєчасність ухвалення необхідних політико-управлінських рішень* призвели до масових виступів із вимогою ухвалення закону про демобілізацію після 18 місяців служби. Відповідна петиція, підписання якої передувало мітингам, отримала підтримку необхідних для розгляду 25 тисяч голосів. Акції, які в жовтні 2023 р. пройшли в Києві та в багатьох інших містах України, об'єднали родичів військових під гаслами: «Настав час інших!», «За перемогу відповідальні всі!», «Військові теж мають сім'ї», «На одних плечах війну не виграти» тощо. На тлі численних повідомлень про ухиляння від мобілізації, корупції у військово-лікарських комісіях, «вибірковості» окремих керівників територіальних центрів комплектування з виконання мобілізаційних завдань тощо, вимоги мітингувальників є зрозумілими та справедливими. Очевидно й ці події були серед чинників, які спонукали владу до пошуку шляхів розв'язання проблеми – вже за кілька днів після виступів було оприлюднено проєкт «смартомобілізації» (механізму самостійного обрання військової спеціальності), а також – оголошено про підготовку комплексного законопроєкту, який стосуватиметься питань мобілізації та демобілізації військових.

Обурення громадян викликали й *політичні «маневри»* у Верховній Раді України навколо ухвалення закону про заборону діяльності в Україні релігійних організацій, афілійованих із центрами впливу в Росії. Ще 1 грудня 2022 р. указом Президента України було уведено в дію відповідне рішення РНБО. Згідно з указом, у січні 2023 р. Кабінет Міністрів України вніс відповідний законопроєкт до українського парламенту, – передбачалося, що депутати винесуть його на розгляд у травні. Однак, наприкінці вересня Голова ВРУ заявив, що, на його переконання, необхідних для ухвалення позитивного рішення голосів за заборону УПЦ (МП) немає. Водночас уже за десять днів після такої заяви, – 5 жовтня, народні депутати зібрали 226 підписів під зверненням до Голови з вимогою розгляду закону щодо заборони УПЦ (МП) в Україні, а винесений на голосування проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій» був підтриманий голосами 267 народних депутатів.

Варто визнати, що *єднання політичних та бізнесових еліт із народом*, на жаль, не було тривалим. Окремі політики уже після перших перемог ЗСУ на фронтах війни, почали більше перейматися проблемами власного політичного майбутнього та не завжди адекватно реагувати на суспільні запити. Прикладом, з одного боку, невваженого політичного рішення, а з другого – дієвості та впливовості громадянського суспільства у протидії таким рішенням, може бути спроба парламентарів уникнути ухвалення законопроєкту про відтермінування відновлення електронного декларування статків чиновників.

Українці негативно на рівні довіри до політичних інститутів та стані внутрішньополітичної єдності позначилися спроби окремих політиків в умовах воєнного стану актуалізувати *питання проведення політичних виборів*. Сприяли розгортанню дискусії та наростанню політичної напруженості в суспільстві суперечливі заяви Голови

ВРУ. У червні 2023 р. він виступив із тезою про доцільність проведення виборів одразу після скасування воєнного стану в Україні, оскільки законодавством заборонено проведення виборів під час його дії, а в липні – зі заявою, що «заборони [проведення виборів під час війни – авт.] в Конституції немає» і найближчим часом питання щодо виборів «буде актуалізовано» (Стефанчук заявив, 2023).

Разом з тим, як засвідчили результати опитування громадської думки, 81% респондентів заявили, що проведення виборів нині не на часі, їх необхідно буде провести лише після закінчення війни. Крім того, більшість українців категорично налаштовані проти ідеї дистанційного голосування з огляду на ризики фальсифікації результатів (*Коли мають бути проведені вибори*, 2023). Тобто – наголошують соціологи – для українців відкладання виборів не означає, що влада втрачає легітимність, просто її електоральне «очищення» українці готові відкласти на період після війни. Легітимність влади, на переконання громадян, може бути підірвана проведенням виборів до її завершення, оскільки мільйони людей не зможуть взяти участь в них, або ж матимуть численні обмеження і як виборці, і як потенційні учасники виборчих перегонів (насамперед, ідеться про військовослужбовців, а також про виборців, які перебувають на тимчасово окупованих територіях та за кордоном).

Важливим аспектом збереження та посилення консолідації суспільства, його мобілізаційного потенціалу є врахування суттєвих змін *емоційного стану українських громадян*. В українському інформаційному просторі шириться помилкова думка про формування своєрідного «синдрому втоми українців від війни», пов'язуючи його з оцінкою емоційного стану громадян. Дійсно, результати соціологічної оцінки емоційного стану українських громадян вказують на поширений стрес (88% українців відчувають високий рівень стресу, 2023). Серед інших розповсюджених станів – напруга (42%), роздратування (31%), обережність (28%), гнів (27%). Очевидно, що такі психологічні стани є природними після 15 місяців війни (коли здійснювалося дослідження), тому маємо наголосити на доцільності їх аналізу як певного соціально-психологічного явища. На його формування впливають не лише зміст новин, інформація про щоденні обстріли українських територій, руйнування, смерті й жертви серед воїнів ЗСУ та мирних жителів, але й – роздратування окремими владними рішеннями, несвоєчасність їх ухвалення, відсутність відчутних результатів боротьби з корупцією, невваженість у розподілі бюджетних коштів, недоліки в організації роботи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, військово-лікарських комісій, недбалість чиновників (а часто – свавілля) у розв'язанні проблем українських військових, внутрішньо переміщених осіб, організації безпечного середовища для мешканців, організації навчального процесу в середніх загальноосвітніх закладах і закладах вищої освіти тощо. Складовими цього соціально-психологічного стану є й негативно забарвлені емоції, пов'язані з рівнем підтримки українського спротиву нашими міжнародними партнерами – військова, фінансова допомога часто надходить із запізненням і не в тих обсягах, які необхідні для перемоги над ворогом, виникають проблеми, пов'язані з перебуванням українців у європейських країнах тощо. Всупереч тому, що згадані та інші негативні емоції мають здебільшого об'єктивні підстави, на нашу думку, не варто визначати цей стан «синдромом втоми від війни», радше – частковою зміною домінантних емоцій, зумовлених поки що невиправданими очікуваннями швидких і позитивних змін.

До підсумкових результатів дослідження окремих чинників, які впливають на рівень суспільної консолідації під час війни, можна віднести такі **висновки**.

Українське суспільство залишається консолідованим, його єдність – основою протистояння російській агресії й наближення перемоги над ворогом, а допомога й підтримка міжнародних партнерів – її запорукою. Попри певну суперечливість розвитку суспільно-політичних процесів протягом останніх десятиліть, в Україні сформувалося дієве, а в умовах екзистенціальних загроз – здатне до мобілізації та єднання, громадянське суспільство. Його основними характеристиками є самоорганізованість, колективна спрямованість на досягнення спільної мети, усвідомлення цінності держави, її суверенітету, територіальної цілісності й готовність до їх захисту. Органам влади, державно-політичному

керівництву держави, під час розроблення й ухвалення суспільно значущих рішень, варто враховувати нинішній особливий стан суспільства, його прагнення до розв'язання нагальних проблем і здатність до критичної оцінки ситуації.

За нинішніх умов важливим напрямом суспільної консолідації та формування громадської думки є реалізація заходів, спрямованих на підвищення рівня суспільної довіри до органів влади усіх рівнів. Одним із важливих напрямів цієї роботи має стати своєчасне й адекватне суспільним запитам і вимогам закону реагування на прояви недоброчесності державних службовців, непрофесіоналізму, корупції. Доцільним є удосконалення системи контролю діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, оперативного реагування на негативні факти цієї діяльності. Варто розширити можливості інструментів електронної демократії та використання її комунікативного потенціалу, зокрема – у налагодженні діалогової форми взаємодії з громадськістю.

З метою посилення консолідації суспільства та його мобілізаційного потенціалу вкрай важливою є інтенсифікація зусиль, спрямованих на формування громадської думки. Провідна роль у цьому належить державі й тим інститутам, які забезпечують її інформаційну політику. Варто переглянути форми та методи роботи, політику інформаційних (передусім – телевізійних) каналів. Зокрема, одним із напрямів такої роботи може бути використання ефірних можливостей нині не дуже популярного телепроєкту «Єдині новини» для регулярного інформування глядачів про стан справ у тих чи тих галузях керівниками міністерств та відомств, наявні проблеми та шляхи їх розв'язання.

Особливої уваги потребують нині питання законодавчого регулювання проблем, пов'язаних із реінтеграцією тимчасово окупованих територій і громадян України, які тривалий час перебували в окупації. Очевидно, що робота над проєктами актів нормативно-правового характеру потребуватиме чимало часу, об'єднання зусиль фахівців, тому варто вже нині створити парламентські робочі групи зі залученням професіоналів із конституційного, міжнародного, кримінального права для розроблення проєктів таких нормативно-правових актів. Доцільним, на нашу думку, вбачається й розгляд комплексу питань, пов'язаних зі соціально-психологічною реабілітацією учасників російсько-української війни та постраждалих від її наслідків. Саме тому, перспективними й доцільними на нинішньому етапі державотворення та суспільного розвитку можуть бути наукові дослідження, пов'язані з обґрунтуванням напрямів оптимізації політичного менеджменту, розробленням та апробацією засобів підвищення ефективності взаємодії влади й громадськості, суспільної консолідації задля перемоги та повоєнного відновлення України.

Використані джерела:

1. Шайгородський, Ю. (2023а). Зміна ціннісних пріоритетів громадян України в умовах екзистенційних загроз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 22(33), 5–13.
2. Потапенко, В., Павленко, І., & Нагірний, В. (2023). Внутрішньополітичні загрози під час війни та у повоєнний час: пошук шляхів мінімізації. *Політичні дослідження*, 2(6), 87–102. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-2-4>
3. Кононенко, О., Кононенко, А., Базиленко, К., Прокоф'єва, О., & Медянова, О. (2023). Соціальна акомодация та життєстійкість як ресурси виживання в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*, 11(25), 677–688. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11\(25\)-677-688](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11(25)-677-688)
4. Слюсар, Л. (2023). Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*, 2(52), 3–20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
5. Остапенко, М. (2022). Консцієнтальна війна як елемент гібридної війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, (32), 5–12.
6. *Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022)*. (2022). Соціологічна група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
7. Шайгородський, Ю. Ж. (2023б). Волонтерська діяльність як форма суспільної мобілізації у відсічі російській агресії. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*, (8), 77–83. <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.12>

8. *Сім із десяти людей у світі хочуть, щоб їхні уряди підтримували Україну.* (2023). Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. <https://dif.org.ua/article/sim-iz-desyati-lyudey-u-sviti-khochut-shchob-ikhni-uryadi-pidtrimovali-ukrainu>
9. *Time: Зеленський злий на союзників через брак допомоги, але продовжує вірити в перемогу.* (2023). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/30/7426406/>
10. *Оцінка громадянами ситуації в країні* (2022, 2023). Разумков Центр. Соціологічні дослідження: вересень-жовтень, грудень 2022, травень, вересень 2023. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>
11. *Словаччина не даватиме Україні зброю, – новий прем'єр країни.* Європейська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/26/7425903/>
12. *CNN: США надіслали Україні демарш із закликом посилити боротьбу з корупцією.* (2023). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/3/7170669/>
13. *Гроші на ЗСУ. У Києві, Одесі й інших містах протести за витрати на армію.* (2023). Ліга. Новини. <https://news.liga.net/ua/politics/video/hroshi-na-zsu-u-kyievi-odesi-ta-inshykh-mistakh-protestuut-za-vytraty-na-armiiu-video>
14. *Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні.* (2023). Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/en/node/4862>
15. *Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – дванадцята хвиля дослідження.* (2023). Gradus. https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf
16. *Tax Hells Index 2023.* (2023). The 1841 Foundation. https://the1841foundation.com/wp-content/uploads/2023/10/TH-Index-2023-The-1841-Foundation_ENG.pdf
17. *Зловживання на відновленні енергетичної інфраструктури: СБУ проводить низку обшуків.* (2023). Главком. <https://glavcom.ua/country/politics/sbu-provodit-nizku-obshukiv-u-dekilkokh-oblastjakh-ukrajini-954396.html>
18. *Стефанчук заявив, що Конституція не забороняє проводити вибори під час війни і невдовзі це питання «буде актуалізовано».* (2023). LB.ua. https://lb.ua/news/2023/07/28/567492_stefanchuk_zayaviv_shcho_konstitutsiya.html
19. *Коли мають бути проведені вибори, ставлення до голосування через інтернет та ставлення до можливого обмеження прав громадян: результати телефонного опитування, проведеного 30 вересня–11 жовтня 2023 року.* (2023). Київський міжнародний інститут соціології. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=1>
20. *88% українців відчують високий рівень стресу через війну, – дослідження.* (2023). LB.ua. https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukraintsiv_vidchuvayut_visokiy.html

References:

1. Shaihorodskiy, Yu. (2023a). Zmina tsinnisnykh priorytetiv hromadian Ukrainy v umovakh ekzystentsiinykh zahroz. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, 22(33), 5–13.
2. Potapenko, V., Pavlenko, I., & Nahirnyi, V. (2023). Vnutrishnopolitychni zahrozy pid chas viiny ta u povoiennyi chas: poshuk shliakhiv minimizatsii. *Politychni doslidzhennia*, 2(6), 87–102. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-2-4>
3. Kononenko, O., Kononenko, A., Bazylenko, K., Prokofieva, O., & Medianova, O. (2023). Sotsialna akomodatsiia ta zhyttiistiikist yak resursy vyzyhivannia v umovakh viiny. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 11(25), 677–688. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11\(25\)-677-688](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11(25)-677-688)
4. Sliusar, L. (2023). Ukrainka simia v umovakh viiny. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 2(52), 3–20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
5. Ostapenko, M. (2022). Konstsiientalna viina yak element hibrydnoi viiny. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, (32), 5–12.
6. *Zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny (1 bereznia 2022).* (2022). Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
7. Shaihorodskiy, Yu. Zh. (2023b). Volonterska diialnist yak forma suspilnoi mobilizatsii u vidsichi rosiiskii ahresii. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriya politychni nauky*, (8), 77–83. <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.12>
8. *Сім із десяти людей у світі хочуть, щоб їхні уряди підтримували Україну.* (2023). Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. <https://dif.org.ua/article/sim-iz-desyati-lyudey-u-sviti-khochut-shchob-ikhni-uryadi-pidtrimovali-ukrainu>
9. *Time: Zelenskyi zlyi na soiuznykiv cherez brak dopomohy, ale prodovzhuie viryty v peremohu.* (2023). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/30/7426406/>
10. *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini* (2022, 2023). Razumkov Tsentr. Sotsiolohichni doslidzhennia: veresen-zhovten, hruden 2022, traven, lypen, veresen 2023. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>

11. *Slovachchyna ne davatyte Ukraini zbroiu, – novyi premier krainy*. Yevropeiska pravda. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/26/7425903/>
12. *CNN: SShA nadsylaly Ukraini demarsh iz zaklykom posylyty borotbu z koruptsiieiu*. (2023). Yevropeiska pravda. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/3/7170669/>
13. *Hroshi na ZSU. U Kyievi, Odesi y inshykh mistakh protesty za vytraty na armiiu*. (2023). Liha. Novyny. <https://news.liga.net/ua/politics/video/hroshi-na-zsu-u-kyievi-odesi-ta-inshykh-mistakh-protestuiut-za-vytraty-na-armiiu-video>
14. *Ohliad instrumentiv pidtrymky finansovoi stiikosti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini*. (2023). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. <https://niss.gov.ua/en/node/4862>
15. *Mihratsiia ta sotsialno-politychni nastroi pid chas povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy – dvanadtsiata khvylia doslidzhennia*. (2023). Gradus. https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf
16. *Tax Hells Index 2023*. (2023). The 1841 Foundation. https://the1841foundation.com/wp-content/uploads/2023/10/TH-Index-2023-The-1841-Foundation_ENG.pdf
17. *Zlovzhvannia na vidnovlenni enerhetychnoi infrastruktury: SBU provodyt nizku obshukiv*. (2023). Hlavkom. <https://glavkom.ua/country/politics/sbu-provodyt-nizku-obshukiv-u-dekilkokh-oblastjakh-ukrajini-954396.html>
18. *Stefanchuk zaiavyv, shcho Konstytutsiia ne zaboroniaie provodyty vybory pid chas viiny i nevdovzi tse pytannia «bude aktualizovano»*. (2023). LB.ua. https://lb.ua/news/2023/07/28/567492_stefanchuk_zayaviv_shcho_konstitutsiya.html
19. *Koly maiut buty provedeni vybory, stavlennia do holosuvannia cherez internet ta stavlennia do mozhyvoho obmezhenia prav hromadian: rezultaty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 30 veresnia–11 zhovtnia 2023 roku*. (2023). Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiolohii. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=1>
20. *88% ukraintiv vidchuvaiut vysokyi riven stresu cherez viinu, – doslidzhennia*. (2023). Lb.ua. https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukraintiv_vidchuvayut_visokiy.html

Yurii Shayhorodskiy,

*Doctor of Political Science, professor,
Deputy Director for Research,
Kuras Institute of Political and Ethnic
Studies of the NASciences of Ukraine*

Social Consolidation: Wartime Challenges

The article analyzes the factors of negative impact on the processes of consolidation of Ukrainian society in modern conditions – under the influence of the full-scale Russian military invasion of Ukraine. The author emphasizes that despite the Russian military aggression, significant human losses on the war fronts and among civilians, constant air strikes, and the destruction of cities and villages, Ukrainian society remains consolidated, united in its opposition to the enemy, and focused on an unconditional victory. It is shown that the moral and political maturity, readiness to confront the enemy in the struggle for the independence of their state, courage and bravery not only of the Armed Forces of Ukraine, but also of the majority of Ukrainian citizens, their ability to social mobilization and self-organization have prompted broad international support by the governments of democratic states and their citizens, as well as financial and moral support for Ukraine and Ukrainians.

The factors that negatively affect the level of social consolidation are highlighted. The author emphasizes the importance of unity of political and business elites with the people, the need to concentrate efforts on achieving a common goal. It is shown that corruption and the lack of effective fight against it, unreasonableness and untimeliness of certain government decisions, inadequate budgetary spending, lack of due attention to solving the problems of the Ukrainian military, internally displaced persons, organization of a safe environment for residents, etc. have a negative impact on the level of consolidation of Ukrainian society. In this regard, the article analyzes certain indicators of the emotional state of Ukrainian citizens. It is shown that, despite the high level of psychological stress, the consolidation of society and national unity remain the moral and psychological basis for resisting Russian aggression and winning this war. The author proposes certain directions for strengthening social consolidation and measures aimed at increasing the level of public trust in local governments and central authorities.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, social consolidation, national unity, political values, political behavior, political populism.*

Ольга Воляннюк,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних наук

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-1606-7416; email: volyanuik@ukr.net

Юрій Ладний,

аспірант кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-3225-1942; email: yura_ladnyi@ukr.net

ЕТНОПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Здійснено спробу пов'язати два актуальні концепти політичних наук – «етнополітика» та «національна стійкість», зокрема переосмислити їх сутність і тенденції змін в умовах війни. Підкреслюється, що виважена етнополітика могла би слугувати одним із інструментів збереження безпеки, єдності й сталості суспільства навіть в умовах збройної агресії. Стаття має за мету запропонувати сучасне розуміння проблем етнополітики як чинника національної стійкості та водночас історично обґрунтованої сфери життя суспільства. Поряд із тим з'ясувалось, що окреслені завдання неминуче актуалізують звернення й до інших сфер політики: політики пам'яті, політики ідентичності, політики у сфері свободи совісті, а також в освітній, інформаційній, культурній, соціальній, економічній та інших сферах життя суспільства.

Методологічною основою дослідження стали принципи об'єктивності, плюралізму, міждисциплінарності. Аналіз чинного нормативно-правового поля України дозволив осмислити дійсні й можливі державні стратегії етнополітики в умовах війни, водночас аналіз соціологічних опитувань – дослідити стійкість суспільства перед актуальними етнополітичними викликами, зокрема й збройною агресією. Кейс-стаді, акцент на сучасний досвід етнополітичних змін в Україні важливий і для виокремлення завдань порядку денного урядової політики, і для перспектив соціально-політичних досліджень етнічності загалом. Стверджується, що фактор етнічності важливо враховувати при розгортанні стратегій, програм і планів розвитку національної, соціальної, громадянської стійкості, а також стійкості демократії. Етнополітика трансформується навіть в умовах війни та свідчить про певний накопичений ресурс стійкості політичних еліт і суспільства загалом. Водночас етнополітика потребує подальших інституціоналізації, чітких безпекових заходів, міжінституційної співпраці, регіональних, національних і міжнародних зв'язків, сталої ресурсної підтримки та стійкого розвитку.

Ключові слова: етнополітика, національна стійкість, інституційна спроможність, громадянська стійкість, національна безпека, війна, політика ідентичності, політика пам'яті, демократія.

Вступ. Національна стійкість є важливим ресурсом будь-якого сучасного суспільства. Її відносно легко трансформувати в непопулярні, але назрілі соціально-політичні реформи, модернізаційні програми, в ефективне проектування майбутнього. В умовах війни це вже не тільки додатковий, але й необхідний для самозбереження нації ресурс. Його підтримка та розвиток залежить від багатьох факторів – зовнішніх і внутрішніх, організованих і стихійних, інституційних і ціннісних. Етнополітика є лише одним із таких факторів, що може одночасно характеризуватися за кількома з перелічених вище параметрів; а втім через поширені упередження та недостатні дослідження, сфера часто залишається неувизначеною та/чи «відсунутою» обабіч порядку денного. Нерідко цю сферу ще й інструменталізують у конфліктах і війнах.

Мета статті – увиразнити розуміння та значення етнополітики як чинника національної стійкості, як витребуваної сучасними реаліями і небезпеками галузі, як історично обґрунтованої сфери життя суспільства, що однак постійно динамічно змінюється та містить низку ризиків в умовах війни. Мету можна також деталізувати **завданнями**: встановити зв'язок між ключовими категоріями дослідження, необхідність їх комплексного осмислення для подальшого теоретичного пошуку, а також для практичних потреб порядку денного політики в умовах війни.

Спектр **методів**, які можуть допомогти досягти поставленої мети, – широкий, залежить від дисциплінарного фокусу, від тематики, ресурсного забезпечення дослідження та обраної

науково-пошукової стратегії. Тобто етнополітика як галузь знань, у широкому розумінні є міждисциплінарною, а, відповідно, знайомство з результатами досліджень соціологів, істориків, правознавців, економістів, фахівців із публічного управління, безпекових питань і деяких інших наук стає досить дієвим інструментом для доповнення сучасного визначення цього поняття в політології. Аналіз чинного нормативно-правового поля України дозволяє осмислити дійсні й можливі державні стратегії етнополітики в умовах війни. Водночас аналіз крайніх соціологічних опитувань – охарактеризувати настрої та спроможності, загалом стійкість суспільства перед актуальними етнополітичними викликами.

Аналіз останніх публікацій охоплює роботу з джерелами за одразу кількома ключовими категоріями дослідження. Це внесок у розуміння національної стійкості як мистецтва й можливості нового управління складними системами сучасності, зокрема у роботах Д. Чендлера, О. Новакової, О. Резнікової та ін. Актуальні етнополітичні процеси та особливості їх концептуалізації вже традиційно допомагають зрозуміти напрацювання міжнародних асоціацій дослідників (наприклад, Association for the Study of Nationalities) та національних аналітичних осередків (наприклад, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України). Про проблеми соборності та національної консолідації, сучасних ідентичностей і плюралізму багато дізнаємося з досліджень В. Войналовича, Б. Гуменюка, В. Кулика, М. Остапенко, Ю. Шайгородського та ін. вчених. Широкі гуманістичні орієнтири й зміст феномену політики, переосмислення її суб'єктів у теперішніх умовах невизначеності й боротьби за демократію описано у роботах В. Андрущенка, О. Бабкіної, Ю. Юрчук та ін. На основі опрацьованих джерел підкреслимо: поряд із тим, що поняття «стійкість» викликає значний дослідницький інтерес, впевнено входить у політико-правовий і публічний дискурси, все ж його обґрунтування нерідко викликає критику (див. напр. «Коаліція РПП закликає»), та все ще незначною мірою актуалізується у зв'язку з питаннями етнополітики.

Результати і дискусії. У політичні науки і навіть наше повсякдення базові етнополітичні категорії (наприклад, «нація», «національна держава», «народ», «етнічність») запровадженні відносно давно та досить широко й довільно використовуються. Однак реалії часто змінюють первинні значення понять, додають нових акцентів у їх розуміння, вивіщують чи навпаки – усувають їх з-поміж інших. Війна є сьогодні тим широким контекстом, який позначився на сутності численних явищ і відповідних понять, що зобов'язує переосмислювати взаємозв'язки багатьох базових і нових категорій політології.

Етнополітика належить до об'єктивно складних понять: 1) у ньому поєднані суперечливі дефініції «етнічність» і «політика», щодо сутності й значимості кожної з яких ведуться дискусії; 2) багаторівневий зміст сучасної політики також додає нових вимірів й окремим її різновидам; 3) цією дефініцією у політичній практиці урядів сучасних країн і міжнародних об'єднань можуть послуговуватися в різних значеннях. Природно визрівають питання про ефективність державного регулювання етнічної сфери та його потенційну конфліктогенність; про пріоритетність етнополітичних питань локального / регіонального / національного / міжнародного рівнів; про ступінь залученості усіх зацікавлених у відповідній сфері суб'єктів, відображення у ній також інших сфер суспільного життя тощо. В умовах війни кожне політичне рішення і навіть цілі галузі політики переосмислюють ще й за логікою першочергової доцільності. І з теоретико-методологічних, і з прикладних позицій, важливим тут є сутнісне наповнення національної стійкості: *по-перше*, що ми вкладаємо в основи такої стійкості, тобто яким є умовний суспільний договір та, *по-друге*, як ми практично реалізуємо відповідні ціннісні орієнтири й домовленості, зважаючи на непомірні загрози, наростаючі ризики для збереження нації.

Широку рамку в питанні етнополітики на шляху до зміцнення національної стійкості могла би задати гуманістична концепція політики, яка переконливо доводить: визначальним суб'єктом будь-яких політичних відносин і процесів є передусім людина, незалежно від походження, традицій, мови, віросповідання, кольору шкіри тощо. Принципи поваги до людської гідності, неприпустимості розпалювання ворожнечі між людьми покладені в

основу більшості сучасних політичних доктрин. Однак вчені зауважують, що і гуманізм видозмінюється, адаптується, в історичній ретроспективі відомі його самозаперечення, повторення, ідеалістичні, глобальні та навіть шовіністичні різновиди (Акоріан, Timashova, 2023). Іншими словами, самої лише декларації загальнолюдських цінностей недостатньо, вона вимагає конкретизації, розвитку чітких алгоритмів і механізмів обороноздатності.

Етнополітична проблематика все ще рідко у науковій літературі пов'язується зі сек'юритизацією чи національною стійкістю. Наприклад, всебічно вивчаючи феномен національної стійкості серед сучасних безпекових викликів, О.Резнікова (2022) уникає поняття «етнічності». Авторка наголошує, що у її розумінні: а) національна стійкість «використовується не у контексті збереження цілісності й розвитку певного етносу, а в ширшому сенсі, який стосується існування колективної суб'єктності та пов'язаної з нею ідентичності й загальнонаціональної політичної організації»; б) національна стійкість є здатністю передусім держави та суспільства протистояти загрозам, адаптуватись, підтримувати сталість, відновлюватися після криз (с. 35-36); в) це також комплексний механізм за участі державних органів, місцевого самоврядування, підприємств, громадських організацій, населення загалом (с. 39). Тут помічаємо й деяку суперечність, адже вочевидь щонайменше з 1990-х рр. система національної безпеки «приростає» новими суб'єктами, серед яких зокрема й етноси та релігійні організації (с. 26). Та й загалом, завдяки згаданому дослідженню (Резнікова, 2022, с. 39) бачимо, що навіть саме розуміння сутності національної стійкості часто залежить не лише від особистих переконань чи/і національних особливостей, але й від умов життя, які переживає та чи інша спільнота в кожен конкретний історичний період її зростання чи занепаду. Тобто воєнний стан, до прикладу, може суттєво сприяти міжетнічній ворожнечі чи навпаки – національній єдності, мобілізації на етнічній основі, змінюючи відтак баланс ресурсів стійкості. У кожному разі виважена етнополітика могла би слугувати одним із інструментів збереження безпеки, сталості та єдності суспільства навіть в умовах збройної агресії.

Результати окремих соціологічних опитувань в Україні також показують, що зовнішня загроза позначилась на ідентичності громадян, сприяла їх консолідації довкола української культурної традиції, відмові від неіснуючих радянських конструктів, а повномасштабне вторгнення РФ ще більше прискорило ці світоглядні зрушення (див. Табл. 1). Якщо у 2017 р. з твердженням нібито «українці і росіяни завжди були і залишаються братніми народами» погоджувалися 27% респондентів, то вже у 2023 р. – 4%; до того ж суттєво змінилася частка тих, хто поділяє тезу, що «українці і росіяни ніколи не були братніми народами» – з 16% до 43% (Разумков Центр, 2023).

Таблиця 1.

До якої культурної традиції Ви себе насамперед відносите?*
Результати соціологічного опитування (23 – 31 травня 2023 року)

	Травень 2006р.	Грудень 2013р.	Грудень 2015р.	Грудень 2017р.	Червень 2021р.	Травень 2023р.
Загальноєвропейська	6,6	7,5	7,1	13,1	9,8	10,3
Радянська	16,4	12,5	10,3	9,9	9,8	3,6
Українська	56,3	67,7	70,0	68,9	72,9	80,8
Російська	11,3	6,2	3,2	2,0	3,3	0,5
Інша	1,5	1,7	1,7	0,9	0,8	1,7
Важко відповісти	7,9	4,4	7,7	5,1	3,4	3,1

*Складено за: (Разумков Центр, 2023).

Україна сьогодні переживає події світового значення, що багато в чому випереджають суспільно-політичні процеси в інших регіонах, позначаються на перспективі міжнародного порядку. Низка сучасних політологічних понять як, наприклад, «постправада» чи «гібридні загрози», що концептуалізуються у працях дослідників з усього світу, в Україні перебувають на етапі емпіричного дізнання, тобто мають визнаний досвідний зміст. Інші, навіть відносно усталені концепти соціальних і поведінкових наук, також переосмислюються через призму накопичених російсько-українською війною подій і кейсів. Тому, вивчаючи особливості етнополітики та сучасний її зміст, важливо звернути увагу на українські реалії у цій сфері, на трансформацію державних і громадських ініціатив із етнополітики, а також розкрити зміст загроз, що їх привносить у етнополітичні відносини та процеси російська агресія. Вивчаємо цей досвід не лише з огляду на актуальні завдання порядку денного політики в Україні, але й загалом через його значущість у ретроспективі соціально-політичних досліджень.

У цьому зв'язку на увагу заслуговує діяльність Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) як центрального органу виконавчої влади, що створений вже фактично в умовах війни, і який поступово відбудовує автономність та широту повноважень у забезпеченні формування та реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні (Положення про Державну службу, 2019). Відповідальна в етнополітичній галузі інституція безпосередньо спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України відносно нещодавно. На момент формування діяльність Служби координувалась через Міністра культури, а її заснування в офіційних заявах аргументувалось у тому числі потребою розвитку ефективних інструментів державного регулювання в умовах російської агресії, яка намагається «зруйнувати територіальну цілісність Української держави, використовуючи етнічне і релігійне розмаїття українського народу, роздмухуючи конфлікти та утворюючи лінії розколу між різними етнічними і релігійними спільнотами» («Уряд утворив», 2019). Вже в умовах повномасштабного збройного наступу РФ у грудні 2022 р. можливості Служби додатково розширюються, а всі структурні підрозділи обласних і Київської міської державних (військових) адміністрацій з питань етнополітики та свободи совісті стали підзвітні та підконтрольні ДЕСС (Деякі питання діяльності, 2022).

Важливо зазначити, що такі новації не внесли суттєвих змін у концептуальне розуміння етнополітики: саме поняття в урядових постановах вживається лише у власній назві Служби, загалом же йдеться про «державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин». Водночас ці реорганізації та раніше набуті практики державного регулювання у відповідній сфері увиразнюють інший вагомий аспект сутності етнополітики в умовах війни та в роки трансформації молодого демократії – нерозривний зв'язок етнополітичних проблем із питаннями релігії. При чому вбачаємо тут деяку історичну тяглість та певні винесені з історії уроки, на які, наприклад, вказують і сучасні енциклопедичні відомості: формування й діяльність державних органів України у справах національностей і релігій відбуваються ще на тлі національні-визвольних змагань за незалежність Української Держави; ці процеси вже традиційно постають як наслідок консолідації демократичних сил; за короткий проміжок часу кількарізкові зміни державних форм правління позначаються і на відповідних структурах, їх кількості, статусі, назвах, однак за жодної з формацій питання етнічності та релігії не ігноруються цілком, а часом фігурує серед визначальних. Тож дослідники вбачають деяку історичну спадкоємність, яку ведуть від заснованих у період Української Центральної Ради, Гетьманату, Директорії національних міністерств і Департаменту / Міністерства ісповідань / культів (детальніше див. Владиченко, 2019). Їх утворення та діяльність від початку викликали гостру полеміку, однак навіть сама ця дискусія стала частиною суспільно-політичної традиції українського суспільства, формувала стійкі демократичні орієнтири та виразні інтереси, потреби у відповідній інституціоналізованій сфері суспільно-політичного життя.

Зауважимо також зв'язок ще з однією, не завжди очевидною сферою – політикою пам'яті. Останню визначають як сконструйоване і навіть певною мірою штучне явище, що

постає у відповідь на необхідність молодих демократій вибудовувати зв'язки з втраченим / фрагментованим минулим. Це також політика-відповідь на історичну пропаганду та історичну політику зовнішніх суб'єктів, зокрема країни-агресора. Загалом, фіксуючи цей взаємозв'язок двох сфер політики (етнополітики та політики пам'яті), важливо підкреслити очевидну тенденцію розширення кола діяльних суб'єктів. Цікавий аспект до розуміння проблематики додає відносно нещодавня стаття про сучасний «історичний активізм». Дослідження орієнтоване на міжнародну аудиторію та розповідає саме про українських істориків із групи «Лікбез. Історичний фронт» – професіоналів, що об'єдналися для розвитку громадянської нації та держави в буремні часи війни, і при цьому принципово відрізняються від державних пропагандистів й істориків на службі у влади (Yurchuk, 2021). Ці та схожі, щойно посталі суб'єкти політики пам'яті, як і етнополітики, вибудовують мережеві зв'язки, (не)формальні комунікації, альтернативні канали обміну даними, що також може додавати стійкості суспільству й державі.

Втім в умовах посилення зовнішніх загроз оновлені державні інституції також підтримують необхідність співпраці з громадянським суспільством. Зокрема згадана ДЕСС привертає увагу нещодавно затвердженою державною цільовою національно-культурною програмою «Єдність у розмаїтті», яка частково розкриває розуміння змін, що їх зазнає етнополітика в умовах війни. Програма презентується як створення сталих інституційних умов на загальнодержавному та регіональному рівні для розробки механізму реалізації положень удосконаленого законодавства у сфері захисту та забезпечення реалізації прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України; для подолання наслідків збройної агресії РФ, російської та радянської імперських асиміляційних політик; для сприяння зміцненню соціальної стійкості, згуртованості, загальнонаціональної єдності українського суспільства (Про затвердження Державної цільової, 2023). Поряд із поняттям «соціальна стійкість» (у широкому означенні) в документі з'являється й поняття «стійкість громадських об'єднань національних меншин України та представницьких органів корінних народів України», при чому з цілком конкретними, вимірюваними критеріями такої стійкості: участь цих структур у процесах формування та реалізації державної політики у згаданій сфері; забезпечення умов ефективної участі осіб, які належать до національних меншин (спільнот), корінних народів України в культурному, соціальному, економічному житті; розвиток відповідних консультативно-дорадчих органів тощо. Згадані завдання та критерії конкретизовані у кількісних показниках, а проблема стійкості окреслюється невідривно від проблем інституційної спроможності, узгодження загальнонаціональних і регіональних завдань, сталої міжвідомчої координації, довготривалого розвитку, стабільного фінансування на кількарічну перспективу.

Етнополітичний фактор однак все ще недостатньою мірою увиразнений як у деяких дослідницьких проєктах щодо національної стійкості, так і в окремих тематичних державних планах і програмах. Концепція забезпечення національної системи стійкості (2021) окреслює мету, принципи, напрями, механізми, строки запровадження та функціонування національної системи стійкості, однак уникає згадок про етнополітику. В цьому документі йдеться про необхідність «забезпечення здатності держави і суспільства своєчасно ідентифікувати загрози, виявляти вразливості та оцінювати ризики національній безпеці, запобігати або мінімізувати їх негативні впливи, ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними». Водночас етнополітичний ресурс стійкості фактично не окреслений. Серед відповідальних виконавців Плану заходів з реалізації Концепції (2023) не згадується ДЕСС, що було би цілком доречним за низкою завдань, наприклад, для «опрацювання механізму залучення інститутів громадянського суспільства, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». При цьому цілком доречно до низки запланованих заходів, в т.ч. інформаційно-просвітницьких із підтримки сил безпеки та оборони у кризовий період, окрім власне безпекових структур,

залучаються Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Держкомтелерадіо. Загалом, на наш погляд, Концепція та відповідний План поки залишають відкритим питання порядку, каналів, форматів обміну інформацією про загрози / спроможності / вразливості між суб'єктами забезпечення національної стійкості.

У чинному законодавстві поняття «національна стійкість» і «соціальна стійкість» вочевидь доповнює ще одна дефініція – «громадянська стійкість», яка Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) визначається як «здатність особи виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів», при цьому йдеться про необхідність збереження української національної ідентичності («усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей») та «забезпечення розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». В обґрунтуваннях необхідності відповідної політики розробники поклалися на результати соціологічного дослідження громадянської ідентичності українців у 2022 р., за яким 94 % опитаних ідентифікує себе громадянами України, майже стільки ж – мешканцями свого регіону, половина – європейцями, майже 10 % – «радянською людиною». Стратегія (2023), розроблена відповідно до нового Закону, розвиває також ідею суб'єктності у цій сфері, наприклад, додає до відповідальних виконавців Міністерство молоді та спорту України, Український інститут національної пам'яті, але знову ж випускає з уваги етнополітичний чинник і центральний орган влади у цій галузі.

Водночас згадані новації певною мірою перегукуються зі сучасним категоріальним апаратом західних вчених. Опрацьовуючи «*Nationalities Papers*», можемо помітити, що достатньо широке коло дослідників поряд із проблемами етнополітики використовує поняття «політика ідентичності». Це особливо важливо у контексті складних, багатошарових ідентичностей сучасності, які охоплюють не тільки етнічне сприйняття спільноти / «інших» / себе, але також громадянський, геополітичний, культурний, соціальний, цивілізаційний, мовний, історичний, релігійний та багато інших вимірів. Цікаво, що на емпіричних даних, зібраних в Україні, дослідники намагаються аргументувати: деякі упередження / стереотипи щодо «інших» все ще слабо формуються під дією офіційної політики ідентичності, водночас фактор зовнішньої агресії помітно відчутніше сприяє таким негативним проявам. Однак навіть за наявності цього фактору, наприклад, в Україні збільшення соціальної дистанції до російськомовного населення під впливом війни не є критичним, і, за підрахунками незалежних дослідників, не загрожує насильством відносно цієї групи (Eras, 2023). Подібні висновки викликають численні дискусії, однак додають роздумів стосовно сутності поняття політики ідентичності.

Проте не лише західні, а й українські науковці серед центральних категорій для означення сучасних подій використовують поняття ідентичності. Наприклад, у Б. Гуменюка (2022) читаємо про повномасштабну національно-визвольну боротьбу українців; про третю (після доби Богдана Хмельницького та періоду УНР) й завершальну війну за міжнародну суб'єктність; сучасну світоглядну революцію (між імперсько-реакційним та загально-цивілізаційним, гуманістично-демократичним сприйняттям реальності), що також, на думку автора, є своєрідною відповіддю України на безперспективні спроби агресора «обнулити нашу ідентичність» (с. 63, 69). Міжнародні, дипломатичні, національні зусилля відтак мисляться передусім як цілеспрямовані заходи захисту унікальної ідентичності українського народу.

Загалом у доповнення до раніше запропонованого визначення етнополітики як науково обґрунтованої галузі та просвітницької дисципліни, що затребувана в сучасних умовах (див. Волянюк, 2022, с. 108), важливо підкреслити також розуміння її як чинника підтримки

множини ідентичностей в суспільстві, державної та громадянської стійкості, самозбереження нації, розвитку демократичних прагнень відкритості, плюралізму, відповідального правління.

Висновки. Етнополітика, яка трансформується та оновлюється навіть в умовах війни, свідчить про певний накопичений ресурс стійкості політичних еліт і суспільства загалом. Розширення автономії центрального органу виконавчої влади у відповідній сфері також може сприяти досягненню актуальних завдань держави, її безпековим пріоритетам. Паралельні та одночасні зміни в інших, близьких сферах політики – у політиці пам'яті, політиці ідентичності, політиці у сфері свободи совісті, а також в освітній, інформаційній, культурній, гуманістичній, соціальній, економічній та інших сферах життя суспільства – можуть осмислюватися і як виклик, і як можливість для перегляду етнополітики на шляху зміцнення національної стійкості.

Державні програми, стратегії, концепції, плани в Україні пропонують одразу кілька термінів, пов'язаних з феноменом стійкості: «національна стійкість», «національна система стійкості», «соціальна стійкість», «громадянська стійкість», «стійкість громадських організацій», «стійкість демократії» та інші. Вважаємо, що розвитку й практичному втіленню цих концептів може сприяти врахування складності й комплексності сучасних суспільно-політичних процесів, зокрема й етнополітичного фактору.

І соціологічні опитування, і експертні оцінки, і державно-політичні напрацювання фіксують тенденцію до подальшої консолідації громадян України, суттєві трансформації в структурі національної ідентичності, що відбуваються на фоні зростаючих зовнішніх загроз і збройної агресії. Не всі відповідальні суб'єкти політики однаково використовують цей потенціал, як і наявні результати сучасних етнополітичних досліджень. З іншого боку, коло суб'єктів етнополітики постійно зростає, співзвучно потребам демократизації, відтак нові активні форми співпраці розвивають і сучасні уявлення про цю сферу, її можливі трансформації та перспективи.

Етнополітика, як площина практичної реалізації національних інтересів, забезпечення прав національних меншин і корінних народів, в умовах війни потребує подальшої інституціоналізації, чітких безпекових заходів, міжінституційної співпраці та узгодженої координації дій, поглиблення стратегічного зв'язку регіональних, національних та міжнародних вимірів, сталої ресурсної підтримки та стійкого розвитку. Подальшу концептуалізацію та вивчення ретроспектив етнополітики також вбачаємо у пошуку відповідей на ці практичні завдання сьогодення.

Використані джерела:

1. Владиченко, Л. (2019). Державний орган України у справах релігій. *Велика українська енциклопедія*. [https://vue.gov.ua/Державний орган України у справах релігій](https://vue.gov.ua/Державний_орган_України_у_справах_релігій).
2. Воляннюк, О. (2022). Етнополітика: практичні знання для реального світу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 22(32). С. 109-119.
3. Гуменюк, Б. (2022). Українська дипломатія під час Національно-визвольної війни України: есе історика-міжнародника й дипломата. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжсвід. зб. наук. пр.* Вип. 31. С. 62-70.
4. Закон України № 2834-IX. (13.12.2022). Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. *База даних «Законодавство України»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20>
5. Коаліція РПР закликає уряд залучати громадянське суспільство до розробки «концепцій» розвитку держави. (2023, жовтень, 6). *Детектор медіа*. <https://cs.detector.media/reforms/texts/185679/2023-10-06-koalitsiya-rpr-zaklykaie-uryad-zaluchaty-gromadyanske-suspilstvo-do-rozrobky-kontseptsiy-rozvytku-derzhavy/>
6. Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України № 812. (21.08.2019). *База даних «Законодавство України»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/812-2019-%D0%BF>
7. Постанова Кабінету Міністрів України № 1322. (15.12.2023) Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного

плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF>

8. Постанова Кабінету Міністрів України № 1355. (06.12.2022). Деякі питання діяльності Державної служби з етнополітики та свободи совісті. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1355-2022-%D0%BF>

9. Разумков Центр. (21 серпня 2023). Ідентичність громадян України: тенденції змін. Травень 2023 р. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>

10. Резнікова, О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища*: монографія. Київ: НІСД, 456 с.

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1025-р. (10.11.2023). Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1025-2023-%D1%80>

12. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 850-р. (26.09.2023). Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/850-2023-%D1%80>

13. Указ Президента України № 479/2021. (2021). Про рішення Ради національної безпеки і оборони України: Концепція забезпечення національної системи стійкості. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/479/2021>

14. Уряд утворив Держслужбу з етнополітики та свободи совісті. (12.06.2019). *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2719787-urad-utvoriv-derzsluzbu-z-etnopolitiki-ta-svobodi-sovisti.html>

15. Akopian, V., Timashova, V. (2023). The Discourse of Humanism in the Context of the Civilizational Process in the 21st century. *Philosophy and Cosmology*. Vol. 30. S. 24–32.

16. Chandler, D. (2014). Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity. *Resilience*, 2:1, 47-63, DOI: [10.1080/21693293.2013.878544](https://doi.org/10.1080/21693293.2013.878544)

17. Eras, L. (2023). War, Identity Politics, and Attitudes toward a Linguistic Minority: Prejudice against Russian-Speaking Ukrainians in Ukraine between 1995 and 2018. *Nationalities Papers*. 51(1):114-135. doi:10.1017/nps.2021.100

18. Yurchuk, Y. (2021). Historians as Activists: History Writing in Times of War. The Case of Ukraine in 2014–2018. *Nationalities Papers*. 49(4):691-709. doi:10.1017/nps.2020.38

References:

1. Vladychenko, L. (2019). Derzhavnyi orhan Ukrainy u spravakh relihiy. Velyka ukrayinska entsyklopediya. [State Body of Ukraine in Religious Affairs]. *Great Ukrainian Encyclopedia* <https://vue.gov.ua/Derzhavnyi-orhan-Ukrayiny-u-spravakh-relihiy> [in Ukrainian].

2. Volianiuk, O. (2022). Etnopolityka: praktychni znannia dlia realnoho svitu. [Ethnopolitics: Practical knowledge for the real world]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, 22(32), 109-119. [in Ukrainian].

3. Humeniuk, B. (2022). Ukrayinska diplomatia pid chas Natsionalno-vyzvolnoi viiny Ukrainy: ese istorykamizhnarodnyka y diplomata. [Ukrainian diplomacy during the National Liberation War of Ukraine: an essay by a historian-internationalist and diplomat]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky: mizhvid. zb. nauk. pr.* Vyp. 31, 62-70. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy № 2834-IX. (13.12.2022). Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhenia ukrayinskoj natsionalnoi ta hromadianskoj identychnosti. [On the basic principles of state policy in the field of affirmation of Ukrainian national and civic identity.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20> [in Ukrainian].

5. Koalitsiia RPR zaklykaie uriad zaluchaty hromadianske suspilstvo do rozrobky «kontseptsii» rozvytku derzhavy. [RPR Coalition calls on the government to involve civil society in the development of "concepts" for state development]. (2023, zhovten, 6). *Detektor media*. <https://cs.detektor.media/reforms/texts/185679/2023-10-06-koalitsiya-rpr-zaklykaie-uryad-zaluchaty-gromadyanske-suspilstvo-do-rozrobky-kontseptsiy-rozvytku-derzhavy/> [in Ukrainian].

6. Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti ta vnesennia zmin do Polozhennia pro Ministerstvo kultury Ukrainy № 812. [Regulation on the State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience and Amendments to the Regulation on the Ministry of Culture of Ukraine]. (21.08.2019). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/812-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].

7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1322. (15.12.2023) Pro skhvalennia Stratehii utverdzhenia ukrayinskoj natsionalnoi ta hromadianskoj identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhenia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023-2025 rokakh. [Strategy for the affirmation of Ukrainian national and civic identity for

- the period until 2030 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023-2025.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF> [in Ukrainian].
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1355. (06.12.2022). Deiaki pytannia diialnosti Derzhavnoi sluzhby z etnopolityky ta svobody sovisti. [Some issues of the activities of the State Service for Ethnopolitics and Freedom of Conscience.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1355-2022-%D0%BF> [in Ukrainian]
9. Razumkov Tsentr. (21 serpnia 2023). Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin. Travnen 2023 r. [Identity of Ukrainian citizens: trends of changes. May 2023]. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r> [in Ukrainian].
10. Reznikova, O. (2022). *Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyscha : monohrafiia*. [National resilience in a changing security environment]. Kyiv : NISD, 456 s.
11. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1025-r. (10.11.2023). Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti do 2025 roku. [On the approval of the plan of measures for the implementation of the Concept of ensuring the national resilience system by 2025]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1025-2023-%D1%80> [in Ukrainian].
12. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 850-r. (26.09.2023). Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi natsionalno-kulturnoi prohramy «Yednist u rozmaïtosti» na period do 2034 roku. [On the approval of the State target national-cultural program "Unity in Diversity" for the period until 2034.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/850-2023-%D1%80> [in Ukrainian].
13. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 479/2021. (2021). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy: Kontseptsiiia zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti. [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine: Concept of ensuring the national resilience system.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/479/2021> [in Ukrainian].
14. Uriad utvoryv Derzhsluzhbu z etnopolityky ta svobody sovisti. [The government has established the State Service for Ethnopolitics and Freedom of Conscience.]. (12.06.2019). *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2719787-urad-utvoriv-derzsluzhbu-z-etnopolitiki-ta-svobodi-sovisti.html> [in Ukrainian].
15. Akopian, V., Timashova, V. (2023). The Discourse of Humanism in the Context of the Civilizational Process in the 21st century. *Philosophy and Cosmology*. Vol. 30. S. 24–32.
16. Chandler, D. (2014). Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity. *Resilience*, 2:1, 47-63, DOI: [10.1080/21693293.2013.878544](https://doi.org/10.1080/21693293.2013.878544)
17. Eras, L. (2023). War, Identity Politics, and Attitudes toward a Linguistic Minority: Prejudice against Russian-Speaking Ukrainians in Ukraine between 1995 and 2018. *Nationalities Papers*. 51(1):114-135. doi:10.1017/nps.2021.100
18. Yurchuk, Y. (2021). Historians as Activists: History Writing in Times of War. The Case of Ukraine in 2014–2018. *Nationalities Papers*. 49(4):691-709. doi:10.1017/nps.2020.38

Olha Volianiuk,

*Candidate of Political Science, Associate Professor,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

Yuriy Ladnyi,

*Postgraduate student of Department of Political Sciences
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

Ethnic Policy and National Resilience Under Conditions of War

Authors made an attempt to link two actual concepts in political science – “ethnic policy” and “national resilience”, in particular to reconsider their essence and changing trends under conditions of war. It is emphasized that a balanced ethnic policy could serve as one of the instruments for preserving the security, unity, and stability of society, even in the face of armed aggression. The article aims to propose a contemporary understanding of the problems and significance of ethnic policy as a factor in national resilience, as part of the security space, and at the same time, a historically grounded sphere of social life. At the same time, it turned out that the outlined tasks inevitably actualize the appeal to other areas of politics: memory politics, identity politics, politics of freedom of conscience, as well as politics in the educational, informational, cultural, social, economic and other spheres of society.

The methodological basis of the research is founded on the principles of objectivity, pluralism, and interdisciplinarity. The analysis of the current legal framework of Ukraine made it possible to comprehend the current and potential state strategies of ethnic policy in the context of war, while the analysis of sociological surveys helped to explore the resilience of society to current ethnic-political challenges, including armed aggression. The case study, the emphasis on the contemporary experience of ethnic-political changes in Ukraine is important both for defining the agenda of government policy and for the prospects of socio-political research of ethnicity in general.

Authors asserted that it is crucial to take into account the ethnic factor when unfolding strategies, programs and plans for the development of national, social and civic resilience, as well as the stability of democracy. Ethnic policy is transforming even under conditions of war and testifies to a certain accumulated resource of resilience of political

elites and society as a whole. At the same time, ethnic policy requires institutionalization, clear security measures, inter-institutional cooperation, regional, national, and international relations, sustainable resource support, and stable development.

Keywords: *ethnic policy, national resilience, institutional capacity, civic resilience, national security, war, identity politics, memory politics, democracy.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.09>

УДК 32:316.72

Олександр Артемчук,
*аспірант кафедри інформаційної, бібліотечної,
архівної справи та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін,
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
ORCID: 0009-0004-9271-8147; email: oartemchuk@e-u.edu.ua*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ У ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД І В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті йдеться про політичну культуру сучасної молоді України, яка зазнала змін як у довоєнний період, так і в умовах війни. Політична ситуація в країні має значний вплив на світогляд молоді. З одного боку, війна може сприяти патріотизму й відповідальності перед державою, з іншого – знизити довіру до політиків і партій. Політична культура змінюється у різних елементах (як політична свідомість, політична діяльність, національна ментальність, ідеологічні настанови, а також особистісні цінності, потреби, норми і навички політичної поведінки). Акцентовано увагу на тому, що молоді залишається важливою складовою суспільного життя, яка має бути залученою до прийняття важливих рішень та формування майбутнього країни з метою забезпечення стабільності та розвитку демократії в Україні. Вказано на необхідність створення умов для активної участі молоді у політичних процесах і забезпечення можливості висловлювати свої думки та ідеї. Обґрунтовано, що для підвищення рівня політичної культури сучасної молоді України необхідно забезпечувати молодим людям можливості для самореалізації та залучення їх до участі у соціальних, економічних, політичних процесах країни, а також формувати у них цінності та знання про демократію та громадянське суспільство. Для цього потрібно розвивати політичну освіту та громадськість, підвищувати рівень інформованості молоді про політичні процеси в країні та світі, а також навчати молодих людей діалогу та компромісу. Доведено, що політична культура сучасної молоді України зазнала змін протягом останніх років, зокрема, внаслідок розвитку інформаційних технологій, зміни соціально-економічної ситуації в країні.

Ключові слова: *компаративний аналіз, політична культура, сучасна молодь України, довоєнний період, період війни.*

Вступ. Політична культура є важливою складовою суспільного життя кожної країни, оскільки вона визначає ставлення громадян до політичної системи, їх готовність брати участь у політичних процесах і формувати відповідальність за прийняті рішення. Сьогодні, в умовах глобалізації та інформаційної революції, молодь відіграє важливу роль у формуванні політичної культури суспільства. Порівняльний аналіз політичної культури сучасної молоді України в довоєнний період та в умовах війни є досить актуальним, оскільки ці періоди відрізнялися за багатьма параметрами. У довоєнний період (до 2014 р.) Україна переживала розвиток демократичної системи, створення громадських організацій, підвищення активності молоді в політичних процесах. Умови війни змінили політичну ситуацію в країні, спричинили зміну настроїв населення та підвищили рівень військової мобілізації. Молодь стала більш патріотично налаштованою, вона активніше підтримує військову кампанію та позитивно ставиться до ЗСУ. Проте, на фоні зростання патріотичних настроїв, знизився рівень довіри до політиків і політичних партій, знизилася активність молоді у політичних процесах. Молодь зосереджує свою увагу, переважно, на вирішенні питань, які стосуються безпеки, економіки, соціального розвитку.

Метою статті є компаративний аналіз політичної культури молоді України у довоєнний період та в умовах війни. Серед **завдань** наукового пошуку: окреслити політичну культуру сучасної молоді України, вказати на її особливості порівняно з попередніми поколіннями,

проаналізувати такі її чинники, як доступність та відкритість інформації, залучення молоді до участі в політичних процесах, розвиток політичної освіти та формування цінностей та моральних принципів.

Дослідження виконано з використанням **методів** логічного, системного та політико-психологічного аналізу. Методологічну основу склали політико-онтологічні, ціннісні та людиноцентричні наукові підходи, що розширюють розуміння проблеми.

Аналіз останніх публікацій. Особливості формування різних аспектів культури молоді розкрито у наукових працях О. Балакіревої, І. Галактіонової, М. Головатого, Є. Головахи, Н. Краснянської, І. Мартинюка, В. Ребало, С. Рябова, О. Стегній та ін. Науковці (В. Дунець, І. Єрмоленко, О. Зелена, О. Каретна, Р. Каламаж, В. Ільницький, Н. Колесніченко, С. Лисова, Г. Уджмаджурідзе та ін.) розглядали окремі теоретичні й прикладні питання, пов'язані з політичною культурою молоді.

Результати та дискусії. Політична культура базується на конкретно-історичних і національно-психологічних особливостях політичного життя суспільства. Політична культура відображає рівень розвитку загальної культури та формується разом з іншими видами культури, такими як правова, моральна, естетична, педагогічна. Всі вони спільно працюють над створенням морально-політичного клімату в суспільстві, який забезпечує особистості певний рівень свободи в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, права, соціальну захищеність, повагу до гідності.

Політична культура – це частина загальної культури, що охоплює історичний досвід, пам'ять про соціальні та політичні події, політичні цінності, орієнтації, навички, поведінкові практики у політиці. У 1956 р. американський політолог Х. Файнер запровадив поняття «політична культура» у науковий обіг, а подальші дослідження політичної культури, як вказує Г. Уджмаджурідзе (2016), окреслили основи двох підходів із вивчення цього феномена, його предметної суті та основних елементів: *Перший*, так званий психологічний підхід, обмежує об'єкт вивчення виключно суб'єктивними компонентами – сукупністю установок соціальних суб'єктів щодо певної політичної системи. *Другий*, більш широкий, включає в політичну культуру також особливості політичної поведінки людей – у рамках цього підходу структура політичної культури охоплює також поведінковий елемент, пов'язаний зі свідомою участю громадян у політичному житті країни, проявом політичної активності, членством у партійних та громадських організаціях, готовністю до різного роду акцій і мітингів (с. 89).

О. Зелена (2019) розглядає поняття «політична культура» як ставлення українців, зокрема й молодих, до політики чи політичного процесу загалом, а також до самих себе й своєї ролі у цьому процесі (с. 44).

У політичній культурі багато вчених вбачають соціальні особливості, специфіку соціально-політичної активності та діяльності людей, історичні пороги та бар'єри зрілості громадян, ідеологічні відносини, тобто загалом усе те, що закладає підвалини для роботи політичних партій, ініціативних груп, урядів, націй, міжнародних формувань тощо. Поняття «політична культура» користується попитом, коли йдеться про різні рівні розвитку як сучасних суспільств загалом, так і окремих соціальних груп, і навіть громадян, у цьому разі студентської молоді. С. Лисова (2007) осмислює поняття «політична культура» як частину загальнолюдської культури, що визначає своє ставлення до політики, до участі в політичному житті, вона нерозривно пов'язана з політичною владою і є засобом її досягнення.

Згідно з визначеннями різних науковців, політична культура сучасної молоді України є досить різноманітною, але є деякі спільні риси та тенденції. Вони пов'язані з певними факторами, такими як зміна соціально-політичного середовища в країні, вплив масової культури, зміна цінностей та підходів до виховання молоді. Отже, важливо розуміти, що політична культура не є статичним поняттям, а складним процесом, який постійно змінюється та адаптується до нових умов. І сучасна молодь України є свідком і учасником цього процесу.

Політична культура молоді, як підкреслює В. Дунець (2013), є відображенням всього змінного, динамічного, нестабільного, перш за все становить частину політичної культури суспільства, а вже потім ототожнюється зі специфікою цієї соціальної групи (с. 16). За цією ж логікою, і визначення «політичної культури молоді» мало би презентувати як загальні положення «політичної культури», так і врахування вікових, психологічних, фізіологічних особливостей молоді. Політична культура – це не статичний показник, а динамічний процес, який постійно змінюється та адаптується до нових умов. Тому важливо виявляти гнучкість і готовність до змін у політичній культурі молоді, щоб забезпечити сталість демократичних цінностей і принципів в українському суспільстві.

Визначення рівня політичної культури молоді в Україні є важливим елементом для розуміння стану демократії та політичної системи країни загалом. Якщо молодь активно бере участь у політичному житті та має високий рівень свідомості, це свідчить про здоровий розвиток демократії та громадянського суспільства в Україні. Тому, варто надавати увагу формуванню та підтримці політичної культури молоді, щоб забезпечити стабільний та розвинений демократичний процес в країні.

Політична культура молоді є важливим елементом стабільності та розвитку країни. Залучення молоді до політичного життя та громадської діяльності, розвиток політичної освіти та формування правильних цінностей і моральних принципів допоможуть забезпечити сталість демократії та розвиток країни загалом.

Політична культура сучасної молоді України має свої позитивні та негативні сторони, що залежать від багатьох факторів, таких як соціально-економічна ситуація, політична кон'юнктура, масова культура тощо. Однак, незважаючи на всі труднощі, сучасна молодь має потенціал стати активною силою, яка зможе впливати на політичне життя країни та сприяти розвитку демократії. Тому важливо забезпечити молоді можливості для самореалізації та активної участі в громадському житті, розвивати політичну освіту та діалог між поколіннями, сприяти формуванню цінностей та моральних принципів. Такі заходи допоможуть покращити політичну культуру молоді, забезпечити сталість демократії та розвиток країни.

У разі розвитку політичної культури серед молоді, є велика ймовірність покращення демократичного процесу в країні. Зокрема, молодь може бути джерелом нових ідей, підходів та ініціатив, які здатні змінити політичну атмосферу країни та вплинути на прийняття ключових рішень. Крім того, молодь може стати сильною групою підтримки політичних реформ і боротися з корупцією та іншими негативними явищами в політиці.

Досить поширеною є теза про те, що молоде покоління ставиться до політики і влади як до деяких даностей, вони не викликають ні захоплення, ні особливо різких негативних емоцій; тобто йдеться, перш за все, про високий рівень відстороненості значної частини молоді від політичного життя. За даними соціологічного дослідження Центру Разумкова, яке проводилось у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, рівень зацікавлення політикою вікової групи молоді (від 18 до 29 років) такий: цікавляться політикою 24,3% респондентів, не дуже цікавляться 43,9%, а тих, хто зовсім не цікавиться політикою – 29,2% («Громадяни і політика: інтерес...», 2023). Політична культура сучасної молоді України має свої особливості порівняно з попередніми поколіннями. У довоєнний період політична культура була менш активною, але з часом змінилась, зокрема через відкритість, доступність інформації, технологічний розвиток та зростання обізнаності молоді.

В Україні розроблено ряд законодавчих актів, які передбачають залучення молоді до формування молодіжної політики, існують різноманітні програми та проекти, які залучають молодь до участі у розробці та реалізації молодіжної політики. Проте, як вказує І. Єрмоленко (2023), на практиці часто відбувається так, що молодь не бере активної участі у процесі формування молодіжної політики через низький рівень її участі у виборчих процесах та низький рівень її соціальної активності (с. 81).

До розгортання повномасштабного вторгнення серед молоді не користувалася популярністю ідея кардинальних перетворень політичного ладу, а тим більше – особистої участі у цих процесах, адже доступними були інші шляхи й траєкторії особистої самореалізації. У цей період більшість молоді була менш залучена до політичних процесів і мала обмежені можливості для своєї участі в них. Однак, з початком війни та розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, з'явилася можливість для молоді вільно висловлювати свої думки та ідеї, що сприяло підвищенню їх політичної свідомості. Зокрема, багато молодих людей взяли участь у протестах Майдану та підтримували революційний рух у 2014 р., що свідчить про зростання їх активності та зацікавленості у політичних процесах.

Умови війни також вплинули на політичну культуру молоді, зробивши її активнішою та залученою до вирішення проблем країни. Проте вони також сприяли появі негативних тенденцій, зокрема політичної апатії та відчуженості від політичних процесів. Багато молодих людей почали відчувати руйнівний вплив конфлікту на своє життя та майбутнє, що призвело до зниження інтересу до політики. Крім того, пандемія COVID-19 також спричинила соціально-економічні проблеми, які важко переносити для молоді, що змушує їх зосередитися на особистих проблемах, забуваючи про політику та глобальні питання. Багато молодих людей мають відчуття безпорадності та безнадії, іноді навіть політичної безвиході в умовах конфлікту. Однак, не дивлячись на ці обмеження, деяка частина молоді продовжує бути активною у політичних процесах. Зокрема молодіжні організації та ініціативи продовжують діяти та залучати молодь до вирішення дійсно важливих питань. Також варто зазначити, що з'явилися нові можливості для залучення до політичного життя, зокрема, електронні засоби зв'язку та інформаційні платформи, які дозволяють широкому колу молоді висловлювати думки та ідеї, а також брати участь у політичних обговореннях, діалогах.

Як свідчать результати дослідження, яке було проведено аналітичним центром Cedos і дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи та підтримки Представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, попри величезні втрати від війни зміцненню стабільності українського суспільства сприяють такі тенденції серед молоді: 1) зростання громадської активності (частка молоді, що займається волонтерством, зросла до 42%; значно до 37% збільшилась частка молодих людей, які серед життєвих цілей зазначили – бути корисними своїй країні); 2) зростання частки тих, хто не хоче виїжджати з України до 66%; 3) бажання 76% молоді, яка виїхала за кордон, повернутись в Україну; ще 57% молодих людей за кордоном також хотіли бибути корисними Україні; 4) єдність у підтримці територіальної цілісності України, а також вступу до НАТО (80% опитаних) та ЄС (85%) («Вплив війни на молодь в Україні», 2023). Вважаємо, що такі показники вказують на необхідність забезпечувати ефективну взаємодію державних і громадських організацій з молоддю, а також забезпечувати молодим людям можливості для самореалізації та залучення їх до участі у соціальних, економічних і політичних процесах країни.

При цьому важливо не забувати про значущість виховання політичної культури в сім'ї та освітніх закладах. Шляхом формування у молоді цінностей, знань про демократію, права та обов'язки громадянина, ми можемо створити сприятливу атмосферу для розвитку молодіжної політичної культури. Також необхідно стимулювати розвиток і підтримку молодіжних політичних ініціатив та організацій, які допомагають залучати молодь до політичного життя, сприяють розвитку молодіжної політичної культури.

Для формування політичної культури молоді важливо їх залучення до участі в політичних партіях і громадських організаціях, де вони матимуть можливість висловлювати свої думки та ідеї, здобувати досвід та розвиватися як особистості. Також важливо забезпечити доступність інформації про політичні партії та їх програми, щоб молодь могла зробити свідомий вибір.

У сучасних умовах особливо важливо забезпечувати молодим людям можливості для залучення до вирішення проблем, які стоять перед країною, зокрема економічних,

соціальних, політичних. Це може бути здійснено шляхом залучення молоді до проектів та ініціатив, які сприяють розвитку країни та підвищенню її конкурентоспроможності.

Також важливо звернути увагу на формування у молоді цінностей та моральних принципів, тобто розвиток етичної та моральної свідомості, толерантності та відповідальності перед суспільством. Ці якості допоможуть молодим людям стати активними громадянами, які зможуть приймати свідомі рішення та брати участь у політичних процесах. Тільки так можна забезпечити подальший розвиток демократії в Україні та зміцнення громадського контролю над владою.

Для забезпечення подальшого розвитку політичної культури серед молоді України, потрібно забезпечити доступність та відкритість інформації про політичні процеси в країні та світі, залучати молодь до участі в політичних партіях та громадських організаціях, розвивати їх політичну освіту та забезпечувати можливості для залучення до вирішення суспільно-політичних проблем.

У формуванні політичної культури молоді важливу роль відіграють медіа та соціальні мережі. З одного боку, вони можуть допомагати у залученні молоді до політичного життя та забезпечувати доступ до інформації про політичні процеси в країні та світі. З іншого боку, вони можуть стати джерелом фейкової інформації та сприяти політичним маніпуляціям серед молоді. Одним із ефективних способів підвищення політичної культури серед молоді є проведення освітніх заходів, тренінгів, семінарів із питань політики. Такі заходи можуть допомогти молоді зрозуміти, які права та обов'язки мають громадяни в демократичному суспільстві, як працює влада та як можна впливати на політичні процеси.

Важливим елементом формування політичної культури молоді є також забезпечення можливостей для їх участі в політичних процесах, зокрема виборах та референдумах. Молодь має мати можливість відчувати, що їх голос важливий та що вони мають можливість впливати на владні рішення.

Соціально-економічне й духовне відродження України, як вказує Н. Колесніченко (2014), неможливе без концентрації уваги та зусиль на вирішенні проблем молоді як майбутнього країни, гаранта суспільно-економічного прогресу, адже непорушною істиною є те, що подальший розвиток суспільства чи не найбільшою мірою залежить від забезпечення гідних стартових умов для життєдіяльності молодих поколінь (с. 43). Дослідниця підкреслює, що деякою мірою апатія молоді зумовлена, перш за все, тим, що реформи, які проводяться в Україні, найбільш вдалилися саме по ній, і тим, що в країні відсутня будь-яка осмислена політика щодо молоді як самостійної соціально-демографічної групи, з тим, що вона, з одного боку, не бачить необхідності будь-що кардинально змінювати в оточуючому середовищі, а з іншого – не розглядає політичну діяльність як значущу для себе, знаходячи більш перспективні способи і форми самореалізації (с. 43).

Саме тому важливо звернути увагу на питання національної єдності та збереження духовних цінностей нації. Війна може сприяти формуванню певної національної свідомості, зміцненню громадянської позиції та активізації громадянського суспільства. У цих умовах особливо важливо залучення молоді до громадської діяльності, що дозволить відчувати відповідальність за долю своєї країни та допомогти в її відродженні. Також важливо підтримувати розвиток культури діалогу та толерантності серед молоді, що дозволить вирішувати конфліктні ситуації мирним шляхом.

Крім того, необхідно активізувати роботу з підтримки молодих політиків і лідерів громадської думки, які мають потенціал для відновлення довіри до політичної системи країни. Також важливо підтримувати та розвивати молодіжні організації, які відіграють важливу роль у формуванні політичної культури молоді та сприяють активній участі молоді в громадському житті.

Політична культура сучасної молоді України має свої складнощі та виклики, але здатна змінюватися та розвиватися відповідно до сучасних умов. Важливо забезпечити молодим людям можливість для активної участі в громадському житті, підтримувати молодіжні

організації та розвивати комунікації між поколіннями. Такі заходи допоможуть покращити політичну культуру молоді та забезпечити сталість демократії в Україні.

Для подальшого розвитку демократії в Україні важливо забезпечити збалансовану та об'єктивну інформаційну політику, активну участь молоді в політичному житті країни і розвиток інститутів громадянського суспільства, які б допомагали громадянам впливати на прийняття рішень владою. Молодь є важливою складовою сучасного українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу, а також силою соціально-економічного прогресу. Активна творча сила молодих людей також створює вагомую основу для процесу державотворення. Відстороненість молодого покоління від соціальних, культурно-історичних цінностей суспільства навпаки – створює деякі виклики та запити для державної молодіжної політики.

Висновки. Компаративний аналіз політичної культури сучасної молоді України у довоєнний період та в умовах війни показав, що політична культура сучасної молоді України зазнала змін, і ці зміни є результатом соціально-економічних і політичних трансформацій в країні. Хоча з роками зменшується рівень зацікавленості молоді у політичних процесах, однак, молодь залишається активною учасницею політичного життя та продовжує знаходити нові форми висловлювання своїх думок та ідей. Важливо не забувати про необхідність виховання політичної культури в молоді, а також про стимулювання та підтримку молодіжних політичних ініціатив, щоб забезпечити стабільність та розвиток демократії в Україні. Продовження трансформаційних процесів у сфері суспільних цінностей та ідеалів, яке характерно для сучасного етапу розвитку українського суспільства, викликає модифікації глибинних взаємовідносин людини з державою, владою, політикою і призводить до значних змін у перебігу та формах становлення політичної культури молоді. В умовах війни триває переосмислення молодими людьми своєї ролі у захисті української держави, а відтак формується й активістський тип політичної культури через інтерпретацію ставлення молоді до політики. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні структурних компонентів політичної культури сучасної молоді України.

Використані джерела:

1. Вплив війни на молодь в Україні. Cedos. 02.05.2023. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini>
2. Громадяни і політика: інтерес до політики, громадянська активність, політична освіта. (2023) *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r>
3. Дунець В. Б. (2013). Політична культура молоді в польській науковій думці: теоретико-понятійний аналіз. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. Вип. 4 (20). 14–18.
4. Зелена О. Я. (2019). Молоде покоління в координатах політичної культури України. *Науковий журнал «Політикус»*. №6. 42–48.
5. Єрмоленко І. В. (2023). Роль молоді у формуванні молодіжної політики в Україні: виклики та можливості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. № 1(57). 78-83.
6. Каламаж Р. В., Ільницький В. О. (2018). Політична культура студентської молоді у контексті компетентнісного підходу. *Психологічний часопис*. № 3. 53–66.
7. Колесніченко Н. М. (2014). Політична культура молоді України та її розвиток в умовах реформ. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер. : Політологія. Т. 236. №224. 42–45.
8. Лісова С. (2007). Проблема формування політичної культури студентської молоді на сучасному державному етапі. *Актуальні проблеми навчання і виховання людей з особливими потребами: Збірник наукових праць*. №2 (4). URL : <http://ap.uu.edu.ua/article/547>
9. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали фахової дискусії / Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: http://www.razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf
10. Стегній О. Г. (2015). Соціологічні підходи до вивчення типів політичної культури. *Український соціум*. № 2. 26–35.
11. Уджмаджурідзе Г. Г. (2016). Політична культура студентської молоді ДНУ ім. О. Гончара. *Грані*. № 4. С. 88–98.

References:

1. Vplyv viiny na molod v Ukraini URL : <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/>
2. Dunets, V. (2013). Politychna kultura molodi v polskii naukovi dumtsi: teoretyko-poniatiyni analiz. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Vyp. 4 (20).
3. Zelena, O. (2019). Molode pokolinnia v koordynatakh politychnoi kultury Ukrainy. Naukovyi zhurnal «Politykus». №6.
4. Iermolenko I., (2023). Rol molodi u formuvanni molodizhnoi polityky v ukraini: vyklyky ta mozhlyvosti. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. №1(57).
5. Kalamazh, R. Ilnytskyi V. O. (2018). Politychna kultura studentskoi molodi u konteksti kompetentnisnoho pidkholodu. Psykholohichni chasopys. № 3.
6. Kolesnichenko, N. (2014). Politychna kultura molodi Ukrainy ta yii rozvytok v umovakh reform. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Ser. : Politolohiia. T. 236. №224.
7. Lisova, S. (2007). Problema formuvannia politychnoi kultury studentskoi molodi na suchasnomu derzhavnomu etapi. Aktualni problemy navchannia i vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy : Zbirnyk naukovykh prats. №2 (4). URL : <http://ap.uu.edu.ua/article/547>
8. Politychna kultura ta parlamentaryzm v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni problemy. Informatsiino-analitychni materialy fakhovoi diskusii / Tsentr ekonomichnykh i politychnykh doslidzhen imeni Oleksandra Razumkova. URL: http://www.razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf
9. Stehni, O. (2015). Sotsiolohichni pidkhody do vyvchennia typiv politychnoi kultury. Ukrainyskyi sotsium. № 2.
10. Udzhmadzhuridze, H. (2016). Politychna kultura studentskoi molodi DNU im. O. Honchara. Hrani. № 4.

Oleksandr Artemchuk,

*PhD student Department of Information, Library, Archival Sciences
and Socio-Political and Humanitarian Disciplines,
Private Higher Educational Institution "European University"*

***A Comparative Analysis of the Political Culture of Modern Youth in Ukraine
in the Pre-War Period and in the War***

The article notes that the political culture of modern youth in Ukraine has undergone changes both in the pre-war period and in the war. The political situation in the country has a significant impact on the formation of the political culture of young people. On the one hand, the war can increase patriotism and responsibility to the state, on the other hand, it can reduce trust in politicians and parties. It is noted that political culture consists of such systemic elements as: political consciousness, political activity, national mentality, ideological guidelines, as well as personal values, needs, norms and skills of political behaviour. The author emphasizes that young people remain an important component of public life, which should be involved in making important decisions and shaping the future of the country. The author points out the need to create conditions for active participation of young people in political processes and to ensure that they have the opportunity to express their thoughts and ideas. It is substantiated that in order to raise the level of political culture of modern youth in Ukraine, it is necessary to provide young people with opportunities for self-realization and involvement in the social, economic and political processes of the country, as well as to form the right values and knowledge about democracy and civil society. To do this, it is necessary to develop political education and civic engagement, raise awareness of young people about political processes in the country and the world, and teach young people to engage in dialogue and compromise. It is proved that the political culture of modern youth in Ukraine has undergone changes in recent years, in particular, due to the development of information technology and changes in the socio-economic situation in the country. The author emphasizes the need to involve young people in political life and develop tools for their participation in it in order to ensure stability and development of democracy in Ukraine.

Key words: *comparative analysis, political culture, contemporary youth of Ukraine, pre-war period, war period.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.10>

УДК 329+323.2

Олександр Запорожець,
*аспірант кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: 0009-0002-5044-4403; email: zaporozhetszoo@gmail.com*

ВПЛИВ ПРАВОГО ПОПУЛІЗМУ НА ГУМАНІТАРНУ ПОЛІТИКУ В КРАЇНАХ ЄС

У статті йдеться про проблему зростання популярності націоналістичних партій і їх вплив на гуманітарну політику країн – членів Європейського Союзу. Стверджуються, що саме гуманітарна складова є важливою частиною політики будь-якої країни. Акцентується увага на прикладах таких країн як Польща, Франція, Угорщина, політичних партій, що останнім часом здобувають в них популярність. Аналізуються особливості гуманітарної політики цих країн та роль в ній правих партій. У статті розглядаються особливості націоналістичних рухів та їх традиціоналістична риторика, яка має вплив на політичне життя країн. Автор використовує статистичні дані для того, щоб прослідкувати тенденції зростання популярності націоналістичних політичних партій як в національних парламентах, так і в Європарламенті. Особливу увагу приділяє міграційному питанню, адже в багатьох випадках саме воно стає каталізатором для поширення серед населення традиціоналістичних і популістських ідей. Окреме місце займає аналіз результатів останніх електоральних циклів у Франції, де як на місцевих, так і на парламентських виборах права партія «Національне об'єднання» займає все більш вигідні для себе позиції, а її лідерка М. ле Пен вже другий раз поспіль виходить до другого туру президентських виборів, що теж є показником настроїв серед населення країни. Звертається увага на небезпечність традиціоналістичних ідей в політичних колах, адже часто їх використовують для своїх спекуляцій праві популістські партії, які при владі несуть загрозу як для економіки країн, так і для їхніх громадян. Автор частково розкриває проблеми євроскептицизму та його витоки. Розглянуто вплив, який здійснюють націоналістичні партії на євроінтеграційні процеси.

Ключові слова: гуманітарна політика, правий популізм, націоналізм, Європейський Союз, традиціоналізм, ультраправі партії.

Вступ. Одним із показників актуальності досліджень, пов'язаних із впливом на політичне життя країн ЄС правих популістів і націоналістичних партій, можна назвати результати ряду парламентських виборів, що були проведені в 2022 р. в 10 країнах (Швеції, Франції, Словенії, Португалії, Угорщині, Італії, Латвії, Данії, Болгарії та Мальті). Голосування виявило, що у згаданих країнах націоналістичні та традиціоналістичні партії починають здобувати все більшої популярності, відбувається зростання їх рейтингу та демаргіналізація. Наприклад, за результатами виборів до національних парламентів частка депутатів від націоналістичних політичних партій зросла (відносно минулих виборів): Швеція (партія «Шведські демократи» – 73 місця, +11 нових); Франція (Національний фронт – 89, +81); Словенія (Словенська демократична партія – 27, +2); Португалія (Достатньо! – 12, +11). У деяких країнах праві партії отримали або найбільшу кількість голосів, або парламентську більшість: Угорщина (ФІДЕС – 135 зі 199); Італія (Брати Італії – 119 із 400) (Остапець, 2023).

З огляду на вказані дані, можна відстежити тенденції до зростання популярності націоналістичних партій у європейському політичному житті, що неминує впливає як на політику національних країн, так і загалом ЄС. Тому стають все більше актуальними дослідження проблематики впливу правого популізму та націоналізму на різні аспекти політики країн-учасниць союзу.

Важливим аспектом політики будь-якого уряду є саме гуманітарна її складова, адже державна гуманітарна політика передбачає систематичну та послідовну діяльність відносно як окремих громадян, так і всього суспільства, яка здійснюється через різні гілки державної влади, а також за участі громадськості, за врахування прав і свобод людини. Завданням цього напрямку політики є досягнення високого як життєвого, так й інтелектуального і духовного рівня громадян, що є в інтересах самих громадян та країни, в якій вони проживають.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити вплив правих популістів і відповідних націоналістичних урядів на аспект гуманітарної політики в країнах ЄС, відстежити зв'язок між зростанням популярності націоналістичних партій та їх деструктивним впливом на гуманітарну політику в країнах, де є високою популярність традиційних цінностей та швидкими темпами починає зростати підтримка націоналістичних політичних рухів.

Аналіз наукових публікацій. Проблематика дослідження популізму й націоналізму не є новою, адже різні вчені намагаються дослідити такі феномени та їх вплив на політику від початку виникнення. Про націоналізм свого часу писали Б. Андерсон, Дж Армстронг, Е. Гелнер, Г. Кон, Е. Сміт, Р. Шпорлюк та інші.

Е. Сміт відзначає, що націоналізм має «унікальну здатність дотягуватися до фундаментальних народних потреб і сподівань», тобто коли йдеться про підтримку правих рухів – це адекватна відповідь прихильникам ідеї «відмирання націй». Разом з тим носії ідей націоналізму можуть негативним чином впливати на права не титульної нації в країні. Досить часто реакційні погляди націоналістичних урядів мають вплив на різні аспекти політики урядів, в тому числі гуманітарну політику (Сміт, 2006, с. 177).

Серед українських дослідників проблеми націоналізму варто згадати праці Г. Касьянова, В. Лісового, П. Кузика. Політолог Ю. Остапеч стверджує, «що одна із головних причин виникнення правих популістських політичних партій у Європейському Союзі – виникнення нового соціально-політичного поділу між глобалізованою постмодерністською елітою і простими громадянами національних держав» (2023, с 87).

О. Сич у своїх роботах, присвячених згаданій проблематиці, приходять до думки, що кінець 20 століття – початок 21 століття спостерігалось явище ренесансу націоналізму в країнах Європи, незважаючи на те, що раніше дослідники були впевнені, що актуальність ультраправих поглядів після закінчення Другої світової війни відпала. Однак в умовах стрімкої глобалізації, почасти безконтрольної імміграції народів, що за своїми поглядами та поведінкою налаштовані досить вороже до країни, у яку вони мігрували, загроза втрати європейцями національної ідентичності призвели до зворотного – до зростання кількості націоналістичних політичних сил і їх активної діяльності у країнах Європи (Сич, 2018)

Хоча досліджень, що стосуються націоналістичних рухів та їх впливу на сучасну політику, є достатня кількість, проте в набагато меншому обсязі вчені проявляють інтерес до проблеми гуманітарної політики в країнах, де починають переважати популістські націоналістичні ідеї, адже сфера гуманітарної політики залишається сприятливим полем для того, щоб скористатися ним правим партіям. Одне з досліджень, яке торкається проблематики, є стаття А. Кучук, В. Мамалиги «Право людини на життя vs. право на розпорядження власним тілом в аспекті заборони абортів (європейський контекст)», де вчені розглядають проблему фактичної заборони абортів на законодавчому рівні в Польщі, по суті узагальнюючи, що традиціоналістичні ідеї правих приносять шкоду громадянам (Кучук та Мамалига, 2022). Проте в статті детальніше йдеться про правовий аспект, аніж політичний. Тому, конкретизуючи наші завдання, важливо дослідити кореляцію між популярністю правих націоналістичних партій в країнах ЄС та тим, яким чином вони впливають на гуманітарну політику учасників союзу.

Методи дослідження. Основним у статті є аналіз програм та заяв політиків, порівняння політичних програм та заяв представників націоналістичних партій з питань гуманітарної політики в Польщі, Франції, Угорщині та інших країнах ЄС. Статистичний аналіз також важливий, зокрема використання статистичних даних для аналізу тенденцій зростання популярності націоналістичних партій у національних парламентах та Європарламенті, а також їх впливу на виборчі процеси. Використано емпіричні методи для вивчення впливу правих партій на гуманітарну сферу шляхом аналізу конкретних фактів і подій.

Результати та дискусії. Характер проведення гуманітарної політики часто залежить саме від того, яку політичну ідеологію сповідують представники уряду країни. Так, останнім часом серед країн-членів Євросоюзу відбувається посилення традиціоналістичних тенденцій і зростання популярності націоналістичних політичних рухів, а відтак і популярності правих

та ультраправих політичних партій. Такі тенденції чинять вплив і на гуманітарну політику європейських країн.

Хоча кожна країна ЄС характеризується своїм рівнем та ступенем поширення популізму, а націоналізми також розвиваються за своїми закономірностями, у науковій літературі все ж виокремлюють деякі спільні риси, що об'єднують сьогодні націоналістів європейських країн:

- 1) антиглобалізм та антиамериканізм, а також євроскептицизм;
- 2) відстоювання концепції «Європи націй»;
- 3) вкрай негативне ставлення до подальшого збільшення кількості членів ЄС, яке, на їх думку, планується космополітичною бюрократією;
- 4) негативне ставлення до мігрантів із країн «інших цивілізацій»;
- 5) расизм та антисемітизм;
- 6) традиціоналізм;
- 7) реваншизм, наприклад, радикальні ультраправі націоналістичні партії Німеччини ставлять питання про повернення земель, переданих Польщі та СРСР після Другої світової війни; угорські націоналісти вимагають повернення Трансільванії, а румунські – перегляду кордону з Україною (Майніна, 2019, сс. 47-28).

Коли ми говоримо про країни зі сильним впливом правих партій на політичне життя, то варто згадати, в першу чергу, країни Центральної Європи. Достатньо сильні позиції націоналістичний рух має у Польщі, що на політичній арені представлений партією «Право й справедливість», та очолений экс-прем'єр-міністром Польщі Я. Качинським. Як стверджують дослідники, ця партія послідовно відстоює набір усталених принципів (зокрема, традиційні цінності, захист держави від культурної загрози, побудова Четвертої Речі Посполитої, твердий курс у зовнішній політиці, антиросійська риторика), а використання в ідеології партії фактору зовнішньої загрози формує польську національну ідентичність, є деяким ресурсом мобілізації (Сич, 2018). Показником популярності такої партії слугують результати останніх двох виборів до сейму, де «Право й Справедливість» взяли більшість місць, що дозволяє партії втілювати в життя більшість законодавчих ініціатив, які не завжди відповідають духу свободи слова, та іноді є резонансними.

Один із прикладів порушення, на нашу думку, гуманітарних прав громадян, є обмеження Конституційним судом Польщі права жінок на аборти. Запит на перегляд закону 1993 р., який дозволяв аборти в разі серйозних дефектів плоду, подала правляча партія «Право і справедливість», та, як зазначають експерти, що саме вона номінувала більшість суддів, які брали участь в ухваленні рішення. Тобто ми бачимо, на прикладі Польщі, як саме правлячі партії впливають на політику країни в гуманітарній сфері, часто це бувають популістські або відверто шкідливі рішення. Комісарка Ради Європи з прав людини Д. Міятович засудила рішення Конституційного трибуналу Польщі, назвавши його порушенням прав жінок (Кучук та Мамалига, 2022).

У випадку з польським націоналістичним рухом бачимо, що він використовує гуманітарну риторику в сфері охорони здоров'я для того, щоб черговий раз підкреслити відданість традиційним цінностям; по суті ж це загравання до електорату з консервативними поглядами, при якому піддаються утискам права жінок.

Серйозні проблеми зі свободою слова, коли праві політичні сили не просто впливають на політику, а фактично формують її, виникають в Угорщині під керівництвом прем'єра В. Орбана. Розглядаючи націоналізм і його вплив на гуманітарну політику Європи, доцільно зосередитися на досвіді цієї країни.

За результатами парламентських виборів 2010 р. в Угорщині, як було зазначено раніше, до влади прийшла партія «Фідес». Отримавши у Державних Зборах 262 місця з 386, вона сформувала й конституційну більшість, одразу після виборів новим прем'єр-міністром був призначений лідер партії В. Орбан (Jozwiak, 2018). Цю добу та її гуманітарну політику детально проаналізував К. Вітман, який підкреслює, що нова правляча партія одразу ж узялася змінювати Основний закон: нова редакція вступила у силу з 1 січня 2012 р., зберігала

парламентську республіку в Угорщині, але містила цілу низку «неоднозначних» змін (наприклад, відповідальність за кожного угорця, апеляцію до доби короля Святого Іштвана, який заснував угорську державу 1000 років тому, необхідність духовного відродження, поруч зі свободою віросповідання, визнання вирішальної ролі християнства в угорському націєтворенні, фактичну заборону абортів та одностатевих шлюбів, та ще чимало іншого подібного). Водночас нова Конституція посилалася на кілька десятків законів, у тому числі на ще не ухвалені, які мали би додатково унормувати суспільне життя, і найголовнішим серед яких вже традиційно експерти згадують закон про медіа: ухвалений у грудні 2010 р., він передбачав постійний моніторинг угорських медіа спеціальною наглядовою радою з правом рецензувати контент і штрафувати видання (Вітман, 2017).

Таким чином сучасна Угорщина, за версією політичного правління В. Орбана, – це консервативна неліберальна національна держава, влада у якій строго ієрархізована, монополізована, де зруйновані горизонтальні зв'язки у політичній, самоврядній, культурно-освітній, громадській і соціальній галузях, де захоплені ключові сфери економіки, а суспільству пропонуються винятково традиційні ідеали та популістичні гасла національного реваншизму.

Ця політика суперечить і базовим Копенгагенським критеріям заснування ЄС, принципам збереження суверенітету країн, при цьому уряд В. Орбана регулярно звертається до угорських нацменшин, які мешкають в Румунії, Словаччині, Австрії, Сербії та Україні. Так звана державна політика підтримки закордонних угорців містить низку ризиків і небезпек. Це не тільки ухвалений у 2010 р. закон про спрощення процедури отримання угорського громадянства, а насамперед й окрема концепція, яка ґрунтується на трьох фундаментах, які коротко опишемо нижче (A Magyar Köztársaság hivatalos..., 2010).

У науковій літературі традиційно чимало дискусій викликає перший фундамент – державна підтримка розвитку національної культури й освіти закордонних угорців, функціонування культурних товариств і громадських організацій, угорськомовних шкіл, класів, факультетів та університетів, наприклад, Інституту імені Ференца Ракоці II в українському Береговому. Звідси й дуже гострий конфлікт між Києвом та Будапештом довкола українського Закону про освіту, а точніше статті 7, у якій ідеться передусім про мовні права. Конфлікт дійшов до погроз Будапешта блокувати будь-які євроінтеграційні прагнення України та переглянути Угоду про асоціацію Україна – ЄС. Другий фундамент – це право на подвійне громадянство, зокрема запровадження у травні 2010 р. спрощеної процедури отримання угорського паспорта для етнічних угорців. Відтак усі угорці – і ті, що мешкають у межах сучасної Угорщини, і ті, котрі перебувають за її межами і коли-небудь жили на своїй історичній землі, – вважаються рівноправними громадянами національної держави Угорщина або можуть такими стати. Третій фундамент презентується як – захист інтересів закордонних угорців через їхніх представників в органах влади країн, де вони мешкають. Із цим пов'язана активізація роботи громадсько-політичних організацій закордонних угорців, які на період виборів виконують роль політичних партій та висувають своїх кандидатів у депутати різних рівнів. Міграційна криза в Європі 2015 р. та у подальшому, а також інституційна та ціннісна криза всередині ЄС, включно з брекзит, тільки актуалізували цю модель сучасної Угорщини, при цьому, за індексом демократичності Freedom House, впродовж останнього десятиліття вона постійно втрачає позиції. В. Орбана цей факт намагається ігнорувати та підсилює згадану модель новими сенсами, зокрема й нищівною критикою ідеї «європейського котла» і мультикультуралізму, з одночасним просуванням ідеї регіонального лідерства Угорщини в Карпатському басейні, підкреслюючи важливість поточного історичного моменту для всіх угорців, які проживають в ньому (Мартинов, 2022).

Угорщина у офіційній риторичі презентується країною, що найскладніше переживає міграційну кризу внаслідок неконтрольованого потоку біженців, тобто ця проблема акцентована відчутніше, ніж інші проблеми, включно зі соціально-економічними. До кінця 2010-х рр. уряд В. Орбана впорався з «міграційним» викликом і перетворив його на ресурс у

внутрішній і зовнішній, тобто йдеться про комплекс переважно популістських заходів (від маніпулятивних заяв до референдуму), що дозволив повернути правлячій коаліції беззаперечне електоральне лідерство.

З іншого боку, прем'єр спекулював на національній темі в інших країнах. «Угорське питання залишається невирішеним з часів Другої світової війни. Ми розглядаємо угорське питання також як частину Європейського питання. Угорці Карпатського басейну мають право на подвійне громадянство, права громади, зокрема автономію. Це позиція, яку ми будемо представляти на міжнародній арені», – сказав В. Орбан у парламенті після перемоги на виборах у 2014 р., наголосивши, що очікує від України подвійного громадянства для угорської громади та права на самоврядування (Jozwiak, 2018).

Як ми можемо бачити, уряд Угорщини, який є правим за ідеологічним спрямуванням, спекулює на гуманітарних питаннях для того, аби набрати підвищити свої рейтинги серед традиціоналістів. «Загравання» з угорськими національними меншинами в сусідніх країнах призводить до гальмування євроінтеграційних процесів.

Націоналістичні рухи останнім часом активізувалися не лише в східній Європі, а й в західній її частині, прикладом чого може слугувати політична ситуація у Франції, де набирає популярності партія «Національний Фронт». Зокрема, на останніх президентських виборах у Франції, хоча перемогу й отримав центрист Е. Макрон, не можемо ігнорувати факт того, що його опонентка М. Ле Пен у другому турі виборів отримала результат ще кращий, аніж під час президентських виборів 2017 р. Європейські консерватори вважають, що розширений ЄС перетворився на конгломерат народів, культур, цінностей, за чим наступить розпад християнської Європи, ідентичність якої фактично ніяк не зафіксована навіть у нормотворчих документах ЄС. Внаслідок втрати віри, на їх думку, руйнуються засади громадянського суспільства. Як слушно зауважують дослідники, саме це дозволяє правим популістам впливати на громадську думку та політичні процеси в країнах-членах ЄС, а такі тенденції негативно позначаються як на євроінтеграційних процесах загалом, так і мають вплив на політичний дискурс, при чому не винятком в цьому питанні є й гуманітарна політика різних країн членів ЄС (Майніна, 2019).

Дослідники мають і досить детальні історичні пояснення цьому феномену. Передамо тут їх коротко. У 1970-і рр. партія «Національний Фронт» не знаходила широкого відгуку в країні, радикальні заяви не користувалися популярністю загалом, а проблема зовнішньої міграції все ще не була такою виразною для Франції зокрема. У другій половині 1970-х рр. партія дещо змінює ключові гасла на помірніші позиції. У наступне десятиліття для Франції відчутніші проблеми мігрантів – сегмент іноземців переважно з країн Північної Африки сягнув 6,8 % від загального числа населення. Міграційні питання тепер осмислюються не тільки у соціально-економічному аспекті, а й в контексті національної усвідомленості. У 1980-і рр. «Національний Фронт» визначає ці проблеми за ключові в своїх програмах, і це дає політичні результати, зміцнює позиції партії. Наразі лідери і прихильники партії акцентують на проблемі зменшення впливовості Європи у світовій політиці, причиною ж називають саме кризу національної ідентичності, «наплив» у європейські країни людей із далекими місцевому населенню культурними традиціями (Вітман, 2017).

Одним із показників посилення правого крила в політичному житті Франції є результати останніх трьох президентських виборів, на яких «Національний фронт» представляла М. Ле Пен. На виборах 2012 р. вона набрала 17,90% (6421426 голосів), посівши третє місце серед кандидатів. Вже на наступних виборах 2017 р. вона доходить до другого туру, де набирає 33,9% голосів. На останніх президентських виборах Макрон був переобраний із 58,55% голосів проти 41,45% за М. Ле Пен у другому турі виборів, проте кандидатка від правої націоналістичної партії двічі попіль приходиться до другого туру, при цьому кожного разу покращуючи свій результат (Вітман, 2017).

На регіональних виборах 2020 р. право радикальна політична сила вперше з 1995 р. виграла місто з понад 100000 населенням (Перпін'ян), тож ідеї, які просуває «Національний фронт», набувають все більшої популярності серед французів, такі дані свідчать про

тривожну тенденцію зростання популярності ультраправих партій у французькому політикумі, при чому ці тенденції стосуються й загалом ЄС (Майніна, 2019, с 49).

М. Ле Пен будує свою політичну кампанію на проблематиці мігрантів і безпеки, по суті використовуючи популістичну риторичку; часто згадує та звеличує Францію, звертаючись до таких понять як «католицизм», «змови», «міфи»; закликає до боротьби із чужими у Франції, відтак використовує терміни «зон беззаконня» та «нахлібників». Серед часто цитованих її висловів: «Іммігранти, які імпортують свої цінності та звичаї, приходять не для того, аби використати свободи Республіки, а щоб знищити їх» (Мартинов, 2022, с. 278). Саме «паразитівання» на темі ксенофобії та нетерпимості до інших культур і приносить партії М. Ле Пен політичні можливості. Культивування ненависті до людей, які певним чином відрізняються від «титильної нації» в країні, є неприпустимим злочином проти людяності. Загалом риторика націоналістичних партій, не лише у Франції, є маніпулятивною, «паразитуює» на проблемах суспільства, при чому як на політичних, так і на гуманітарних.

Висновки. Отже, можемо відслідкувати кореляцію між тим, наскільки сильною є в країні радикальна націоналістична риторика, та її впливом на політику гуманітарного спрямування. В окремих випадках, гуманітарна політика може стати предметом спекуляції різних політиків, як це ми можемо побачити на прикладі Угорщини, офіційна влада якої постійно заявляє про утиски угорських меншин у країнах-сусідках, що певним чином негативно впливає на євроінтеграційні процеси. Часто ідеологія націоналістичних партій має деструктивний вплив на проведення гуманітарної політики в країні, яскравим прикладом цього явища, може слугувати Польща, де спостерігається порушення прав жінок через фактичну заборону абортів. Тобто така політика шкодить здоров'ю власних громадян і, як наслідок, країні, адже в сучасному світі найбільшим капіталом будь-якої країни є її населення. Тому власне політика, направлена безпосередньо на людину на її інтелектуальний і духовний розвиток, є такою важливою. Відтак необхідно зменшити вплив правих популістичних переконань на політичні процеси всередині ЄС.

Подальші дослідження з впливу націоналістичних партій на гуманітарну політику ЄС можуть розкрити тенденції у формуванні законодавства та соціальних практик, допомагаючи розуміти роль цих партій у визначенні майбутнього суспільного розвитку та гуманітарних стандартів у Європі. Вивчення динаміки підтримки та реакції на їхні ідеології відкриває можливості для прогнозування змін у політичному пейзажі та громадській думці.

Використані джерела:

1. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. *Magyar Közlöny* (2010). <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10089.pdf>.
2. Jaroszyńska M. (2013) Bezpieczeństwo wartości europejskich Warszawa. *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, С. 87 – 98.
3. Jozwiak, V. (2018) Prospects for Settling the Dispute over the Rights of the Hungarian Minority in Ukraine. *The Polish Institute of International Affairs*. №146. 1–2.
4. Вітман, К. М. (2017) Євроскептицизм як прояв дезінтеграційних тенденцій в ЄС. *Видавнича рада*, № 8, 9 – 12
5. Кучук, А. М.; Мамалига, В. В. (2022), Право людини на життя vs. Право на розпорядження власним тілом в аспекті заборони абортів (європейський контекст). *Правничий часопис №4*, 20 – 24.
6. Мартинов, А. Ю. (2022 квітень 29) Популістські рухи в країнах Європейського Союзу: між політичним маргінесом і суспільним впливом. [Наукова конференція] IX Всеукраїнська науково-практична конференція: Суми, 276 – 280.
7. Майніна, М. С. (2019) Легітимізація євроскептицизму в Європейському Союзі як тренд сучасності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* №2(42), 45 – 50.
8. Остапець, Ю. О. (2023) Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року. *Регіональні студії*. № 33. 82–93.
9. Сич, О. М. (2018) Ренесанс етнічних націоналізмів Західної Європи. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. Випуск 21. 148–156.
10. Сміт, Е. (2006) *Нації та націоналізм у глобальну епоху* (М. Климчук, Т. Цимбал) Київ: Ніка-Центр.

References:

1. A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. *Magyar Közlöny* (2010). <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10089.pdf>.
2. Jaroszyńska, M. (2013) Bezpieczeństwo wartości europejskich Warszawa. *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, C. 87 – 98.
3. Jozwiak V. (2018) Prospects for Settling the Dispute over the Rights of the Hungarian Minority in Ukraine. *The Polish Institute of International Affairs*. №146. 1–2.
4. Vitman, K. M. (2017) Yevroskeptytyzmyz yak proiav dezintehratsiinykh tendentsii v YeS. Vydavnycha rada, № 8, 9 – 12
5. Kuchuk, A. M.; Mamalyha, V. V. (2022), Pravo liudyny na zhyttia vs. Pravo na rozporiadzhennia vlasnym tilom v aspekti zaborony abortiv (ievropeyskyi kontekst). *Pravnychi chasopys* №4, 20 – 24.
6. Martynov, A. Yu.(2022 kviten 29) Populistski rukhy v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: mizh politychnym marhinesom i suspilnym vplyvom. [Naukova konferentsiia] IKh Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia: Sumy, 276 – 280.
7. Mainina, M. S. (2019) Lehitymatsiia yevroskeptytyzmu v Yevropeiskomu Soiuzi yak trend suchasnosti. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. №2(42), 45 – 50.
8. Ostapets, Yu. O. (2023) Kharakterystyka partiinoho landshaftu krain Yevropeiskoho Soiuzu za rezultatamy parlamentskykh vyboriv 2022 roku. *Rehionalni studii*. № 33. 82–93.
9. Sych, O. M. (2018) Renesans etnichnykh natsionalizmiv Zakhidnoi Yevropy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii*. Vypusk 21. 148–156.
10. Smit, E. (2006) Natsii ta natsionalizm u hlobalnu epokhu (M. Klymchuk, T. Tsymbal) Kyiv: Nika-Tsentr.

Oleksandr Zaporozhets,

*Postgraduate student of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science,
State university of trade and economics*

The Impact of Right-Wing Populism on Humanitarian Policy in the EU

The article deals with the problem of the growing popularity of nationalist parties and their influence on the humanitarian policy of the European Union member states as one of the main areas of political activity of the countries. After all, the humanitarian component is an important part of any country's policy. The author focuses on the examples of such countries as Poland, France, Hungary and political parties that have recently gained popularity in them. The author analyzes the peculiarities of humanitarian policy in the above-mentioned countries and the role of right-wing parties in it. The article examines the peculiarities of nationalist movements and their traditionalist rhetoric, which has an impact on the political life of the countries. The author uses statistical data to trace the trends in the growing popularity of nationalist political parties in both national parliaments and the European Parliament. The author pays special attention to the migration issue, because in many cases it becomes a catalyst for the spread of traditionalist and populist ideas among the population. A special place in the article is devoted to the analysis of the results of recent electoral cycles in France, where both in local and parliamentary elections, the right-wing National Rally party is gaining more and more favorable positions, and its leader M. le Pen is entering the second round of the presidential election for the second time in a row, which is also an indicator of the mood among the country's population. Attention is drawn to the danger of traditionalist ideas, as they are often used in political circles for speculation by right-wing populist parties, which, being in power, pose a threat to both the economy of countries and the health of their citizens. The author partially touches upon the problems of Euroscepticism and its origins. The harmful impact of nationalist parties on European integration processes is considered.

Keywords: *humanitarian policy, right-wing populism, European Union, far-right parties, nationalism, traditionalis.*

ЗМІСТ

ВЛАДА ТА ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ

Новакова О.РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ.....5**Мельник Н.**ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ТА ЇЇ СУБ'ЄКТИ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....12**Федорчук В.**ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН
У СУЧАСНОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....20

МЕДІА ТА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Захаренко К., Міненко Є.

ІНСТИТУТ МЕДІА ЯК СУБ'ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....29

Бунгеа Л.МЕДІА-ТЕХНОЛОГІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ:
ВИДИ ТА ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ.....37**Лачихіна Г., Джигун М.**РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА МЕДІА У ФОРМУВАННІ
ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО.....45

ЦІННОСТІ ТА ПОЛІТИКА

Шайгородський Ю.

СУСПІЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ.....55

Воляннюк О., Ладний Ю.

ЕТНОПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ.....64

Артемчук О.КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ
УКРАЇНИ У ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД І В УМОВАХ ВІЙНИ.....73**Запорожець О.**ВПЛИВ ПРАВОГО ПОПУЛІЗМУ
НА ГУМАНІТАРНУ ПОЛІТИКУ В КРАЇНАХ ЄС.....80

CONTENT

GOVERNMENT AND POLITICAL RELATIONS

Novakova O.
THE DEVELOPMENT OF LOCAL GOVERNMENT AS A FACTOR OF RESILIENCE
OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONDITIONS
OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION.....5

Melnyk N.
DECENTRALIZATION OF POWER AND ITS SUBJECTS IN THE CONTEXT
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....12

Fedorchuk V.
POLITICAL ASPECT OF POWER RELATIONS IN MODERN DOMESTIC SCIENTIFIC
DISCOURSE.....20

MEDIA AND POLITICAL PROCESSES

Zakharenko K., Minenko Y.
MEDIA INSTITUTE AS A SUBJECT OF INFORMATION SECURITY.....29

Bunhea L.
MEDIA TECHNOLOGIES IN POLITICAL COMMUNICATION:
TYPES AND POTENTIAL OF USE.....37

Lachykhina G., Dzhyhun M.
THE ROLE OF THE CIVIL SOCIETY AND THE MEDIA
IN SHAPING THE POLITICAL AGENDA.....45

VALUES AND POLITICS

Shayhorodskyi Yu.
SOCIAL CONSOLIDATION: WARTIME CHALLENGES.....55

Volianiuk O., Ladnyi Yu.
ETHNIC POLICY AND NATIONAL RESILIENCE
UNDER CONDITIONS OF WAR.....64

Artemchuk O.
A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE POLITICAL CULTURE OF MODERN
YOUTH IN UKRAINE IN THE PRE-WAR PERIOD AND IN THE WAR.....73

Zapoirozhets O.
THE IMPACT OF RIGHT-WING POPULISM
ON HUMANITARIAN POLICY IN THE EU.....80

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЇ СТАТЕЙ

Редакція колегія приймає до розгляду **рукописи** раніше не опублікованих наукових праць, що представляють результати **сучасних досліджень в галузі політології**, зокрема з історії політичних вчень, теорії політики, порівняльної політології, проблем політичної модернізації та транзитивних процесів, прикладної політології, політичної аналітики та прогнозування, методики викладання політичних наук, науково-педагогічного досвіду вітчизняних та зарубіжних політологів тощо. Рукописи приймаються до друку за умови їх відповідності вимогам до публікацій у наукових фахових виданнях. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів.

Мова рукопису – українська, англійська. Важливо дотримуватися пропонованої структури статті: УДК, прізвище та ім'я автора, науковий ступінь, вчене звання, посада і місце роботи; електронна пошта, ORCID; назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, використані джерела; прізвище ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою (не менше 1800 знаків).

У **вступі** варто врахувати такі елементи: формулювання проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; **мета і завдання** статті; **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання обраної проблеми і на які спирається автор; **виокремлення невирішених раніше частин** загальної проблеми, котрим присвячується стаття; **методи** дослідження. У **результатах та дискусіях** – основний матеріал із повним обґрунтуванням отриманих результатів. У **висновках** – підсумки проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; поля: верхнє та нижнє – 20 мм, праве – 10 мм, лівє – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами зберігається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати). Рукопис статті подається у форматі .doc або .rtf. Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Обсяг основного тексту статті зазвичай становить не менше 20000 знаків з пробілами.

Посилання на джерела в тексті, а також список використаних джерел і транслітеровані список оформлюються за APA Style (7th edition). Перелік джерел розташовується з підзаголовком «*Використані джерела*» та оформлюється мовою оригіналу. Джерела в переліку нумеруються вручну (без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»). У бібліографічному описі джерела рекомендується відображати цифрові ідентифікатори (DOI) (за наявності). У разі, якщо DOI відсутній, слід використовувати для електронних ресурсів URL-посилання на джерело. Детеальні вимоги на сайті: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnspd>.

Стаття супроводжується **авторською довідкою**: прізвище, ім'я, по батькові, наукові звання та ступінь, посада, місце роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, місто та країна. Ця інформація надається українською, англійською мовами. Обов'язковим є зазначення ідентифікатора ORCID.

Видавець забезпечує якісне **незалежне рецензування** поданих для публікації матеріалів вченими, які здійснюють дослідження за спеціальністю, мають публікації у фахових виданнях (в т.ч. у закордонних виданнях, включених до Web of Science Core Collection та/або Scopus тощо). Організація внутрішнього та зовнішнього рецензування рукописів покладається на редакційну колегію збірника. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редакція залишає за собою право редагування текстів статей, а також відхилення рукописів, якщо вони не відповідають вимогам чи тематичному спрямуванню видання.

Прізвища, імена та електронні адреси, що надаються користувачами сайту видання, використовуються лише для реалізації внутрішніх технічних завдань; вони не будуть поширюватися та передаватися стороннім особам.

Наші контакти: sj.politicalsciences@gmail.com, +38(044) 486-25-83.

Наукове видання

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

*Серія 22. Політичні науки та методика викладання
соціально-політичних дисциплін*

Випуск 34

Матеріали подані мовою оригіналу.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Головний редактор – **Т. В. Семигіна**
Відповідальний редактор – **О. В. Бабкіна**
Відповідальний секретар – **О. Я. Волянчук**

Підписано до друку 28 грудня 2023 р. Формат 60x84/8.

Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. др. арк. 10,46. Облік. видав. арк. 8,93.

Наклад 300. Зам. № 242

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова.

01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Свідоцтво про реєстрацію ДК 7896 від 25.07.2023.

(044) 239-30-26.

Продажу не підлягає